

BALIKAN

Haziran 2021

İSTİK

e-ISSN: 2687-2234

Dil ve Edebiyat Dergisi

Cilt: 03

Sayı: 01

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

EDİRNE

**BALKANİSTİK
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ**

Cilt: 3

Sayı: 1

Haziran 2021

**JOURNAL OF BALKANISTIC
LANGUAGE AND LITERATURE**

Volume: 3

Issue: 1

June 2021

e-ISSN: 2687-2234

Edirne

BALKANİSTİK
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ
Cilt: 3, Sayı: 1, Haziran 2021

JOURNAL OF BALKANISTIC
LANGUAGE AND LITERATURE
Volume: 3, Issue: 1, June 2021

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi | Owner

Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU (Dekan/Dean)

Editör | Editor

Dr. Ayşe Nur ÖZDEMİR

Alan Editörleri | Field Editors

Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR • Türk Dili ve Edebiyatı
Dr. Myummyun Yasharov ISOV • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Şahin KILIÇ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Yasemin GÜRSOY ŞUMNULU • Rus Dili ve Edebiyatı

Dil Editörleri | Language Editors

Prof. Dr. Melahat PARS • Makedonca/Macedonian
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ • Rusça/Russian
Doç. Dr. İbrahim KAMİL • Bulgarca/Bulgarian
Doç. Dr. Neriman HASAN • Rumence/Rumanian
Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Boşnakça/Bosnian
Dr. Aslı ARABOĞLU • İngilizce/English
Arş. Gör. Zeynep DUYMAZ • İngilizce/English
Dr. Aykut HALDAN • Almanca/Deutsch
Dr. Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU • Yunanca/Greek
Dr. Hülya UZUNTAŞ • Türkçe/Turkish

Yayın Kurulu | Editorial Board

Başkan | Chairman

Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Trakya Üniversitesi

Üyeler | Members

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Melahat PARS • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ömür CEYLAN • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ • Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. İlkan HASDAĞLI • Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Nurten ÇETİN • Trakya Üniversitesi
Dr. Yeşim DİNÇKAN • Trakya Üniversitesi

İnternet Sayfası | Internet Page

<https://bded.trakya.edu.tr>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balkanistik>

Kapak Tasarım | Cover Design

Arş. Gör. Taner ŞEN

Dizgi | Page Layout

Arş. Gör. Atilla BİRBİR
Arş. Gör. Noyan HACIPAŞAOĞLU

Dergi Hakkında | About the Journal

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Journal of Balkanistic Language and Literature is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year June and December.

İletişim | Contact

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi, Edirne -Türkiye
Tel.: 0284 235 95 27 Faks: 0284 235 95 22 e-posta: balkanistik@trakya.edu.tr

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdulhalúk Mehmet ÇAY • İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali Osman KARATAY • Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŐAGIĆ • Tuzla Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Arbër ELIKU • Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya
Prof. Dr. Ayla KAŐOĐLU • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR • Milli Savunma Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dėevad JAHIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Esin OZANSOY • İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İlker ALP • Türkiye
Prof. Dr. İsmet ÇETİN • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kahraman BOSTANCI • Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Lindita SEJDIU RUGOVA • Priştine Üniversitesi, Kosova
Prof. Dr. Mehmet őAHİNGÖZ • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Melahat PARS • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nejla GÜNAY • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömür CEYLAN • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Rıdvan CANIM • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sanjin KODRIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Senahid HALILOVIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Smail EKIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Vahit TÜRK • İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Zeynep ZAFER • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Emina SADIKOVIĆ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ergin JABLE • Priştine Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Evgeniya LARIONOVA • RF Dıőıőleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Fahredin SHABANI • Prizren Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Georgios SALAKIDIS • Demokritus Trakya Üniversitesi, Yunanistan
Doç. Dr. Gulnara Altynbayeva MONEROVNA • Saratov Devlet Üniversitesi, Rusya
Doç. Dr. İbrahim KELAĐA AHMET • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Liliana MARUNTELU • Ovidius Üniversitesi, Romanya
Doç. Dr. Meryem SALIM-AHMET • őumen P. Konstantin Preslavski Üniversitesi, Bulgaristan
Doç. Dr. Neriman HASAN • Ovidius Üniversitesi, Romanya
Doç. Dr. Nuran MALTA-MUHAXHERI • Priştine Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK • Trakya Üniversitesi, Türkiye

BU SAYININ HAKEMLERİ | REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Kahraman BOSTANCI • Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Serhan Alkan İspirli • Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut TOK • Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ŞENLER • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Abas JAHJAI • Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Ergin JABLE • Priştine Üniversitesi
Doç. Dr. Nuran MALTA-MUHAXHERI • Priştine Üniversitesi
Dr. Aptulkerim DİNÇ • Atatürk Üniversitesi
Dr. Emir Ali ŞAHİN • Ürdün Üniversitesi
Dr. Kayhan ŞAHAN • İstanbul Kültür Üniversitesi
Dr. Selda UYGUR GÜRBÜZ • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

- Tolga DİLLİOĞLU**
ARNAVUTÇADA İŞLEK ÖN EKLER İLE SÖZCÜK TÜRETME
WORD FORMATION BY ADDING PRODUCTIVE PREFIXES IN ALBANIAN
1-39
- Rıdvan CANIM**
TUNA'NIN SÖNMEYEN KANDİLLERİ-II: NİĞBOLU
THE NON-EXTINGUISHING CANDLES OF TUNA-II: NİKEPOL
40-62
- Rana Senanur DOĞAN, Cevdet ŞANLI**
FİLİBELİ VECDÎ DİVANINDA GEÇEN KASİDELERDE SOSYAL HAYAT
SOCIAL LIFE IN QASIDAS OF FİLİBELİ VECDÎ DIVAN
63-79
- Musa TOPKAYA**
HASAN ESKİL'İN *GİRİTLİ FERİDE* ROMANINDA YAPI VE TEMA
STRUCTURE AND THEME IN HASAN ESKİL'S *GİRİTLİ FERİDE*
80-115
- Ayşe Sümeyye KOLAKOĞLU**
"HEKİMSİZ VE HÂKİMSİZ MEMLEKETTE OTURMA": HALİDE ALPTEKİN'İN
BALKAN ROMANINDA GÖÇ
"RESIDENCE IN A CITY WITHOUT A DOCTOR AND LAWYER": MIGRATION
IN HALİDE ALPTEKİN'S *BALKAN*
116-137

Kitap Tanıtımı | Reviews

- Yüksel TOPALOĞLU**
RECEP DUYMAZ, MEHMET AKİF ERSOY'UN EDİRNE YILLARI, T.C. EDİRNE
VALİLİĞİ YAYINLARI, EDİRNE, 2019, 270 sayfa.
138-143

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(1): 1-39
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(1): 1-39

ARNAVUTÇADA İŞLEK ÖN EKLER İLE SÖZCÜK TÜRETME*

Tolga DİLLİOĞLU**

ÖZ: Arnavutçada sözcük türetme yollarının diğer dillerde olduğu gibi kendine özgü özellikleri ve kuralları vardır. Bu özellikler ve kurallar çerçevesinde Arnavutçanın sözcük türetme yolları altı ana başlığa ayrılmaktadır. Bunların içinde üretkenlik açısından birinci sırayı eklerle türetme yolları almaktadır. Ön eklerle türetme ise Arnavutçada eklerle sözcük türetme yolları başlığı altında son eklerden sonra hem üretkenlik hem de sayı bakımından en fazla özelliğe sahip ikinci sözcük türetme yöntemidir. Yaklaşık 80 adet ön eke sahip olan Arnavut dilinde yalnızca 10 adet ön ek üretkendir. Aynı zamanda dilde işlek olan ön eklerin birçoğu karşımıza zarf veya edat işlevinde de çıkabilmektedir. Bir de bu eklerin bazılarının diyalektlerde kullanılan sesteşleri bulunmaktadır. Bazı ön ekler sadece bir sözcük türüne eklenebildiği gibi bazıları ise birden fazla sözcük türüne eklenebilmekte ve farklı türlerde sözcükler türetebilmektedir. Bu işlevlerin yanı sıra türettikleri sözcüklere farklı anlamlar yükleyebildikleri de görülmektedir. Dolayısıyla Arnavutçanın ön eklerini incelerken bütün değişkenlerin bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmamız Arnavutçanın dilde işlek olan ön

* Bu makale, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalında Prof. Dr. Ahmet Günşen danışmanlığında hazırlanan "Arnavutça ve Türkçedeki Yapım Ekleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. DİLLİOĞLU, Tolga, (2017), *Arnavutça ve Türkçedeki Yapım Ekleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

** Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: tolgadillioglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1993-8993

Geliş Tarihi (Received): 17.11.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 11.01.2021

eklerinin tüm işlevlerini ve istisnai durumlarını örnek cümlelerle açıklayabilmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutça, Sözcük Türetme, Ön Ekler.

WORD FORMATION BY ADDING PRODUCTIVE PREFIXES IN ALBANIAN

ABSTRACT: The word formations in Albanian have their own characteristics and rules as in other languages. Within the framework of these features and rules, word formations in Albanian are divided into six main headings. Among them, derivations take the first place in terms of productivity. Derivation with prefixes, on the other hand, is the second derivation method that has the most features in terms of both productivity and number, after the suffixes under the title of deriving words in Albanian. Albanian Language has about 80 prefixes but only 10 prefixes are generative. At the same time, many of the prefixes that are active in the language can appear as adverb or preposition. Some of these suffixes also have synths used in dialects. Some prefixes can be added to only one word type, while others can be added to more than one type of word and derive different types of words. In addition to these functions, it is seen that, they can attribute different meanings to the words they derive. Therefore, when examining the prefixes, all variables should be known. This study aims to explain all functions and exceptions of prefixes in Albanian language with sample sentences.

2

Keywords: Albanian, Word Formation, Prefixes.

Giriş

Arnavut dilinin sözcük türetme yolları arasında ekler ile türetme yöntemleri, ilgeçlerle, birleştirmeye, yapıştırma, tür değiştirme ve bunların içlerinden bazılarının, iki veya üç farklı yöntemin, birbirleriyle belli kurallar dâhilinde gerçekleştirdikleri karışık durumlarla türetmelere göre dilde daha işlek ve işlevli bir konumda yer almaktadır (Lafe, 2002: 61). Arnavutça sözcük türetme yolları kendi içinde ayrıldığı bu kategorilerin yanında eklerle sözcük türetme yolları da kendi içinde sınıflandırılmaktadır. Bunlar üretkenlik sırasına göre son eklerle türetme, ön eklerle türetme, ön-son eklerle türetme ve eksiz türetme olarak dört alt kola ayrılmaktadır

(Enesi, 2013: 16). Buna göre Arnavut dilinde ön ekler ile sözcük türetme yöntemi en işlek ve en üretken role sahip olan ekler ile türetme yolları son ekler ile türetme yönteminden sonra ikinci sırada karşımıza çıkmaktadır.

Arnavut dilinde yer alan eklerle sözcük türetme yollarının işlek veya üretken olarak adlandırılmasında ve bu bağlamda sınıflandırılmasında iki etken karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde eklerle türetilen sözcüklerin günümüzdeki genel kabuller çerçevesindeki, eklerin aynı veya farklı türdeki sözcüklere eklenme süreçleri, anlam değişiklikleri, kullanım sıklığı vb. gibi birçok duruma göre gösterdikleri üretkenlikler açısından yapılan sınıflandırmadır. İkincisi ise gene aynı durumlar üzerinden ancak Arnavut dilinin karakteristik yapısı bağlamında diyalektleri ve tarihsel süreçlerde yaşanan değişim ve gelişimleri de göz önüne alarak yapılan değerlendirmelerdir. İkinci süreç özellikle diğer dillerle olan etkileşimleri, sözcük, ek vb. ödünçlemeler ile Hint-Avrupa dil ailesinden miras kaldığına inanılan, kök, ek, ses vb. durumlarda gerçekleşen değişim ve gelişimlere işaret etmektedir (Topalli, 2011: 277).

Hint-Avrupa dil ailesinde herhangi bir yakın akrabası bulunmamasına rağmen günümüzde ölü diller arasında yer alan *İlir* toplumunun kullandığı dil olan *İlircenin* mirasçısı olduğuna inanılan Arnavut dilinin (Dillioğlu, 2018: 88), tarih boyunca birçok toplumun dilinden ek, sözcük, ses vb. etkileşimlerde bulunduğu ve ödünçlemeler yaptığı bilinmektedir (Dorda, 2015: 25-33). Dolayısıyla Arnavut dilinin ekleşme süreçlerinin eş zamanlı incelemesini yaparken aynı zamanda hem ekler hem de sözcükler bağlamında art zamanlı bir incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte Arnavut dilinin diyalektlerinden gelen ses yapılarının ekler ve sözcükler üzerinde yaptığı etkilerin, ses değişimleri, sestek ekler vb. durumlarında açıklanabilmesi ve anlaşılabilmesi açısından da art zamanlı incelemelerin sonuçlarına bakılmaktadır. Tüm bu olgular ışığında yerli ve yabancı dilbilimcilerin Arnavut dilinin ekleşme süreçleri üzerine yaptıkları

çalışmalara genel hatlarıyla bakmakta ve yukarıda bahsi geçen etkenleri bu bağlamda açıklamakta fayda vardır.

Arnavut dili ve grameri üzerine yapılan ilk çalışmalar genellikle yabancı dilbilimcilere aittir. Arnavut dilinin Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alması gerektiğine ve günümüze kadar da bunun aksini kanıtlayan bir olgunun da olmadığına kanaat getirenlerin de yabancı dilbilimciler oldukları bilinmektedir (Dillioğlu, 2018: 91). Bu dilbilimcilerin öncüleri arasında Johann Georg Von Hahn ve İtalya'da yaşamış Arnavut asıllı dilbilimci Dhimitër Kamarda gelmektedir. Devam eden süreçlerde Arnavut dilinin sözcük türetme yollarını ve semantik değişimlerini inceleyen Fransız diplomat Auguste Dozon karşımıza çıkmaktadır. Arnavut dili üzerine çok önemli çalışmaları bulunan Gustav Meyer ve Arnavut dilbilimci Gjergj Pekmezi de bu alanda gerçekleştirdikleri önemli çalışmalarla ilkler arasına girmişlerdir. Bunların dışında Arnavutçanın etimolojisi ve sözcük türetme yolları üzerine çalışmalar yapmış olan dilbilimci Norbert Jokl ve Balkan dilleri uzmanı dilbilimci Gustav Ludwig Weigant'ın eserleri de Arnavut dili grameri ve sözcük türetme yolları açısından kaynak eserler olarak karşımıza çıkmaktadır (Uruçi, 2013: 23).

Johann Georg Von Hahn'ın 1854 yılında kaleme aldığı ve Arnavutçanın ilk gramer kitaplarından biri olarak kabul edilen eserinden 1913 yılında Gustav Ludwig Weigant'ın yayımladığı gramer kitabına kadar olan süreçte Arnavut dili ve grameri alanında çalışmalar ve araştırmalar yapmış çok fazla dilbilimci bulunmamaktadır. Bu süreçte Arnavut asıllı dilbilimciler ise çok nadir karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Arnavut dili üzerine yazılmış veya yayımlanmış eserlerde özellikli olarak Arnavut dilinin sözcük türetme yolları konusuna ya kısaca değinildiği ya da anlam bilim çerçevesinde tespit edilerek açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Arnavut dili ve grameri üzerine yapılan çalışmaların sayısı ve nitelik olarak artmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı sonrasında tekabül etmektedir.

Arnavutça sözcük türetme yolları üzerine yapılan çalışmalarda bu paralelde artış görülmektedir. Bunların arasında önceki yıllarda yapılan çalışmaların aksine Arnavutçanın ön ekler ile sözcük türetme yolu üzerine özellikli, özgün veya eklerle türetme yollarının hepsini aynı anda incelendiği çalışmalara imza atan dilbilimciler de ortaya çıkmıştır. Arnavut dilbilimci Shaban Demiraj, 1960 yılında yayımladığı “*Morfologjia e Gjuhës së Sotme Shqipe* (Günümüz Arnavut Dili Morfolojisi)” adlı eserinin ilk bölümünde {*stër-/+*}, {*nën-/+*}, {*mos+*}, {*pa+*}, {*mbi-/+*} ve {*për-/+*} gibi ön ekler ile oluşturulan isimlerin üzerinde durmaktadır (Uruçi, 2013: 24). Ardından 1962 yılında Aleksandër Xhuvani ve Eqrem Çabej’in birlikte kaleme aldıkları “*Parashtesat e Gjuhës Shqipe* (Arnavutça Ön Ekler)” adlı çalışma, Arnavut dilinde yaklaşık 80 adet ön ek tespit eden ve bunları işlevsel açıdan açıklayan, alanın ilk özgün eserleri arasında yerini almıştır (Ajeti, 1998: 120). Bu dönemde Arnavutça sözcük türetme yollarının art zamanlı olarak incelendiği önemli bir diğer çalışma da Martin Camaç’in 1966 yılında tamamladığı doktora tezidir (Uruçi, 2013: 17).

1972 yılında Arnavutluk’un başkenti Tiran’da yapılan ve onlarca Arnavut bilim adamının katıldığı *Kongresi i Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe* (Arnavutça İmla Kongresi) ile Arnavutçanın diyalektleri birleştirilerek standart bir dil oluşturulmuştur (Alidema, 2013: 27). Standart Arnavutça bazı durumlarda *Tosk* diyalekti, bazı durumlarda ise *Geg* diyalektini kullanmak suretiyle ortak bir yapıya kavuşturulmuştur (Veselaç, 2015: 191). Dil üzerinde oluşan bu ortak yazım birliği ile Arnavut dili, grameri, edebiyatı, folklorü, kültürü vb. ile ilgili birçok alanda yapılan çalışmalarda sayı ve nitelik olarak artışlar devam etmiştir. Böylece Arnavut dili her alanda yeni bir gelişim ve değişim sürecine girmiştir. Shaban Demiraj, Eqrem Çabej, Enver Hysa, Idriz Ajeti, Koleç Topalli, Mehmet Halimi, Ludmilla Buxheti gibi birçok Arnavut dilbilimci çeşitli alan ve konular dâhilinde Arnavutçanın sözcük türetme yolları üzerine özellikli ve özgün eserler kaleme almışlardır.

Arnavutça Ön Ekler

Arnavut dilinde ön ekler ile türetilen sözcükler son eklerle türetilen sözcüklere göre daha az bir alanı kapsamaktadır. Bunun nedeni ön eklerin birçoğunun ödünçlemeler aracılığıyla dile girmelerinden, zaman içinde işlevlerini kaybetmelerinden veya sadece diyalektlerde kullanılıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Diyalektlerde kullanılan sesteş ekleri ve zamanla dilde kaybolmuş veya günümüzde ön ek olup olmadığı konusunda tartışmalı ekleri de dâhil ettiğimizde Arnavutçada yaklaşık yetmişin üzerinde ön ek bulunmaktadır. Bunların yalnızca on tanesi dilde işlektir. Diğerleri ise işlek değildir. İşlek olmayan ekler genellikle diyalektlerde kullanılan, zaman içinde işlevlerini kaybetmiş veya yabancı kökenli olup sınırlı sayıda sözcük türetmiş ön ekler olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlek olan ön ekler ise tek başlarına incelendiğinde, bunların bir bölümünün zarf kökenli olduğu ve dilde aynı zamanda edat olarak da kullanıldığı görülmektedir (Agalliu, 2002: 145).

Arnavutça ön eklerin ekleşme süreçlerini açıklamadan önce dilde zarf ve edat olarak kullanımlarının kurallar dâhilinde sözcüklerden ayrı yazılarak cümlede asli görevlerinde kaldıklarının bilinmesi gerekmektedir. Örneğin Arnavutçada işlek ekler arasında yer alan {para+} ön eki, sözcüklerden ayrı yazıldığında dilde hem zarf hem de edat olarak karşımıza çıkabilmektedir. Cümle içerisinde fiillerden hemen sonra “ilerden, ileri doğru” anlamlarında kullanıldığında yer-yön zarfı, uzaklaşma durumunda bir isim veya zamir, bir şeyin ya da birinin karşısında olan yer, insan veya nesneyi “önünde, önde” anlamlarıyla karşıladığında veya bir olayın yaşanma anını “önce, önceden” anlamlarıyla aktardığında edat olarak karşımıza çıkmaktadır (Bega ve Bega, 2018: 304).

(para)

“Më duket se edhe sot e kësaj dite e ndjej atë erë të fortë të trëndafilave dhe ende më vjen i qartë zëri i gjyshit: edhe sot e kësaj dite sa herë që i mbyll sytë para

meje e kam të tërin këtë tunel me trëndafila dhe e dëgjoj basin e mirë të gjyshit (Ahmeti, 2013: 18)."

"Sanırım bugün hala güllerin o keskin kokusunu duyuyorum ve hala dedemin sesi net geliyor: bugün hala gözlerimi ne zaman kapatsam bütün bu güllü tünel gözümün **önünde** beliriyor ve dedemin güzel sesini duyuyorum."

"**Para** se të nisej, kishte mësuar, midis të tjerash, edhe diçka për klimën e Shqipërisë (Kadare, 2011: 17)."

"Yola çıkmadan **önce** diğer şeylerin yanında Arnavutluk'un hava durumu ile ilgili de bilgiler edinmişti (Kadare, 2020: 11)."

Yukarıda vermiş olduğumuz birinci örnekte {para+} ön ekinin, aynı zamanda kendi başına cümle içerisinde ayrılma durumundaki zamirden önce yer alarak asli görevlerinden biri olan edat işlevinde kullanıldığı görülmektedir. İkinci cümlede de "önce, evvel" anlamlarında bir olayın yaşanma anını belirten edat işlevinde karşımıza çıkmaktadır.

(për)

"Dokumente të shkruara ne **për** këtë nuk kemi, Shqipja është gjuhë e shkruar nga viti 1462-"Formula e pagëzimit" (Ismajli, 2013: 17)."

"Bunun **için** bizim yazılı belgelerimiz yok, Arnavut dili 'Kutsama Ayini' 1462'den itibaren yazılı bir dildir."

Yukarıda verdiğimiz örnekte {për-/ +} ön ekinin cümle içerisinde "için" anlamında kendi başına bir edat olarak işlev yaptığı görülmektedir. Arnavutçada oldukça işlek olan, isim, fiil, sıfat ve zarflara eklenerek sözcük türetebilen {për-/ +} ön ekinin de sözcüklerden ayrı yazıldığında cümle içinde edat işlevinde kullanıldığı bilinmektedir. Bir eylemde veya düşüncede "için, ilgili, dolay" anlamını vererek amaç belirtmek üzere belirtme hâlinde bir isim veya zamirden önce kullanılır (Lafe, 2002: 392).

(mos)

“Mos zotërimi i mjaftueshëm i rregullave të terminologjisë profesionale, mosnjohja e duhur e gjuhës shqipe dhe e gjuhës angleze gjatë përkthimit të materialeve nga fushat e shumta të dijes krijonë një varg termash juridikë të panevojshëm dhe jo përkatës për gjuhën tonë (Hoxha vd. 2009: 1).”

“Profesyonel terminoloji kurallarının yeterli **olmaması**, birçok bilim alanındaki materyallerin çevrilmesi sürecinde Arnavut ve İngiliz dilinin gerekli şekilde **bilinmemesi**, bizim dilimiz açısından yasal bakımdan gereksiz ve uygun olmayan bir dizi terim oluşturmaktadır.”

Örnek cümlemizde açıkça görüldüğü gibi {mos+} ön eki hem bir sözcüğe eklenerek ön ek işlevinde hem de ayrı yazılarak edat işlevinde kullanılmıştır. Hem edat hem de ön ek olarak kullanılmasına rağmen her iki işlevinin de Türkçe anlamına bakıldığında neredeyse bir fark görülmemektedir. Her iki işlevde de olumsuzluk anlamı yüklemektedir. Ancak {mos+} ön ekinin cümle içinde edat olarak kullanılmasının farklı anlamlara yol açtığını da bilmek gerekir. Seçilen örnekte her ne kadar genel bir durum yansımaları olsa dahi Arnavutçanın kendine has istinasları bünyesinde barındıran bir dil olduğu unutulmamalıdır. Örneğin “mos” genel olarak olumsuzluk bildirirse de aynı zamanda emir ve istek kiplerinde, birşeyi zorla olumlu yapamamak için tavsiye edilen soru hitabetlerinde, kıyaslamaların daha az mümkün olabildiği ve hayret, aşağılama, mutsuzluk, hayalkırıklığı gibi ifadeleri güçlendirmekte kullanılan bir edat olarak da cümle içinde karşımıza sıkça çıkmaktadır (Bega ve Bega, 2018: 251-252). Bu nedenle dildeki unsurların özellikle yapım ekleri bağlamında incelenirken iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Arnavutçanın ön ekleriyle ilgili diğer bir dikkat çeken özellik ise yabancı kökenli ön eklerdir. Dilde her ne kadar işlek olmasalar da {a+}, {anti+}, {dis-/+}, {inter+} ve {pro+} gibi birçok yabancı kökenli ön eklerin zaman içinde Arnavutça sözcüklere de eklenerek türetme yaptıkları görülmektedir

(Dorda, 2015: 38). Bunların dışında son olarak da iki ön ekin birleşmesiyle oluşan ön ekler karşımıza çıkmaktadır. Genellikle dilde kullanılan iki ön ekin birleşmesiyle oluşan bu ön eklerin sözcüklere yeni anlamlar kattıkları görülmektedir (Topalli, 2011: 280). Burada da dikkat çeken husus ise birleşen ön eklerin hangi kurallar bağlamında işlev kazandığına dair net bir görüş bulunmamasıdır. Bazı sözcüklerde birleşik ön eklerden birinin tek başına sözcüklere kattığı anlama yakın türetmeler oluşurken, bir diğerinde ise tamamen her iki ekin de asli işlevi dışında bir anlam değişmesi görülebilmektedir.

Fonetik açıdan baktığımızda ise ön eklerle türeyen sözcüklerde ön ekin sözcüğe eklenmesi sürecinde istisnalar dışında ne ekte ne de sözcükte ses düşmesi veya türemesi gibi bir ses olayı yaşanmamaktadır. Ön eklerle türetmede karşımıza çıkan ses olayları ise ekleşme sürecine bağlı değildir. Bazı ön eklerin yalnızca diyalektlerde karşımıza çıkmasının yanı sıra bazıları ise diyalektlere göre ses değişimi gösterebilmektedir. Bunların hepsi Arnavutçanın diyalektlerinde karşımıza çıkan ve kendi kuralları bağlamında yaşanan ses değişimleridir.

Arnavutçanın ana iki diyalekti olan *Geg* ve *Tosk* diyalektlerinin fonetik, morfolojik ve leksikolojik açılardan belirli bazı farklılıkları bulunmaktadır. Arnavutçanın ön eklerinden bazılarının diyalektlerin fonetik kuralları çerçevesinde değişen bir sese sahip olması durumunda benzer değişimleri gösterdiklerini görmekteyiz. Bu durum işlek olan veya olmayan tüm ön eklerde karşımıza çıkabilmektedir. Ön eklerde görülen fonetik farklılıklar özellikle iki diyalekti birbirinden ayıran temel faktörlerin başında gelen nazal seslerde ve bazı ünlü ile ünsüz ses değişimlerinde rastlanılmaktadır. Bunun dışında dilde çok nadir rastlanan bazı ön eklerin ise yalnızca bu iki ana diyalektin yalnız birinde veya bölgesel alt diyalektlerde kullanıldığı görülmektedir (Shkurtaj, 2016: 40-64).

Tablo 1: Diyalektlerde Ön Eklerin Uğradığı Fonetik Değişimler

Ön ek	Diyalekt Kullanımları	Fonetik Farklılık
ç-	sh-, xh-, zh-	ünsüz değişimi
pas+	mbas+	nazal ses ve ünsüz değişimi
prapa+	mbrapa+	nazal ses ve ünsüz değişimi
c-/+	s-/+, x-/+, z-/+	ünsüz değişimi
ciri+	curru+	ünlü ve ünsüz ses değişimi
kaca+	--	yalnız <i>Geg</i> diyalektinde karşılaşılır
nj+	--	yalnız <i>Geg</i> diyalektinde karşılaşılır
pala+	palla+	ünsüz değişimi
që+	--	yalnız <i>Tosk</i> diyalektinde karşılaşılır

Arnavutça ön eklerde kimi zaman yaşanan ünsüz değişimi, eklendikleri sözcüğün ilk sesi, hecesi veya herhangi bir başka birimiyle doğrudan bağlantılı değildir. Bu değişimler eklerin kendi fonetik yapısının diyalektlere göre gösterdikleri değişimle açıklanmaktadır. Dolayısıyla hem *Geg* hem de *Tosk* diyalektlerini birbirinden ayıran en önemli unsur olan fonetik değişimler, Arnavutçanın ön eklerinin bölgelere göre geçirdikleri değişimlerinde de en önemli ve birincil etkeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Hamiti, 2005: 57-58). Tablo içinde ayrıntılamaya çalıştığımız bu değişimleri örnekler bağlamında şu şekilde izah edebiliriz:

{ç-} ön eki

“*Se shumë herë në vënd të ndreqim, çkatërrojmë; edhe ja se si, skena zhvillohet në Korçë ka disa vjet* (Alarupi, 1935: 14).”

“Kaç keredir düzeltmek yerine **darmadağın ediyoruz** ve işte birkaç yıldır Korça’da gelişen sahne.”

{sh-} ön eki

“Serbët, në shenjë hakmarrje e **shkatërrojnë** kalanë (Blakaj, 2005: 36).”

“Sırlar intikam almak adına kaleyi **darmadağın ederler.**”

Yukarıdaki iki örnekte açıkça görüldüğü üzere {ç-} ve sesteşi olan {sh-} ön eklerinin farklı iki cümle içerisinde aynı fiile eklendikleri görülmektedir. Ekleşme sürecinde kendi diyalekt değişimleri dışında herhangi bir ünlü türemesi, ünsüz benzeşmesi vb. bir ses olayına rastlanmamaktadır. Aynı zamanda türettikleri fiile kattıkları anlamda da herhangi bir değişim bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum aslında aynı anlamı katan ön ekin diyalektlere göre uğradığı ses değişiminin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer örneğimizde ise:

{pas+} ön eki

“**Pasnesër** mbrëma do ta ha (Petro vd. 2009: 25).”

“**Yarıdan sonraki gün** akşamüstü yiyeceğim.”

{mbas+} ön eki

“Atë ditë qe ngjitë rrugës vetëm, ndërsa ajo e priti atje buzë lumi edhe nesër, edhe **mbasnesër** (Podrimja, 2013: 59)”

“Onu hem yarın hem **ertesini gün** nehir kıyısında beklerken, o yolu tek başına tırmandı.”

Yukarıda vermiş olduğumuz diğer örnek cümlelerde ise {pas+} ön eki ile sesteşi olan {mbas+} ön eki aynı sözcüğe eklenmek suretiyle iki farklı cümlede örneklendirilmiştir. Aynı şekilde Arnavutçanın iki ana diyalektini birbirinden ayıran temel fonetik özelliklerinden biri olan nazal ses olayını karşımıza çıkarmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi /p/ sesi *Geg* diyalektinde sıkça karşılaşılan /mb/ burun sesine dönüşmektedir. Ancak türeyen sözcükte başka bir ses olayı veya anlam değişmesi görülmemektedir. Arnavutça {prapa+} ön ekinde birbirleriyle aynı işleve sahip {mbrapa+} ön eki ile sesteştir. Bunların dışında yalnızca diyalektlerde kullanılan ve standart

Arnavutçada herhangi bir işlevi bulunmayan ön ekler de mevcuttur. Bunları da şu şekilde örneklendirebiliriz:

{nj+} ön eki

“Qielli i dunjasë e rrethon tokën, **njashtu** qëndron lartë mbi të, andaj kudo që të jetë njeriu në rruzullin tokësor qielli qëndron mbi të (El Munexhid, 2011: 3).”

“Gökyüzü dünyayı çevreliyor, **işte öyle** onun üzerinde duruyor, bu yüzden insan nerede olursa olsun gökyüzü hep onun üzerinde durur.”

{që+} ön eki

“Shefi i Komunikimit i Presidencës së Turqisë, Fahrettin Altun, tha se sikur të mos ishin përprjekjet e vendosura të Turqisë në lidhje me vrasjen e gazetarit saudit Jamal Khashoggi, rasti do të mbulohej **qëmoti**, raporton Anadolu Agency (AA) (Yıldırım, 2018).”

“Türkiye Cumhurbaşkanlığı İletişim Daire Başkanı Fahrettin Altun, Türkiye'nin Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesiyle ilgili kararlı çabaları olmasaydı, **çok evvelden** olayın üstü örtülecekti, dedi., diye bildirdi Anadolu Ajansı (AA).”

Yukarıda vermiş olduğumuz {nj+} öne eki Arnavutçanın Geg diyalektinde, {që+} ön eki ise Tosk diyalektinde kullanılan iki farklı işlevde olan ön eklerdir. Diğer sestış örneklerde olduğu gibi bu eklerin de diyalektlerin fonetik ayrımlarıyla bağlantılı özellikleri mevcuttur. Nazal seslerin Geg diyalektini Tosk diyalektinden ayıran önemli unsurların başında gelmesi ve /nj/ sesinin de Arnavutçanın nazal seslerinden biri olması bu durumu izah etmekte karşımıza çıkan en önemli kanıt olarak durmaktadır. Ancak Arnavutçanın dilbilgisini kapsayan birçok alanda olduğu gibi ekleşme süreçlerinde yaşanan değişim ve gelişimlerin de özellikle diyalektlerde kullanılan ekler bağlamında eksik noktaları bulunmaktadır. Bunların başlıca sebepleri arasında coğrafi farklılıklar nedeniyle diyalektlerin birbirinden zaman içinde ayrışmaları, başka dillerden

birbirlerinden bağımsız olarak etkilenmeleri, Arnavutçanın tarih sürecinde miras edindiği veya gelişim ve değişim süreçlerinde kazandığı unsurlardan kaynaklanan etkenler gibi birçok unsuru sıralayabiliriz.

Arnavut dilinde işlek olan, işlek olmayan ve diyalektlere göre değişen farklı türde ön eklerin bulunması konunun sınırlarının tespiti noktasında alanı oldukça genişletmektedir. Genel olarak bakıldığında Arnavut dilinde {ç-}, {mbi-/ +}, {mos+}, {nën-/ +}, {para-/ +}, {pas+}, {për-/ +} ve {prapa+} ön ekleri diğer eklerle göre daha işlek ve üretkenlerdir (Agalliu, 2002: 145). Ancak belirli alanlarda, örneğin sıfat türetmede {jo+} ve {pa+} ön ekleri veya {ç-} ökinin diyalekt sesteşi olan {sh-} ön eki ile {ri-/ +} ön eklerinin fiil türetmede olduğu gibi, bazı ön eklerin de üretken olduğu bilinmektedir. Arnavut dilinde işlek olmayan veya nadiren görülen {a+}, {akë+}, {anti+}, {b(ë)+}, {c-/ +}, {cirri+}, {curru+}, {çarra-/ +}, {çilli-}, {d(ë)-}, {dis-/ +}, {e+}, {f-}, {g(ë)-/ +}, {k(ë)-/ +}, {kaca+}, {kakë+}, {kala+}, {kata+}, {katra+}, {ko+}, {koko+}, {koco+}, {kolo+}, {kollo+}, {kor(r)o+}, {kse-/ +}, {ku+}, {kuku+}, {l(ë)-/ +}, {m(ë)+}, {ma+}, {me+}, {n(ë)-/ +}, {nëpër+}, {ndër-/ +}, {nj+}, {pala+}, {pici+}, {pili+}, {pre+}, {pro+}, {q+}, {që+}, {r(ë)-/ +}, {s+}, {skë(r)-/ +}, {spër-}, {stër-/ +}, {shala-/ +}, {shara+}, {shpër-}, {t(ë)-/ +}, {tej-}, {tu-} ve {v-} ön ekleri de art ve eş zamanlı incelemelerde karşımıza çıkmaktadır (Xhuvani ve Çabej, 1976: 151-186). Bunların içinde Hint-Avrupa dil ailesine mensup en eski dillerden ve Arnavutçanın atası sayılan İlirceden miras olarak değerlendirilen {a+}, {d(ë)-}, {e+}, {f-}, {g(ë)-/ +}, {k(ë)-/ +}, {l(ë)-/ +}, {s+} ve {v-} ön eklerinin de günümüzde üretkenlikleri bulunmamaktadır (Bokshi, 2014: 82).

Arnavutçada yer alan hem işlek hem de işlek olmayan ön eklerin bir diğer özelliği ise birden fazla sözcük türüne aynı ekin eklenebilmesidir. Bu durum her ek için geçerli olmasa da yalnızca bir sözcük türüne eklenen ve türettiği sözcüklere aynı anlamı katan ön ek sayısı diğerlerine nazaran oldukça azdır. Kimi işlek veya işlek olmayan ekler hem isme hem fiile hem sifata hem de zarfa eklenebilmektedir. Kimileri ise en az ikisine ve özellikle

hem isim hem de fiile eklenebilmektedir. Aynı zamanda türetilen sözcüğün de türünü değiştirebildiği gibi türettikleri sözcüklere aynı türde olsa bile farklı anlamlar kattığı da görülmektedir. Bu nedenle konunun öz bir şekilde anlaşılması açısından sözcükler üzerinden ekleşme süreçlerinin işlevlerinin Türkçe yapım eklerinde olduğu gibi incelenmesinde fayda vardır.

İsimlerde Ön Eklerle Türetme

Arnavutçada ön eklerin isimlere eklenerek isim türetme işlevi diğer ön ekler ile yapılan türetmelere göre en işlek olanıdır. Bunun yanı sıra işlev bakımından isimden isim türetme kadar işlek olmasa da isimlere eklenerek fiil, sıfat ve zarf da türettiği görülmektedir. İsimden isim türetmede en işlek olan ek {*mos+*} ön ekidir. Bununla birlikte {*mbi+*}, {*nën+*}, {*para+*}, {*pas+*}, {*për+*} ve {*prapa+*} ön ekleri de isimden isim türetmede oldukça işlek olan ön eklerdir. İsimden fiil ve zarf türetmede {*për+*} ön eki, sıfat türetmede ise {*pa+*} ön eki en sık karşılaşılan ön eklerdir. Ancak {*pa+*} ön eki ile isimden türeyen sıfatlar Arnavutçanın kendi dilbilim kuralları dâhilinde cinslere göre önüne bir iyelik takısı alırlar. Bu özelliklerin dışında ayrıca {*para+*} ve {*pas+*} ön ekleri de isimden zarf türetmede karşımıza çıkan işlek ön ekler arasında gösterilmektedir (Agalliu, 2002: 145).

Tablo 2: İsimden İsim Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	İsim	Türkçe Karşılığı	Türemiş İsim	Türkçe Karşılığı
mbi+	kohë	zaman	mbikohë	mesai
mos+	besim	inanç	mosbesim	inançsızlık, güvensizlik
nën+	drejtor	yönetici, müdür	nëndrejtor	müdür/yönetici yardımcısı
pa+	barazi	eşitlik	pabarazi	eşitsizlik
para+	shtesë	ek	parashtesë	ön ek

pas+	goditje	vurma, vuruş, darbe	pasgoditje	artçı
për+	emër	isim	përemër	zamir
prapa+	shtesë	ek	prapashtesë	son ek

Arnavutça {mbi+} ön eki dilde oldukça işlek bir ektir. İsimden isim türetirken eklendiği sözcüklere üstünlük, fazlalık veya aşırılık anlamları yükler (Lafe, 1976: 208). Arnavut dilinde {mbi+} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *mbidozë* “yüksek doz, miktar” < *mbi+dozë* < *dozë* “doz, miktar” : *mbiemër* “soyad, sıfat” < *mbi+emër* < *emër* “ad, isim” : *mbikalim* “üst geçit” < *mbi+kalim* < *kalim* “geçme, geçiş” : *mbikohë* “mesai” < *mbi+kohë* < *kohë* “zaman” : *mbikrah* “üst kol, üst kanat” < *mbi+krah* < *krah* “kol, kanat” : *mbingarkesë* “aşırı yük” < *mbi+ngarkesë* < *ngarkesë* “yük” : *mbinjeri* “olağanüstü yetekli ve güçlü insan” < *mbi+njeri* < *njeri* “insan” : *mbiprodhim* “aşırı üretim, üretim fazlası” < *mbi+prodhim* < *prodhim* “üretim, üretme” : *mbipunë* “işgücü fazlası, artık emek” < *mbi+punë* < *punë* “iş, çalışma” : *mbishtresë* “üst tabaka, üst katman” < *mbi+shtresë* < *shtresë* “tabaka, katman” : *mbistrukturë* “üst yapı” < *mbi+strukturë* < *strukturë* “yapı, özellik” : *mbishtresë* “üst tabaka, üst katman” < *mbi+shtresë* < *shtresë* “tabaka, katman” : *mbitokë* “arazi yüzeyi” < *mbi+tokë* < *tokë* “toprak, arazi” : *mbivlerë* “artı değer” < *mbi+vlerë* < *vlerë* “değer” vb.

“*Mbiemër quhet ajo pjesë e ligjeratës që emërton një tipar (cilësi, veti, marrëdhënie) të sendit...* (Dhrimo, 2002: 153)”

“*Sifat*, bir şeyin durumunu (nitelik, özellik, bağ) tanımlayan bir dilbilgisi özelliği olarak adlandırılır...”

Arnavutça isimlerin önüne gelen en işlek ek {mos+} ön ektir. Bu ön ek ile oluşan sözcüklerde genellikle bir sürecin veya bir hareketin eksikliği anlamlarının yüklendiği görülmektedir (Samara, 1985: 113). Arnavut dilinde {mos+} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *mosardhje*

“gelememe” < *mos+ardhje* < *ardhje* “geliş, gelme” : *mosarritje* “varamama, ulaşamama, başaramama” < *mos+arritje* < *arritje* “ulaşma, varma, başarma” : *mosbarazi* “eşit olmama, eşitsizlik” < *mos+barazi* < *barazi* “eşitlik” : *mosbesim* “inanmama, güvensizlik, şüphe” < *mos+besim* < *besim* “inanç” : *mosbindje* “itaatsizlik, başkaldırma, ikna olmama” < *mos+bindje* < *bindje* “boyun eğme, itaat etme, ikna olma” : *mosdashje* “isteksizlik” < *mos+dashje* < *dashje* “isteme, istek” : *mosdëgjim* “duymama, dinlememe” < *mos+dëgjim* < *dëgjim* “duyma, dinleme” < *dëgjim* “duyma, dinleme” : *mosdije* “bilgisizlik, cehalet” < *mos+dije* < *dije* “bilgi, bilme” : *mosinteresim* “ilgi eksikliği, ilgilenmeme” < *mos+interesim* < *interesim* “ilgi, ilgilenme” : *moskënaqësi* “hoşnutsuzluk, memnuniyetsizlik” < *mos+kënaqësi* < *kënaqësi* “memnuniyet” : *moskuptim* “anlamama” < *mos+kuptim* < *kuptim* “anlama” : *mosmarrëveshje* “anlaşamama, anlaşmazlık” < *mos+marrëveshje* < *marrëveshje* “anlaşma” : *mosnjohje* “tanımama” < *mos+njohje* < *njohje* “tanıma” : *mosplotësim* “tamamlayamama” < *mos+plotësim* < *plotësim* “tamamlama” : *mospranim* “kabul etmeme” < *mos+pranim* < *pranim* “kabul etme” : *mossukses* “başarısızlık, başaramama” < *mos+sukses* < *sukses* “başarı” : *moszhivillim* “gelişememe” < *mos+zhivillim* < *zhivillim* “gelişme, gelişim” vb.

“- Mundet, - thashë unë, por me **mosbesim** (Agolli, 2016: 117).”

“-Muhtemelen, -dedim ama hiç **inancım** yoktu (Agolli, 2018: 130).”

Arnavutça {*nën+*} ön eki de dilde işlek bir ektir. Eklendiği isimlere bir şeyin veya bir eylemin diğerlerinin altında, aşağısında veya başka bir şeyin altında, aşağısında olduğu anlamlar katar. Ayrıca askerî rütbelerde ve yönetici sınıflarının ayrımında da bu ön eke sıkça rastlanmaktadır (Xhuvani ve Çabej, 1976: 168). Arnavut dilinde {*nën+*} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *nënbark* “alt karın” < *nën+bark* < *bark* “karın” : *nënbuzë* “dudak altı, eyer” < *nën+buzë* < *buzë* “dudak” : *nënçati* “çatı altı, çatı odası, katı” < *nën+çati* < *çati* “çatı” : *nëndialekt* “alt diyalekt” < *nën+dialekt* < *dialekt* “diyalekt” : *nëndrejtor* “yönetici veya müdür yardımcısı” < *nën+drejtor* <

drejtor “yönetici, müdür” : *nëndorë* “el altı” < *nën+dorë* < *dorë* “el” : *nënpletë* “yazı eki” < *nën+pletë* < *pletë* “kağıt” : *nëngrup* “alt grup, alt küme” < *nën+grup* < *grup* “grup, küme” : *nënklasë* “alt sınıf” < *nën+klasë* < *klasë* “sınıf” : *nënkolonel* “yarbay” < *nën+kolonel* < *kolonel* “albay” : *nënkomitët* “alt kurul” < *nën+komitët* < *komitët* “kurul” : *nënkryetar* “astbaşkan, başkan yardımcısı” < *nën+kryetar* < *kryetar* “başkan” : *nënpikë* “alt konu” < *nën+pikë* < *pikë* “konu, nokta” : *nënprefekt* “vali yardımcısı” < *nën+prefekt* < *prefekt* “vali” : *nënoficer* “ast subay” < *nën+oficer* < *oficer* “subay” : *nënsistem* “alt sistem” < *nën+sistem* < *sistem* “sistem” : *nënshkrim* “imza” < *nën+shkrim* < *shkrim* “yazı, yazma” : *nënshtresë* “alt tabaka, alt katman” < *nën+shtresë* < *shtresë* “tabaka, katman” : *nëntitull* “alt başlık” < *nën+titull* < *titull* “başlık” vb.

“Në fillim kishim 6 mësuës ku drejtoreshë ishte Rudina Maksuti e **nëndrejtor** Mentor Hoxha (Skarra, 2012: 5).”

“En başta müdirenin Rudina Maksuti ve **müdür yardımcısının** Mentor Hoxha olduğu altı öğretmenimiz vardı.”

Arnavutça {*pa+*} ön eki ile az sayıda karşıtlık anlamları yüklenen isimler karşımıza çıkmaktadır (Bazaj, 2014: 95). Arnavut dilinde {*pa+*} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *paaftësi* “yeteneksizlik” < *pa+aftësi* < *aftësi* “yetenek”: *pabarazi* “eşitsizlik” < *pa+barazi* < *barazi* “eşitlik” : *pakënaqësi* “memnuniyetsizlik” < *pa+kënaqësi* < *kënaqësi* “memnuniyet” gibi.

“Të gjitha këto **pabarazi** në vendimmarrje janë të kushtëzuara nga shumë faktore ekonomikë (Allite, 2013: 14).”

“Karar vermede bütün bu **eşitsizlikler**, birçok ekonomik faktörlerden kaynaklanmaktadır.”

Arnavutça {*para+*} ön eki de dilde oldukça işlek bir ek olarak karşımıza çıkmaktadır. Eklendiği isimlere bir şeyden daha önce gerçekleşen olay veya durumu belirten anlamlar katmaktadır (Agalliu, 2002: 145). Arnavut dilinde {*para+*} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *paraburgim*

“hapise girmeden önceki durum, gözaltı” < *para+burgim* < *burgim* “hapis olma” : *paracaktim* “ön tespit” < *para+caktim* < *caktim* “tespit etme” : *paraçlirim* “özgürlükten önceki durum, esaret” < *para+çlirim* < *çlirim* “özgürlük” : *paragjykim* “ön yargı” < *para+gjykim* < *gjykim* “yargı, yargılama” : *parakrah* “alt kol, ön kol” < *para+krah* < *krah* “kol, kanat” : *parakusht* “ön koşul, ön şart” < *para+kusht* < *kusht* “şart, koşul” : *paralajmërim* “ön bilgilendirme” < *para+lajmërim* < *lajmërim* “haber verme, bilgilendirme” : *paralindje* “erken doğum” < *para+lindje* < *lindje* “doğma, doğum” : *paramjekim* “ön tedavi” < *para+mjekim* < *mjekim* “tedavi” : *parandjenjë* “önsezi” < *para+ndjenjë* < *ndjenjë* “sezi, his” : *parapagesë* “ön ödeme, peşin ödeme” < *para+pagesë* < *pagesë* “ödeme, maaş” : *pararojë* “öncü” < *para+rojë* < *rojë* “koruma” : *paraskenë* “ön sahne, sahne önü” < *para+skenë* < *skenë* “sahne” : *parastudim* “ön çalışma” < *para+studim* < *studim* “çalışma” : *parashtesë* “ön ek” < *para+shtesë* < *shtesë* “ek” vb.

“*Paragjykimet* janë qëndrime të përcjellura me emocione të forta të cilat mbështeten në informacione të pasakta dhe janë shkak i sjelljeve të shumta negative, në mes të cilave është edhe diskriminimi. (Gjukanoviq ve Raiçeviq, 2019: 9)”

“**Ön yargılar**, belirli olmayan bilgilere dayanan ve bunların arasında ayrımcılığın da yer aldığı negatif davranışların sonucunda oluşan güçlü duyguların eşliğinde var olan olgulardır.”

Arnavutça {*pas+*} ön eki eklendiği isimlere bir şeyden daha sonra gerçekleşen olay veya durumu belirten anlamlar katmaktadır (Xhuvani ve Çabej, 1976: 171). Aynı zamanda Geg diyalektinde {*mbas+*} ön eki olarak karşımıza çıkmaktadır. Arnavut dilinde {*pas+*} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *pasgoditje* “artçı” < *pas+goditje* < *goditje* “vurma, vuruş, darbe”: *pasgrushtë* “yumruk arkası” < *pas+grushtë* < *grushtë* “yumruk”: *paskrah* “arka kol” < *pas+krah* < *krah* “kol” : *paskrye* “kafa arkası” < *pas+krye* < *krye* “kafa” : *passhkrim* “yazı eki, ek yazı, dipnot” < *pas+shkrim* < *shkrim* “yazma, yazı” vb.

“Pas këtij termeti u regjistruan edhe 130 *pasgoditje*. (Pervizi, 2016: 67)”

“Bu depremden sonra 130 daha **artçı** kaydedildi.”

Arnavutça {*për+*} ön eki isimden isim türetmede çok üretken değildir. Eklendiği isimlere farklı anlamlar katar (Agalliu, 2002: 145). Arnavut dilinde {*për+*} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *përçmim* “kötüleme, aşağılama” < *për+çmim* < *çmim* “kanı, değer” : *përemër* “zamir” < *për+emër* < *emër* “ad, isim” : *përftesë* “ön hazırlık, ön çalışma” < *për+ftesë* < *ftesë* “davet, davetiye” vb.

“Pjesa më e madhe e **përemrave** të pacaktuar janë të formuar me përngjitje. (Sherko ve Shumeli, 2013: 413)”

“Belirsiz **zamirlerin** en büyük bölümü yapıştırma yöntemiyle oluşanlardır.”

Arnavutça {*prapa+*} ön eki de dilde işlek bir ektir. Eklendiği isimlere bir şeyin hemen arkasından gerçekleşen olay veya durum ifadesi katmaktadır. Geg diyalektinde {*mbrapa+*} olarak karşımıza çıkmaktadır (Xhuvani ve Çabej, 1976: 175). Arnavut dilinde {*prapa+*} ön eki ile isimlerden türemiş bazı isimler şunlardır: *prapagojë* “ağız arkası” < *prapa+gojë* < *gojë* “ağız” : *prapakokë* “kafa arkası” < *prapa+kokë* < *kokë* “baş, kafa” : *prapamal* “dağ arkası” < *prapa+mal* < *mal* “dağ” : *prapamalas* “dağ arkasında oturan kişi” < *prapa+malas* < *malas* “dağda yaşayan, dağlı” : *prapambetje* “geri kalma” < *prapa+mbetje* < *mbetje* “kalma” *prapaskenë* (*mbrapaskenë*) “sahne arkası, kulis” < *prapa+skënë* (*mbrapa+skënë*) < *skënë* “sahne” : *prapashtesë* (*mbrapashtesë*) “son ek” < *prapa+shtesë* (*mbrapa+shtesë*) < *shtesë* “ek” : *prapavesh* “kulak arkası” < *prapa+vesh* < *vesh* “kulak” : < *prapavijë* (*mbrapavijë*) “arka plan, destek” < *prapa+vijë* (*mbrapa+vijë*) < *vijë* “çizgi, hat” vb.

“Një fjalë mund të ndërrojë trajtë e kuptim kur merr parashtesa dhe **prapashtesa**. (Cipo, 2015: 65)”

“Bir sözcük ön ek ve **son ek** aldığı anda türünü ve anlamını değiştirebilir.”

Arnavutça ön eklerle isimlerden fiil türetme, diğer türetmelere göre nadir karşılaşılan durumlardan biridir. Bu işlevde yalnızca {për+} ön eki karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3: İsimden Fiil Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	İsim	Türkçe Karşılığı	Türemiş Fiil	Türkçe Karşılığı
për+	krah	kol	përkrah	kollamak, desteklemek

Arnavutça {për+} ön eki isimlere eklenerek anlamlarına yakın fiiller türetmektedir (Buxheli, 2008: 126). Arnavut dilinde {për+} ön eki ile isimlerden türemiş bazı fiiller şunlardır: përgjak “kanatmak” < për+gjak < gjak “kan” : përkrah “kollamak, desteklemek, korumak” < për+krah < krah “kol” gibi.

20

“Ai tha se Zvicra ka njohur pavarësinë e Kosovës dhe do të vazhdojë të përkrah Kosovën në integrimet Euro-Atlantike (Forca Jonë Gazetesi, 2016: 2).”

“O, İsviçre’nin Kosova’nın bağımsızlığını tanıdığını ve Kosova’yı Avrupa-Atlantik entegrasyonlarında **desteklemeye** devam edeceğini söyledi.”

İsime eklenerek sıfat türeten en işlek ek ise {pa+} öndir. Türettiği sıfatlar genellikle ilgeç yardımıyla sıfata dönüşür.

Tablo 4: İsimden Sıfat Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	İsim	Türkçe Karşılığı	Türemiş Sıfat	Türkçe Karşılığı
pa+	anë	köşe, taraf, yan	i (e) paanë	köşesiz, tarafsız, yansız

Arnavutça {pa+} ön eki dilde çok fazla işlek değildir. Bu ön ek ile dilde birkaç ilgeçli sıfat türemiştir. Türettiği sıfatlara genellikle eksiklik veya

olumsuzluk anlamı kattığı görülmektedir (Dhrimo, 2002: 185). Arnavutça {pa+} ön eki ile dilde türemiş bazı sıfatlar şunlardır: *i (e) paajër* "havasız" < *pa+ajër* < *ajër* "hava" : *i (e) paanë* "köşesiz, tarafsız, yansız" < *pa+anë* < *anë* "köşe, taraf, yan" : *pababë* "babasız, yetim" < *pa+babë* < *babë* "çocuğu olan erkek, baba" : *i (e) pabesë* "sözünde durmayan, inanılmaz, güvenilmez kimse" < *pa+besë* < *besë* "yemin, ant, söz" : *pabisht* "kuyruksuz" < *pa+bisht* < *bisht* "kuyruk" : *i (e) paderë* "ailesi olmayan, evsiz" < *pa+derë* < *derë* "kapı" : *paemër* "adsız, isimsiz" < *pa+emër* < *emër* "ad, isim" : *i (e) pafe* "dinsiz, inançsız" < *pa+fe* < *fe* "din, inanç" : *i (e) pajetë* "ölu" < *pa+jetë* < *jetë* "hayat" : *pakujdes* "dikkatsiz" < *pa+kujdes* < *kujdes* "dikkat" : *paligjë* "kanunsuz, yasal olmayan" < *pa+ligj* < *ligj* "kanun, yasa" vb.

"Qielli është si një oqean i *paanë* (Topbash, 2010: 155)."

"Gökyüzü **köşesiz** bir okyanus gibidir."

Arnavutçada ön eklerle türemiş zarflar yalnızca isimlerden türemektedir. Herhangi bir fiil, sıfat veya zarftan ön ek ile zarf türememektedir. İsimlerden zarf türetmede en çok karşılaşılan {për+}, {para+} ve {pas+} ön ekleridir.

Tablo 5: İsimden Zarf Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	İsim	Türkçe Karşılığı	Türemiş Zarf	Türkçe Karşılığı
për+	ditë	gün	përditë	hergün, günlük
para+	histori	tarih	parahistori	tarih öncesi
pas+	luftë	savaş	pasluftë	savaş sonrası

Arnavutça {për+} ön ekinin dilde en işlek kullanımı isimden zarf türetmesidir. Eklendiği sözcüklere farklı anlamlar katar (Ajeti, 2017: 524). Arnavut dilinde {për+} ön eki ile isimlerden türemiş bazı zarflar şunlardır: *përballë* "karşı karşıya" < *për+ballë* < *ballë* "kaş ile saç arasında kalan yüz

parçası, alın" : *përbrenda* "içten, içeride" < *për+brenda* < *brenda* "içinde" : *përbuzë* "ağızına kadar" < *për+buzë* < *buzë* "dudak" : *përditë* "hergün, günlük" < *për+ditë* < *ditë* "gün" : *përfaqe* "açıkça, alenen" < *për+faqe* < *faqe* "yüz, yanak" : *përjashtë* "dışarıda, dışarıdan" < *për+jashtë* < *jashtë* "dışa, dışarı" : *përmes* "arasından, ortasından" < *për+mes* < *mes* "ara, orta" : *përnatë* "her gece, gecelik" < *për+natë* < *natë* "gece" vb.

"Hyra në kafe 'Tirana' dhe u ula në një tryezë **përballë** dritares (Agolli, 2016: 36)."

"Kafe Tirana'ya girdim ve pencerenin **önündeki** masalardan birine oturdum (Agolli, 2018: 38)."

Arnavutça {*para+*} ön eki de isimlerden zarf türetmede sıkça karşılaşılan bir ektir. Eklendiği isimlere bir şeyden daha önce gerçekleşen olay veya durumu belirten anlamlar katarak durum ve zaman zarfları türetir (Xhuvani ve Çabej, 1976: 171). Arnavut dilinde {*para+*} ön eki ile türemiş bazı zarflar şunlardır: *paraçlirim* "özgürlük öncesi" < *para+çlirim* < *çlirim* "özgür olma, özgürlük" : *paradite* "öğlenden önce" < *para+ditë* < *ditë* "gün" : *paradreke* "öğlenden önce" < *para+drekë* < *drekë* "öğlen" : *parahistori* "tarih öncesi" < *para+histori* < *histori* "tarih" vb.

"Sot **paradite**, në Federatën Shqiptare të Futbollit u hodh shorti për Kampionatin Kombëtar të kësaj kategorie. (Albania Futboll Dergisi, 2015: 23)"

"Bugün **öğlenden önce**, Arnavut Futbol Federasyonunda Ulusal Şampiyona kategorisi için kura çekildi."

Arnavutça {*pas+*} ön eki ise {*para+*} ön ekinin tam aksine türettiği zarflara bir şeyden daha sonra gerçekleşen olay veya durumu belirten anlamlar katmaktadır (Dhrimo, 2002: 185). Arnavut dilinde {*pas+*} ön eki ile türemiş bazı zarflar şunlardır: *pasdarkë* (*mbasdarkë*) "akşamdan sonra" < *pas+darkë* (*mbas+darkë*) < *darkë* "gece" : *pasdite* (*mbasdite*) "öğlenden sonra" < *pas+ditë* (*mbas+ditë*) < *ditë* "gün" : *paslindje* "doğum sonrası" < *pas+lindje* <

lindje “doğma, doğum” : *pasluftë* “savaş sonrası” < *pas+luftë* < *luftë* “savaş” : *pasnesër* (*mbasnesër*) “yarından sonra, ertesi gün” < *pas+nesër* (*mbas+nesër*) < *nesër* “yarın” : *pasvdekje* “ölüm sonrası” < *pas+vdekje* < *vdekje* “ölüm, ölme” vb.

“Në çastin kur iu kujtua viti i **pasluftës** në Çamëri, Sylva thua jse donte t’u ikte kujtimeve trishtuese dhe ndërmendi se kishte kaluar koha e xhuma-namazit. (Mehmeti, 2011: 160)”

“Çamerya’daki **savaş sonrası** da kötü anılardan uzaklaşmak istemişti ve ilk aklında geldiği an Cuma namazı vaktinin geçtiğini hatırladı (Mehmeti, 2018: 116).”

Fiillerde Ön Eklerle Türetme

Arnavutçada fiillere eklenen ön ekler yalnızca fiil türetirler. Herhangi bir fiil yalnızca ön ekle türeyerek isim, sıfat veya zarfa dönüşmez. Ön ekler ile fiillerden fiil türetmede en işlek ekler {ç-} ve {për-} ön ekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında az da olsa {c-}, {mbi-}, {nën-}, {ndër-} ve {ri-} ve {stër-} gibi ön ekler de fiillerden fiil türeten ön ekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6: Fiilden Fiil Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	Fiil	Türkçe Karşılığı	Türemiş Fiil	Türkçe Karşılığı
ç-	lidh	bağlamak	çlidh	serbest bırakmak, çözmek
mbi-	fitoj	kazanmak	mbifitoj	çok kazanmak
ndër-	hyj	girmek	ndërhyj	araya girmek
nën-	shtroj	sermek	nënshtroj	tabi etmek
për-	flas	konuşmak	përflas	kötülemek, iftira etmek
ri-	botoj	yayınlamak	ribotoj	yeniden yayınlamak

stër-	holloj	inceltmek	stërholloj	aşırı inceltmek
-------	--------	-----------	------------	-----------------

Arnavutça {ç-} ön eki fiil türetmede en işlek ekler arasındadır. Bu ön ekin diyalektlere göre kullanımı değişen birçok sesteşi bulunur. Bunlar {sh-}, {zh-} ve {xh-} ön ekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ön eklerin hepsi Arnavutçada fiil türeten eklerdir ve başka işlevleri yoktur. Fakat {ç-} ön ekinin işlev bakımından {sh-} ön ekine kıyasla kullanım alanı daha sıktır. Eklendikleri fiillere karşıtlık veya zıtlık anlamları yüklerler (Xhuvani ve Çabej, 1976: 154). Arnavut dilinde {ç-} ön eki ile türemiş bazı fiiller şunlardır: çideologjizoj “fikirsizleşmek” < ç-ideologjizoj < ideologjizoj “fikirlenmek, fikir sahibi olmak” : çlidh “serbest bırakmak, çözmek” < ç-lidh < lidh “bağlamak” : çlyrësoj “yağdan temizlenmek” < ç-lyrësoj < lyrësoj “yağlanmak” : çmagnetizoj “manyetikliği yok etme” < ç-magnetizoj < magnetizoj “manyetikleştirme” : çmbledh “dağıtmak” < ç-mbledh < mbledh “toplamak” : çmbështjell “açmak, çözmek” < ç-mbështjell < mbështjell “sarmak, dolamak, örtmek” : çmbush “boşaltmak” < ç-mbush < mbush “doldurmak” : çnderoj “onursuzlaştırmak” < ç-nderoj < nderoj “onurlandırmak” : çngjyroj “renksizleştirmek” < ç-ngjyroj < ngjyroj “renklendirmek” : çorientoj “yönelememek, yanlış yönelmek, şaşırma” < ç-orientoj < orientoj “yönelmek” : çrregulloj “bozma” < ç-rregulloj < rregulloj “düzeltmek, düzenlemek” : çrrotulloj “tersine çevirmek” < ç-rrotulloj < rrotulloj “çevirmek, döndürmek” : çthurje “sökme, çözme” < ç-thurje < thurje “örmek, düğümlenmek” vb.

“Për më tepër, i çlidh të gjithë litarët duke i lëshuar tërësisht nga dora, në përpjekje për t'i shtrënguar tej mase (Krasniqi, 2016: 136).”

“Daha çok, tamamıyla elinden salarak, daha da sıkılaştırmak çabasıyla, bütün ipleri **çözüyor**.”

Arnavutça {mbi-} ön eki fiillere eklendiğinde bir eylemin diğerlerinden üstünlüğünü veya üzerinde oluşunu belirten anlamlar katar. Ayrıca bazı fiillere eklendiğinde yapılan eyleme yoğunluk anlamı da kattığı

görülmektedir (Demiraj, 2002: 352). Arnavut dilinde {*mbi-*} ön eki ile türemiş bazı fiiller şunlardır: *mbiçmoj* “bir şeyin değerini arttırmak, gereğinden fazla değer biçmek” < *mbi-çmoj* < *çmoj* “bir şeye değer biçmek, değerlendirmek” : *mbifitoj* “çok kazanmak” < *mbi-fitoj* < *fitoj* “kazanmak” : *mbiharxhoj* “fazla harcamak” < *mbi-harxhoj* < *harxhoj* “harcamak” : *mbikaloj* “bir şeylerin üstünden geçmek” < *mbi-kaloj* < *kaloj* “geçmek” vb.

“*i mbiçmon forcat e veta.* (Thomai vd, 2006: 604)”

“kendi güçlerini **üstün görür.**”

Arnavutça {*ndër-*} ön eki dilde işlek olmayan ök eklerdendir. Genellikle Geg diyalektinde karşımıza çıkmaktadır. Eklendiği fiillere farklı anlamlar yükler (Buxheli, 2008: 118). Arnavutça {*ndër-*} ön eki ile dilde türemiş bazı fiiller şunlardır: *ndërhyj* “araya girmek, müdahale etmek” < *ndër-hyj* < *hyj* “girmek” : *ndërlidh* “birbirine bağlanmak” < *ndër-lidh* < *lidh* “bağlamak” : *ndërmarr* “üstüne almak, üslenmek” < *ndër-marr* < *marr* “almak” gibi.

“*Më shkrep në mendje se dorlecit do t'i duhen edhe krahë, por nuk dua të ndërhyj* (Hamiti, 2014: 11).”

“Bir anda aklıma korkuluğun kollara da ihtiyacı olacağı geliyor ama **araya girmek** istemiyorum.”

Arnavutça {*nën-*} ön eki eklendiği fiillere bir şeyin veya bir eylemin diğerlerinin altında, aşağısında olduğu anlamlarını katar (Demiraj ve Cikuli, 1982, 293). Arnavutça {*nën-*} ön eki ile dilde türemiş bazı fiiller şunlardır: *nënçmoj* “değerini düşürmek” < *nën-çmoj* < *çmoj* “bir şeye değer biçmek, değerlendirmek” : *nënkuptoj* “çıkarım yapmak” < *nën-kuptoj* < *kuptoj* “anlamak” : *nënshkruaj* “imzalamak” < *nën-shkruaj* < *shkruaj* “yazmak” : *nënshtroj* “tabi olmak” < *nën-shtroj* < *shtroj* “bir şeyi sermek” : *nënvlerësoj* “gerçek değerinin altında bir değer biçmek, küçümsemek” < *nën-vlerësoj* < *vlerësoj* “değer biçmek, değerlendirmek, değerini ortaya koymak” vb.

“Nuk kam qëllim të **nënvlerësoj** kontributin e punëtorëve pedagogjikë në arsimimin e femijëve dhe mendoj se shkollimi tek ne është relativisht cilësor. (Rill ve Franovic, 2005: 281)”

“Öğretim elemanlarının çocukların eğitimindeki katkısını **hafife almak** niyetinde değilim ve bizdeki eğitimin nispeten daha yüksek kalitede olduğunu düşünüyorum.”

Arnavutça {për-} ön eki eklendiği fiillere farklı anlamlar katarak yeni fiiller türeten işlek bir ektir (Demiraj, 2002: 349). Arnavut dilinde {për-} ön eki ile türemiş bazı fiiller şunlardır: *përbëj* “oluşturmak” < *për-bëj* < *bëj* “yapmak” : *përçmoj* “kötülemek, aşağılamak” < *për-çmoj* < *çmoj* “değer biçmek” : *përflas* “kötülemek, iftira etmek” < *për-flas* < *flas* “konuşmak” : *përfshij* “içermek, kapsamak” < *për-fshij* < *fshij* “silme, temizlemek” : *përfundoj* “tamamlamak, üstesinden gelmek” < *për-fundoj* < *fundoj* “bitirmek, sonlandırmak” : *përgjak* “kanatmak” < *për+gjak* < *gjak* “kan” : *përkujtoj* “anmak” < *për-kujtoj* < *kujtoj* “hatırlamak” : *përpunoj* “işlemek, bir şey üretmek” < *për-punoj* < *punoj* “çalışmak” vb.

“Mund të thuhet se qartësia dhe racionaliteti **përbëjnë** bërthamën e konceptimeve të ndryshme mbi mendimin kritik. (Tahiri, 2015: 142)”

“Şeffaflık ve rasyonellik eleştirel fikrin üstünde farklı kavramların temelini **oluşturduğu söylenebilir.**”

Arnavutça {ri-} ön eki dile yabancı dillerden ödünçlenmiş işlek olmayan bir ektir. Türettiği fiillere tekrarlama anlamı katmaktadır (Buxheli, 2008: 169). Arnavut dilinde {ri-} ön eki ile türemiş bazı fiiller şunlardır: *ribotoj* “tekrardan, yeniden yayınlamak” < *ri-botoj* < *botoj* “yayınlamak” : *rilindem* “yeniden doğmak” < *ri-lindem* < *lindem* “doğurulmak” : *rindërtoj* “yeniden inşa etmek” < *ri+ndërtoj* < *ndërtoj* “inşa etmek” : *riorganizoj* “yeniden organize etmek” < *ri-organizoj* < *organizoj* “organize etmek” : *ripunoj* “yeniden çalışmak” < *ri-punoj* < *punoj* “çalışmak” : *riolerësim* “yeniden değerlendirme” < *ri+olerësim* < *olerësim* “değer biçme, değerlendirme” vb.

“Në fund të librit ‘Prit edhe pak’ do të **ribotoj** edhe parathënien që kam shkruar në librin ‘Gdihet e ngriset’... (Agolli, 2016: 13)”

“‘Biraz daha bekle’ adlı kitabın sonunda ‘Şafak ve Tan’ kitabında yazdığım ön sözü **tekrardan yayınlayacağım...**”

Arnavutça {stër-} ön eki dilde işlek olmayan diğer bir ön ektir. Eklendiği fiillere bir abartı veya aşırılık anlamı katar (Pinari, 2014: 77). Arnavut dilinde {stër-} ön eki ile oluşturulmuş bazı fiiller şunlardır: *stërholloj* “aşırı inceltmek” < *stër-holloj* < *holloj* “inceltmek” : *stërlodhem* “aşırı yorulmak, bitap düşmek” < *stër-lodhem* < *lodhem* “yorulmak” : *stërngopem* “aşırı doymak” < *stër-ngopem* < *ngopem* “doymak” vb.

“Fëmijët do të duhej të ulen përpara ekranit më së shumti një orë në ditë (këtu hyjnë të gjitha llojet e ekraneve: lojërat kompjuterike, nintendot, lojërat me celularë etj.), sepse me këtë rast ata **stërngopen** me fotografi dhe bëhen konfuzë. (Ebsen, 2006: 10)”

“Çocukların ekran karşısında günde en fazla bir saat oturmaları gerekir (tüm ekran çeşitleri bunların içindedir: bilgisayar oyunları, nintendolar, akıllı telefon oyunları vb.), çünkü onlar bununla fotoğraflara **aşırı doyarlar** ve kafaları karışır.”

Sıfatlarda Ön Eklerle Türetme

Arnavutça ön ekler sıfatlarda yalnızca iki işlevde karşımıza çıkmaktadır. Birinci ve en çok karşılaşılan işlev sıfattan sıfat türetmesidir. İkinci işlev ise sıfattan fiil türetmesidir. Sıfattan sıfat türetmede en işlek ekler {jo+} ve {pa+} ön ekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında {mbi+}, {mos+} ve {ndër+} ön ekleri de sıfat türeten eklerden bazılarıdır. Ön ekler ile sıfattan sıfat türetirken genellikle türemiş sıfatlar karşımıza çıkmaktadır. Bunların içinde fiilimsilerden ilgeçlerle türemiş sıfatlarla karşılaşıldığında, türeme esnasında ilgeç düşmez.

Tablo 7: Sıfattan Sıfat Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	Sıfat	Türkçe Karşılığı	Türemiş Sıfat	Türkçe Karşılığı
jo+	parimor	prensipli	joparimor	prensipsiz
pa+	i (e) fund	son	i (e) pafund	sonsuz
mbi+	natyror	doğal	mbinatyror	doğüstü
ndër+	kombëtar	milli	ndërkombëtar	uluslararası

Arnavutçanın {jo+} ön eki dilde işlek olmasına rağmen sıfatlardan karşıt anlamlı sıfatlar türetmekte sıkça karşılaşılan bir ektir (Dhrimo, 2002: 185). Bu ön ek ile türetilen sıfatların bazıları şunlardır: *jodemokratik* “demokrat olmayan” < *jo+demokratik* < *demokratik* “demokrat” : *jofetar* “inançsız” < *jo+fetar* < *fetar* “dindar, inançlı” : *jofrymor* “nefessiz” < *jo+frymor* < *frymor* “nefesli” : *johigjienik* “sağlığa uygun olmayan” < *jo+higjienik* < *higjienik* “sağlığa uygunluk” : *johistorik* “tarihle bağlantısız, tarihi olmayan” < *jo+historik* < *historik* “tarihsel, tarihi” : *jokalimtar* “geçişsiz” < *jo+kalimtar* < *kalimtar* “geçişli” : *jokapitalist* “kapitalist olmayan” < *jo+kapitalist* < *kapitalist* “kapitalist” : *jonormal* “normal olmayan, anormal” < *jo+normal* < *normal* “normal” : *joorganik* “yapay, doğal olmayan” < *jo+organik* < *organik* “doğal” : *joparimor* “prensibi olmayan, prensipsiz” < *jo+parimor* < *parimor* “prensipli” : *joreal* “gerçek dışı, gerçek olmayan” < *jo+real* < *real* “gerçek” vb.

“*Burimet ndotëse të tokës do të përmbajnë çdo material organik dhe joorganik të tokës.* (Dreshaj, 2012: 12)”

“Toprağın kirli kaynakları toprağın organik ve **inorganik** her türlü maddesini içinde barındırır.”

Arnavutça {pa+} ön eki dilde çok fazla işlek değildir. Bu ön ek ile dilde birkaç ilgeçli sıfat türemiştir. Türettiği sıfatlara genellikle eksiklik anlamı kattığı görülmektedir (Lafe, 1976: 204). Arnavutça {pa+} ön eki ile dilde

türemiş bazı sıfatlar şunlardır: *i (e) pafund* “sonsuz” < *pa+fund* < *fund* “son” : *i (e) pafuar* “davetsiz” < *pa+ftuar* < *i (e) ftuar* “davetli” : *i (e) pafuqi* “güçsüz, kuvvetsiz” < *pa+fuqi* < *i (e) fuqi* “güçlü, kuvvetli” vb.

“*Gjatë udhëtimit, kjo u interpretua si një paralajmërim për t'u shmangur çdo lloj të takimit me njerëz të pafuar.* (Bexheti ve Islamaj, 2018: 68)”

“Yolculuk boyunca bu **davetsiz** insanlarla buluşmaktan kaçınmak için bir önbilgilendirme yapıldı.”

Arnavutça {*mbi+*} ön eki bir şeyin veya bir eylemin diğerlerinden üstünlüğünü veya başka bir şeyin üzerinde oluşunu belirtir. Ayrıca bazı fiillere eklendiğinde yapılan eyleme yoğunluk anlamı da katar (Demiraj, 2002: 352). Arnavutça {*mbi+*} ön eki ile sıfatlardan türemiş bazı sıfatlar şunlar: *mbidialektor* “diyalekt üstü” < *mbi+dialektor* < *dialektor* “diyalektle ilgili” : *mbinatyror* “doğüstü” < *mbi+natyror* < *natyror* “doğal” gibi.

“*Shoqëritë e lira të perëndimit nuk e detyrojnë askënd të besojë diçka të caktuar, madje as të besojë detyrimisht në një entitet mbinatyror* (Laqi, 2015: 153).”

“Özgür batı toplulukları, hiç kimseyi belirli bir şeye inanmaya, hatta **doğüstü** bir varlığa da inanmaya zorlamıyor.”

Arnavutça {*ndër+*} ön ek karşımıza daha çok Geg diyalektinde çıkmaktadır. Genellikle bir şeylerin arasında olan durumu nitelendirmektedir (Xhuvani ve Çabej, 1976: 169). Bu ön ek ile dilde türemiş bazı sıfatlar şunlardır: *ndëretnik* “etnikler arası” < *ndër+etnik* < *etnik* “etnik, kavmi” : *ndërkombëtar* “uluslararası, milletlerarası” < *ndër+kombëtar* < *kombëtar* “milli, milliyetçi”: *ndërkontinental* “bölgeler arası” < *ndër+kontinental* < *kontinental* “bölgesel” gibi.

“*Nëse nuk veprojmë në mënyrë profesionale, sikurse punohet në botë do të jemi jashtë rrejtit ndërkombëtar të informimit dhe të komunikimit* (Osmani, 2009: 5-6).”

“Dünyada çalışıldığı gibi eğer profesyonel şekilde hareket etmez isek **uluslararası** bilgi ve iletişim ağının dışında olacağız.”

Arnavutça ön eklerle sıfattan fiil türetme de diğer türetmelere göre nadir karşılaşılan durumlardan biridir. Bu işlevde yalnızca {c-/ +} ön ekinin diyalekt sesteşleri olan {s-/ +} ve {z-/ +} ön ekleri karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemle fiil türetilirken, sıfatın önünde ilgeç varsa türeme esnasında düşer.

Tablo 8: Sıfattan Fiil Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	Sıfat	Türkçe Karşılığı	Türemiş Fiil	Türkçe Karşılığı
s+	i (e) kuq	kırmızı	skuq	kızartmak
z+	i (e) bardhë	beyaz	zbardh	beyazlatmak

Arnavut dilinde işlek olmayan {c-/ +} ön ekinin diyalektlerde karşılaşılan sesteşleri {s-/ +}, {z-/ +} ve {x-/ +} ön ekleridir. Hepsinin sözcük türetmede asli görevi eklendikleri sözcüklere zıtlık veya olumsuzluk anlamı katmaktır. Ancak {z-/ +} ve {s-/ +} ön ekleri aynı zamanda bazı sıfatlara eklenerek bunların anlamlarına yakın fiiller türetmişlerdir (Buxheli, 2008: 139). Arnavutçada sıfatlardan türemiş fiiller şunlardır: *zbardh* “beyazlatmak” < z+bardh < i (e) bardhë “beyaz” : *zgjat* “uzatmak” < z+gjat < i (e) gjatë “uzun” : *skuq* “kızartmak” < s+kuq < i (e) kuq “kırmızı” : *zverdh* “sarartmak” < z+verdh < i (e) verdhë “sarı”.

“Kur **zbardh** Agimi dhe dielli hedh rrezet e para drejt jetës duke na përcjellë selamin e fillimit të ditës, sikur na thotë: ‘Zgjohu!’ (Topbash, 2007: 42)”

“Şafak vakti **beyazladığında** ve güneş günün ilk selamını bize söylerken, ilk ışınlarını hayata attığında, sanki bize uyan diyor.”

Zarflarda Ön Eklerle Türetme

Arnavutça ön eklerin fiillerde olduğu gibi zarflarda da yalnızca tek bir işlevi karşımıza çıkmaktadır. Dilde çok fazla örneğine rastlanmasa da {për+} ön eki ile az sayıda zarflardan zarf türediği görülmektedir.

Tablo 9: Zarftan Zarf Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Ön ek	Zarf	Türkçe Karşılığı	Türemiş Zarf	Türkçe Karşılığı
për+	jashtë	dış, dışarı	përjashtë	dışarıda, dışarıdan

Arnavutça {për+} ön eki zarflara eklenerek anlamlarına yakın farklı zarflar türetir. Bu ön ek ile türemiş bazı zarflar şunlardır: *përbrenda* “içten, içeride” < *për+brenda* < *brenda* “içinde” : *përjashtë* “dışarıda, dışarıdan” < *për+jashtë* < *jashtë* “dışa, dışarı” : *përmes* “arasından, ortasından” < *për+mes* < *mes* “ara, orta” gibi.

“Ku jeton (në kafaz, në akvarium, në shtëpi, **përjashtë**)? (Kipa vd. 2011: 43)”

“Nerede yaşıyorsun (kafeste, akvaryumda, evde, **dışarıda**)?”

Sonuç

Arnavut dili genel özellikleri açısından Hint-Avrupa dil ailesinin içinde yer almaktadır. Her ne kadar bükümlü bir dil olarak tanımlansa da eklerle yapılan türetme işlevi oldukça zengindir. Ön ekler de bu zenginliğin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Arnavutçanın sözcük türetme yollarında en üretken yöntemi ekler ile türetmedir. Ekler ile yapılan sözcük türetme yollarındaki üretkenlik sırasında son eklerden sonra ikinci olarak karşımıza çıkan ön eklerdir. Diyalektlerde kullanılan sesteşleriyle birlikte değerlendirildiğinde Arnavutçada yaklaşık seksenin üzerinde farklı ön ek

vardır. Ancak dilde hem üretkenlik hem de işlev açısından yaklaşık on adet işlek ön ek bulunmaktadır.

Arnavut dilinde işlek olan ön eklerin içinde birçoğu yapısal olarak sözcüklerden ayrı yazıldıklarında aynı zamanda cümle içinde zarf veya edat işlevlerinde karşımıza çıkabilmektedirler. Arnavutçanın kendi dil özellikleri çerçevesinde incelendiğinde bu durumun da kendi içinde belirli kurallara sahip olduğu görülmektedir. Cümle içerisinde yer aldıkları konum ile temsil ettikleri işleve göre kimi yerde yer yön, kimi yerde zaman veya durum zarfı olabildikleri gibi farklı türlerde edatlar olarak da karşımıza çıkabilmektedirler. Bu konuda net bir genelleme yoktur. Bazı ön eklerin hem zarf hem edat, bazılarının ise sadece zarf veya edat işlevleri bulunmaktadır. Arnavut dilbilimcilerin bu konudaki genel görüşleri ise ön eklerin cümle içinde ayrı yazıldıklarında göstermiş oldukları zarf veya edat işlevlerinin Arnavutça dilbilgisinin asli unsuru oldukları yönündedir. Bu açıdan bakıldığında bu ön eklerin dilin kendi asli unsurları olduğu ve zaman içinde bilinmeyen süreçlerde ön ek rolü kazandığı anlaşılmaktadır.

Arnavut dilinin gelişim süreçlerinden bir diğeri ve günümüze en yakın zamanda gerçekleşmiş olanı şüphesiz diyalektler üstünde sade bir dil oluşturması amaçlanan standart Arnavutçanın kabulüdür. Böylece iki ana diyalektin kendine has belirli kuralları çerçevesinde ortak bir dil oluşturulmuştur. Bununla birlikte ortak kabuller dışında kalan tüm öğeler diyalekt kullanımları olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Arnavutçanın ön ekleri bağlamında konuya baktığımızda da yaşanan değişimleri açıklamakta kullanılan terimler aynı doğrultuda karşımıza çıkmaktadır. Günümüz standart Arnavut dilinde kullanılmayan ekler yalnızca diyalektlerdeki kullanımlarıyla sıkışıp kaldıklarından üretkenliklerini de kaybetmişlerdir. Bunun yanı sıra standart dilin kabul ettiği eklerin ise dilin daha fazla kullanılır olmasından sebeple üretkenlikleri ve işlevleri gelişmeye devam etmektedir.

Arnavutçanın ön ekleri genel olarak hem birbirlerinden farklılıklar hem de diyalektlere göre fonetik, semantik ve morfolojik değişimler gösterdiklerinden dolayı karışık bir yapıya sahiptirler. Genelleme yapmak için bir ekin yalnızca bir veya birkaç öğeye sadece bir asli vazifede eklenmesi gibi bir sonuca varmak çok zordur. Aslında bunu en basit şekliyle diyaleklerde kullanılan veya işlek olmayan eklerde görmekteyiz. Ancak bu durumda da ekin asli görevi belirli olmasına rağmen karşımıza bir veya iki sözcükte çıkmaktadır. Bu da ekin zaman içinde işlevini kaybettiğine veya bir ek olup olmadığına dair şüphe yaratmaktadır. Böylece de analitik bir sonuca varmak için yeterli bulguya ulaşılamamaktadır.

Arnavutçanın işlek olan ön eklerinin ise işlev ve üretkenlik açısından dilde oldukça zengin bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Bunları kendi içlerinde sınıflandırdığımızda karşımıza dilin asli unsurlarından ön ek biçimine evrilmiş olanlar ilk sırada çıkmaktadır. Bunların da cümle içinde kimi zaman edat kimi zaman zarf olarak görev yapmasından dolayı hangi asli unsurun gelişim veya değişim geçirerek ön ek durumuna evrildiğinin kesin bir kanıtı yoktur. Örneğin dilde edat veya zarf olarak karşılaşılan {para+} ön eki yalnızca isimlere eklenmesine rağmen hem isim hemde zarf türetebilmektedir. Aynısı dilde asli unsuru edat olan {për-/ +} ön ekinde ise daha farklı bir durumda karşımıza çıkmaktadır. Bu ön ek isimlere, fiillere ve zarflara eklenerek isimden isim, fiil ve zarf, fiilden fiil ve zarftan da zarf türetmektedir. Türettiği isim, fiil ve zarflara yüklediği anlamlar birbirlerinde farklı olduğu gibi eklendiği aynı tür sözcüklere de farklı anlamlar yükleyebilmektedir. Dolayısıyla {para+} veya {për-/ +} ön eklerine anlamca yakınlık gösteren bir zarf veya edat işlevinin hangisinin zaman içinde sözcüklerle birleşerek eke dönüştüğü bu kadar çok işlev arasında tespit edilememektedir.

Arnavut dilinde işlek olan ön eklerin işlevleri bağlamında kendi içlerinde ve birbirleriyle hem ortak hem de farklı noktalarda kesiştikleri

ancak benzerliklerinin bile farklılıklar üzerine inşa edildiği görülmektedir. Belirli veya belirsiz birbirinden çok ayrı kurallar silsilesine sahip olan Arnavutça dilbilgisi konularının bu bağlamda gösterilebilecek önemli örneklerinden biri ekleşme süreçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak tüm bu olgular bir bütün olarak incelendiğinde Arnavut dilinin kendine has yapısını yani zaman içinde tanımladığı kurallar çerçevesinde karakteristik özelliğini geliştirdiği görülmektedir. Bu yüzden her dilde olduğu gibi Arnavut dilinin özellikle de tarihsel gelişim süreçlerinin ortaya çıkardığı sonuçların analiz edilmesiyle kendi dilbilgisi kuralları çerçevesinde tespitlerinin ortaya konulması gerekmektedir.

Kaynakça

- AGALLIU, Fatmir (2002), "Struktura Morfologjike e Fjalës dhe Tipat e Fjalëformimit", *Gramatika e Gjuhës Shqipe* 1, Shaban Demiraj (Der.), Tiran: Arnavut Bilimler Akademisi Yayınları.
- AGOLLI, Dritëro (2016), *Shkëlqimi dhe Rënia e Shokut Zylo*, Tiran: Dritëro Yayınevi.
- AGOLLI, Dritëro (2018), *Yoldaş Zylo'nun Yükselişi ve Düşüşü*, Ece Dillioğlu (Çev.), İstanbul: Ketebe Yayınevi.
- AGOLLI, Sadije (2016, 19 Ekim), "Libri i Fundit/Sadija: Dritëroi i thotë vdekjes më prit dhe pak", *Panorama Online Gazetesi*, <http://fax.al/read/news/5798631/12906163/libri-i-fundit-sadija-driteroi-i-thote-vdekjes-me-prit-dhe-pak> (Erişim Tarihi: 24.09.2020)
- AHMETI, Lindita (2013, 7 Ocak), "Jashtë atdheut pa pasaportë shqiptare", *Shqiptarja.com Gazetesi*, <https://shqiptarja.com/lajm/poetja-lindita-ahmeti-jasht-euml-br-atdheut-pa-pasaport-euml-shqiptare> (Erişim Tarihi: 24.09.2020)
- AJETI, Idriz (1998), *Vepra* 3, Priştine: Kosova Bilim ve Sanatlar Akademisi Yayınları.
- AJETI, Idriz (2017), *Studime për gjuhën shqipe, Vepra të zgjedhura*, Idriz Ajeti (Der.), Priştine: Kosova Bilim ve Sanatlar Akademisi Yayınları.
- ALARUPI, Vasil D. (1935), "Muzeot Mburje dhe Madhështi e së Shkuarës Kombëtare", *Rilindja Dergisi*, 4, 14.

- Albania Futboll Dergisi* (2015), *Kategoria e Dytë, hidhet shorti*, 22, Tiran: Arnavutluk Futbol Federasyonu Yayınları.
- ALIDEMA, Albulena (2013), “Shqipja Standarde dhe Shkolla”, *Kumtesat I Shkencat Gjuhësore, Kulturore dhe Historike*, Prishtine: Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Yayınları.
- ALLITE, Rexhina (2013), *Diskriminimi Gjinor në Menaxhimin e Karrierës*, Durrës “Aleksandër Moisiu” Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Durrës.
- BAZAJ, Isuf (2014), *Leksiku Apelative Onomastik në Makro e Mikrostrukturën e Fjalorëve Shpjegues e Dygjuhësh të Shqipes*, Tiran Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi Arnavut Dili Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiran.
- BEGA, Bato, BEGA, Sokol (2018), *Gramatikë alfabetike e Gjuhës Shqipe (nga A-ja te H-ZH-ja)*, Tiran: Bs-books Yayınevi.
- BEXHETI, Nuri, ISLAMAJ, Selver (2018), “Situata Politike dhe Përshtypjet e të Huajve Mbi Vilajetin e Kosovës Gjatë Viteve 1880”, *Kosova Dergisi*, 43, 53-70.
- BLAKAJ, Muharrem (2005), *Thesaret e humbura*, Prishtine: Departamenti i Çështjeve Jorezidente i Kosovës Yayınları.
- BOKSHI, Besim (2014), *Varia*, Prishtine: Kosova Bilim ve Sanatlar Akademisi Yayınları.
- BUXHELI, Ludmila (2008), *Formimi i Foljeve në Gjuhën e Sotme Shqipe*, Tiran: Arnavutluk Bilimler Akademisi Yayınları.
- CIPO, Kostaq (2015), *Gramatikë e Gjuhës Shqipe*, Tiran: Pegi Yayınevi.
- DEMIRAJ, Shaban (2002), “Folja”, *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Shaban Demiraj (Der.), Tiran: Arnavut Bilimler Akademisi Yayınları.
- DEMIRAJ, Shaban, CIKULI, Nikoleta (1982), *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1, Për shkollën e mesme pedagogjike*, Tiran: Librit Shkollor Yayınevi.
- DHRIMO, Ali (2002), “Mbiemri”, *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Shaban Demiraj (Der.), Tiran: Arnavut Bilimler Akademisi Yayınları.
- DİLLİOĞLU, Tolga (2018), “Arnavut Dili Tarihine Genel Bir Bakış”, *Multidisipliner Çalışmalar 3*, 87-100.

- DORDA, Shpresa (2015), *Drejtimit Kryesore të Huazimeve të Sotme në Gjuhën Shqipe*, Tiranë Universiteti Tarih ve Filoloji Fakultesi Arnavut Dili Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiranë.
- DRESHAJ, Adem (2012), *Studimi kimiko-mjedisor i baseneve ujore Drini i Bardhë dhe Ibër në Republikën e Kosovës*, Tiranë Universiteti Fen Bilimleri Fakultesi Çevre ve Kimya Endüstrisi Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiranë.
- EBSEN, Silke (2006), *Edukimi - Recetë me ndikime të dëshiruara anësore*, St. Gallen: Schulpsychologischer Dienst des Kantons, <https://www.Schulpsychologie.sg.ch/pic-pdf-publik/EZ-Albanisch.pdf> (Erişim Tarihi: 25.10.2020)
- EL MUNEXHID, Muhamed Salih (2011), *A gjendet rruzulli tokësor në qiellin e dynjasë?*, Nexhat Ceka (Çev.), Priştine: Komiteti i Bashkuar Saudit Për Ndihmë Kosovës Yayınları.
- ENESI, Miranda (2013), *Rreth Dukurive Morfo-Semantike në Formimet me Ndajshitesa me Kuptim Pejorativ në Shqipe dhe në English*, Tiranë Universiteti Yabancı Diller Fakultesi İngiliz Dili Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiranë.
- Forca Jonë Gazetesi* (2016, Haziran), "Ministri i FSK-së, Haki Demolli takoi ambasadorin e Zvicrës në NATO", 47, 2, https://mod.rks.gov.net/repository/docs/FORCA_JONE_NR_47.pdf (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2020)
- GJUKANOVIQ, Petar, RAIÇEVIQ, Vasko (2019), *Për shkollë pa diskriminim, Udhezues për punë në parandalimin dhe tejkalimin e diskriminimit për të rinjtë dhe nxënësit*, Liridon Vulaj (Çev.), Pogradec: Qendra për Edukim Qytetarë Yayınları.
- HAMITI, Asllan (2005), *Fonetika dhe Fonologjia e Gjuhës Standarde Shqipe*, Üsküp: Interdiskont Yayınları.
- HAMITI, Muhamed (2014), Ardhja dhe Ikja e Barbarëve në Letërsinë e Cavafy-t, J. M. Coetzee-s dhe Hamitit, *Seminari XXXIII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare*, 33/1, 103-114.
- HOXHA, Shpresa vd. (2009, Eylül), "Terminologjia Juridike Anglisht-Shqip Legjislacionin e Kosovës në Periudhën 1999-2009", *Takimi i Katërt Vjetor Ndërkombëtar i Institutit Alb-Shkenca*, Üsküp.
- ISMAJLI, Rexhep (2013), "Diskutime për prejardhjen e Gjuhës Shqip", *Seminari XXXII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare*, 32/1, 13-44.

- KADARE, Ismail (2011), *Gjenerali i Ushtrisë së Vdekur*, Tiran: Onufri Yayinevi.
- KADARE, Ismail (2020), *Ölü Ordunun Generali*, Ece Dillioğlu (Çev.), İstanbul: Ketebe Yayinevi.
- KIPA, Vesna vd. (2011), *Hulumtoj Mijedisin tim*, Podgorica: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore Yayınları.
- KRASNIQI, Seniha (2016), *Ndikimi, Komunikimi dhe Marrdhënia Gjimore tek Tragjeditë e Shekspirit*, Tiran Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi İngiliz Dili Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiran.
- LAFE, Emil (1976), "Çështje të Formimit të Fjalëve", *Gjuha Letare Shqipe Për të Gjithë -Elemente të normës së sotme letrare kombëtare*, Androkli Kostallari (Der.), Tiran: Librit Shkollor Yayinevi.
- LAFE, Emil (2002), "Parafjala", *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Shaban Demiraj (Der.), Tiran: Arnavut Bilimler Akademisi Yayınları.
- LAFE, Emil (2002), "Struktura Morfolojike e Fjalës dhe Tipat e Fjalëformimit", *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Shaban Demiraj (Der.), Tiran: Arnavut Bilimler Akademisi Yayınları.
- LAQI, Irida (2015), *Paradigma Ne / Ata nga Miti i Europës në Europënbashkëkohore (Paralele Historike dhe Aktuale)*, Tiran Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiran.
- MEHMETI, Kim (2011), *Lypsiqarët e Shkupit*, Üsküp: Logos-a Yayinevi.
- MEHMETI, Kim (2018), *Üsküp Dilencileri*, Ece Dillioğlu (Çev.), İstanbul: Ketebe Yayinevi.
- OSMANI, Jusuf (2009), *Standardi Ndërkombëtar ISO15489 Informatat dhe Dokumentacioni-Menaxhimi me Dokumente*, Priştine: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës Yayınları.
- PERVIZI, Ermira (2016), *Vlerësimi dhe Menaxhimi i Pasurive dhe Rreziqeve Natyrore në Rrethin e Dibrës*, Tiran Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi Coğrafya Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiran.
- PETRO, Rita vd. (2009), *Gjuha shqipe 7 (lexim, të folur, të shkruar, njohuri për gjuhën)*, Tiran: Albas Yayinevi.

- PINARI, Alma (2014), *Kategorizmi Gjuhësor i Idesë së Kohës në Sistemin Foljor të Gjuhës Shqipe, Krahasuar me Gjuhën Ruse*, Tiranë Universiteti Yabancı Diller Fakültesi Balkan ve Slav Dilleri Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiran.
- PODRIMJA, Ali (2013), *Vepra VII*, Ali Aliu vd. (Ed.), Prishtine: Kosova Bilim ve Sanatlar Akademisi Yayınları.
- RILL, Helena, FRANOVIC, Ivana (2005), *As unë nuk mund të ndihem mirë nëse fqinji im ndihet keq*, Belgrad: Qendra për aksion të padhunshëm Yayınları.
- SAMARA, Miço (1985), *Çështje të antonimisë në gjuhën shqipe*, Tiran: Arnavutluk Bilimler Akademisi Yayınları.
- SHERKO, Esmeralda, SHUMELI, Arjan (2013), "Fjalëformimi i Përemrave të Pacaktuar në Gjuhën Shqipe dhe Angleze", *Aktet Journal of Institute Alb-Shkenca*, 6/4, 412-415.
- SHKURTAJ, Gjovalin (2016), *Dialektet e Shqipërisë*, Tiran: Albanian University Press Yayinevi.
- SKARRA, Shaqi (2012, Haziran), "Te "SARINA" ide dhe dije", *Rruga e Arbërit Gazetesi*, No: 6 (74), 5, <http://www.rrugaearbërit.com/arkiva/2012/qershor2012.pdf> (Erişim Tarihi: 28.09.2020)
- TAHIRI, Albana (2015), *Çështje Gjuhësore dhe Didaktike për Mësimin e Gjuhës Shqipe në Shkollë*, Tiranë Universiteti Tarih ve Filoloji Fakültesi Arnavut Dili Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiran.
- THOMAI, Jani vd. (2006), *Fjalor i Gjuhës Shqipe*, Tiran: Arnavutluk Bilimler Akademisi Yayınları.
- TOPALLI, Kolec (2011), *Bazat e Gramatikës Historike të Gjuhës Shqipe*, Tiran: Libri Universitar Yayinevi.
- TOPBASH, Osman Nuri (2007), *Pika Elikisiri nga Deti i Mesnevisë*, İstanbul: Progresi Yayinevi.
- TOPBASH, Osman Nuri (2010), *Meditimi Rreth Universit, Njeriut dhe Kuranit, İşkodra*: Progresi Yayinevi.

URUÇI, Aida (2013), *Prirje Fjalëformuese e Ngjyresa Ligjërimore në Krijimtarinë e Shkrimtarit Martin Camaj*, Tiran Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi Arnavut Dili Bölümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Tiran.

VESELAJ, Nuhi (2015), *Drejt Standardizimit të Gjuhës Shqipe*. Priştine: Era Yayınevi.

XHUVANİ, Aleksander ve ÇABEJ, Eqrem (1976), *Parashtesat e Gjuhës Shqipe, Studime Gjuhësore III*, Eqrem Çabej (Der.), Priştina: Rilindja Yayınevi.

YILDIRIM, Özcan (2018, 12 Kasım), "Pa përpjekjet e Turqisë, vrasja e Khashoggit do të mbulohej qëmoti", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/sq/turqia/pa-p%C3%ABrpjekjet-e-turqis%C3%AB-vrasja-e-khashoggit-do-t%C3%AB-mbulohej-q%C3%ABmoti/1309177> (Erişim tarihi: 25.10.2020)

Tablolar

Tablo 1: Diyalektlerde Ön Eklerin Uğradığı Fonetik Değişimler

Tablo 2: İsimden İsim Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Tablo 3: İsimden Fiil Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Tablo 4: İsimden Sıfat Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Tablo 5: İsimden Zarf Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Tablo 6: Fiilden Fiil Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Tablo 7: Sıfattan Sıfat Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Tablo 8: Sıfattan Fiil Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Tablo 9: Zarftan Zarf Türeten Arnavutça Ön Ekler ve Türkçe Karşılıkları

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(1): 40-62
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(1): 40-62

TUNA'NIN SÖNMEYEN KANDİLLERİ-II: NİĞBOLU

Rıdvan CANIM*

ÖZ: Asırlar boyunca bir “kale şehir” olarak bilinen Niğbolu, 629 yılında Bizans İmparatoru Herakles tarafından Bulgaristan’ın kuzeydoğusunda, Tuna kıyılarında kurulmuştur. Niğbolu stratejik bakımdan büyük önemi haiz olması hasebiyle tarih boyunca değişik kavim ve milletler tarafından birçok kez işgal edilmiştir. 1396’da Haçlılarla Osmanlılar arasında yapılan Niğbolu Savaşı sonucunda Osmanlı hâkimiyeti altına giren Niğbolu, özellikle Osmanlı Devleti’nin destekleriyle Osmanlı ordusunun çok önemli bir merkezi hâline gelmiştir. Bunun yanında varlıklı ve yardımsever ailelerin, vakıfların yardımlarıyla da Rumeli medeniyetinin bir yansıması olarak şehrin birçok yerinde cami, medrese, imaret, han, hamam, kervansaray, bedesten, mescit, çeşme gibi yapıların inşasıyla da oldukça mamur ve bayındır bir şehir olmuştur. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Niğbolu, ekonomik ve kültürel alanlarda da büyük gelişme göstererek Rumeli medeniyetinin önemli kültür şehirlerinden biri durumuna gelmiştir. Niğbolu aynı zamanda Âhî (ö.923/1517), Sehâbî, Rızâyî, Âhî, Fasîhî (ö.1106/1694), Emânî gibi isimleri Osmanlı şiirine kazandıran bir şehirdir. 1810 ve 1829’da Rus işgaline uğrayarak büyük yara alan Niğbolu, 1878 Berlin Antlaşması kararları gereğince yeni kurulan Bulgaristan Prensiği’ne devredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Niğbolu, Nikopol, Tuna Yalıları, Niğbolu Savaşı, Niğbolu Kalesi, Bulgaristan.

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ridvancanim@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7364-2974

Geliş Tarihi (Received): 08.03.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 20.04.2021

THE NON-EXTINGUISHING CANDLES OF TUNA-II: NİKEPOL

ABSTRACT: Nigbolu, which was known as a “castle city” for centuries, was founded on the shores of the Danube River in the northeast of Bulgaria by Byzantine Emperor Herakleios in 629. As Nigbolu had a great strategic importance, it was occupied by various tribes and nations for many times throughout the history. Nigbolu, which fell under the hegemony of Ottoman Empire as a result of Nigbolu Battle between crusaders and Ottomans in 1396, became an important center of Ottoman Army especially with the support of Ottoman Empire. Furthermore it became a reasonably prosperous and developed city with the constructions of the mosques, madrasas, imarets, inns, Turkish baths, caravanserais, bazaars, fountains as a reflection of Rumelian civilization by the help of wealthy and helpful families and charities. Nigbolu, where the population mostly consists of Turks, became one of the important city of the culture of Rumelian civilization by developing enormously in economical and cultural fields. At the same time, Nigbolu is the city which brought many poets such as Âhî (d. 923 / 1517), Sehâbî, Rızayî, Âhî, Fasîhî (d. 1106/1694), Emânî to the Ottoman poetry. The management of Nigbolu, which was heavily devastated by Russian invasion in 1810 and 1829, passed on to the newly founded Bulgarian Principality in accordance with the decisions of Berlin Treaty in 1878.

Keywords: Nigbolu, Nikopol, the Danube Mansions, Nigbolu Battle, Nigbolu Castle, Bulgaria.

*“Yüzyullardan beridir Altaylardan Tuna'ya
Bizim türkülerimizdir söylenen
Konuşan dil, bizim dilimizdir
Renk renk, nakış nakış uzayan toprak değildir
Kilimlerimizdir...”*

Yavuz Bülent Bakiler

Niğbolu, bugünkü adıyla Nikopol (Никопол), Bulgaristan'ın kuzey-doğu kesiminde, Tuna Nehri sahillerinde kurulmuş eski şehirlerindedir. Osmanlılar, Tuna kıyılarındaki bu şehirlere *Tuna Yalıları* derlerdi. İşte Niğbolu da tıpkı Vidin gibi, Rusçuk gibi, Silistre gibi Tuna Yalıları arasında idi... 629 yılında Bizans İmparatoru Herakles tarafından kurulduğu anlaşılan Niğbolu şehri, stratejik konumu nedeniyle tarihin değişik dönemlerinde birçok defa işgale uğrar. *Zafer Şehri* anlamına gelen *Nikopol* adına ilk kez 11.

yüzyılın ikinci yarısına ait Bulgar kayıtlarında rastlanır. Asırlarca tarih sahnesinde bir *kale-şehir* olarak bilinen Niğbolu, 1081 yılında Uzların yani Peçeneklerin saldırısına uğramış, yine 11. yüzyılda Kıpçak ve Kuman Türklerinin egemenliği altına girmiştir.

Resim 1: Bulgaristan Haritasında Niğbolu'nun Konumu

Orta Çağlarda Bulgaristan'ın en büyük şehirlerinden biri olan Niğbolu, bir ara Bulgarların son hükümdarı İvan Şişman'ın da payitahtı olmuştu. 1388 yılında Osmanlı'nın mağlup olduğu Ploşnik Savaşı'nın ardından Bulgar Çarı İvan Şişman, Balkan ittifakına katılmış, üstelik kendisinden istenilen Silistre Kalesi'nin teslimi de gecikince Çandarlı Ali Paşa, Bulgar topraklarına yürüyüp imparatorluğun başşehri Tırnova'yı almıştı. Bunun üzerine Niğbolu'ya çekilen Çar, bir süre sonra ordusuyla Niğbolu'ya gelen Sultan I. Murad'ın yönetimini kabul etmiş, ancak Osmanlı ordusunun geri çekilmesinden hemen sonra tekrar isyan etmişti. Yaşanan bu olayların ardından Niğbolu Kalesi fethedilmiş ve Çar İvan Şişman ailesiyle birlikte esir alınmıştır. Bir süre sonra bir kez daha affedilen Şişman'ın eski başkent Tırnova'ya dönerek orada yaşaması sağlanır. 1392 yılında İvan'ın, Osmanlılara karşı ayaklanmak üzere Macar Kralı Sigismund ile haberleştiği

ortaya çıkınca Sultan Bâyezid, Bulgar Çarlığı'nın tamamen ortadan kaldırılmasına karar verir. Bunun üzerine 1393 yılında Süleyman Çelebi idaresindeki Osmanlı kuvvetleri Tırnova'yı alarak Bulgar Çarlığı'na son verirler. Çar, bir kez daha esir alınır ve 3 Haziran 1395 tarihinde Yıldırım Bâyezid tarafından idam ettirilir. Çar'ın kız kardeşi Kera Tamara Hatun, I. Murad'ın eşi olduğu gibi; Osmanlı devlet yönetimi içinde zamanla valilik görevine kadar yükselecek olan Çar'ın oğlu Aleksandr da Müslüman olmuş ve İskender adını almıştır.

Niğbolu, Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı 1396-1878 yılları arasında özellikle askerî ve ticari açıdan her zaman büyük öneme sahip bir "sancak merkezi" olarak dikkati çekmiştir. Fetihden sonra Kale'yi daha da güçlendiren Yıldırım Bâyezid, Eflâk, Boğdan ve Erdel içlerine yapılacak akınlar için Niğbolu Kalesi'ni güçlü bir askerî üs konumuna getirir. Bilindiği kadarıyla Niğbolu'nun ilk Sancakbeyi Doğan Bey'dir. Yıldırım Bâyezid'in Kale üzerine hücum ederken; "*Bre Doğan, Bre Doğan!..*" haykırıışları, beş asırlık bir zamanın ötesinden bugün hâlâ Niğbolu Kalesi'nin surlarında yankılanmaya devam eder. Elbette Niğbolu'nun fethi ile her şey bitmemiş, zaman zaman saldırılar, kuşatmalar devam etmiş ve bu güzel şehir uzun bir zaman huzurlu günlerin hasretini çekmiştir. Nihayet ancak 1600'lü yıllarda Niğbolu, *Havâss-ı Hümmâyûn*'a alınmış ve ondan sonra yüzyıl boyunca huzur ve rahatlık içinde gelişmesini sürdürmüştür. Niğbolu Sancakbeyi'nin emrinde dizdar, kethüda yeri, sipahi ağası, derbend ağası ve Tuna Kapudanı Ağası olmak üzere 33 kişilik bir yönetici kadro ile zenberekçi, okçu, topçu ve voynuklardan oluşan kuvvetler bulunuyordu. Bu asırlarda her bakımdan mamur ve müreffeh bir şehir olan Niğbolu Sancağı, İvraca, İzladi, Lofça, Tırnova, Zıştovi, Çernova, Hezargrad, Şumnu, Yanbolu, Eski ve Yeni Zağra kazalarının da idari olarak bağlı bulunduğu bir merkez konumunda idi. Böylece Niğbolu gerek Osmanlı'nın devlet olarak yardımları gerekse şehirde yaşayan varlıklı, hayrat sahibi ailelerin, vakıfların gayret ve çabalarıyla

medeniyetin bütün nimetlerinden istifade eden bir kent olmuştı. Kale içinde inşa edilen Abdülfenni Ağa Camii, Aşağı Muradiye Camii, Rumeli Defterdârı Bâli Bey'in hatırası olan Cami, Cami-i Atik, İskender Bey Camii, Emin Bey Camii, Gazi Yahya Paşa Camii, hamamı ve kervansarayı; Çelebi Efendi Camii, Şah Melek Mahallesi'nde Seyyid Hacı Mustafa Camii, Kadı İvaz Camii, Hacı Kadın Camii, Kaptanzâde Şeyh Mehmed Efendi Camii, yine Kale içinde kubbeli Hacı Kasım Camii, Hacı Mustafa Ağa Camii, Teferrüc Mahallesi'nde Hacı Ramazan Camii, Kapan Mescidi, Hacı Râsim Camii, Kurşunlu Mescid, Kâtip Bâli Camii, İskele Mescidi, Niğbolu Muhafızı Mustafa Paşa Camii, Ömer Ağa Camii, Şücâ Mescidi, Saraçhane Mescidi, Tekke Camii, Varnalı Hacı Mehmed Ağa Camii, Yıldırım Han Camii; Kadı İvaz Medresesi, Ömer Ağa Medresesi, Yahya Paşa İmareti, Ayverdi'nin *Kapalı Çarşı* denilmesinin daha doğru olduğunu söylediği *Bedesten*, Mustafa Çelebi Hanı, Şaban Çelebi Hanı ve Eski Han; Gazi Mihaloğlu Ali Bey Zaviyesi, Koç Ali Zaviyesi (Ali Koç Baba Türbesi), Ömer Efendi Çeşmesi, (Ayverdi, 1982: 70-74) muhteşem Rumeli medeniyetinin bir şehre yansıyan en muhteşem örnekleri olarak görülmelidir.

Niğbolu, 1798 yılında Pazvantoğlu ve onun adamlarından Emin Ağa'nın eline düşmüşse de aynı yıl içinde karadan ve Tuna'dan girişilen harekât sonucunda tekrar hükûmet kuvvetlerinin kontrolüne geçmiştir. Ancak bu hadise, Niğbolu'nun iki asırlık huzurunu bozmuş, şehir bu olayla büyük hasara uğramıştır. 1810 yılında Rus kuvvetleri tarafından işgal edilen Niğbolu, kalesiyle birlikte büyük bir yıkıma uğrar, ardından 1829 yılında ikinci işgali yaşar. Bu defa Niğbolu Kalesi de elden gider. Bu olayları, Berlin Antlaşması kararları uyarınca şehrin yeni kurulan Bulgaristan Prenslığı'ne teslimi izler (Tuğlacı, 1985: 378). Niğbolu'nun Türk ve Müslüman ahalisi için ne yazık ki o güzel rüya bitmiş, acı ve gözyaşıyla dolu kara günler başlamıştır. Artık kurtuluş gibi görünen göç, ölümden de beterdir.

1396 yılında yapılan Niğbolu Savaşı sonucunda Yıldırım Bâyezid tarafından alınan ve 19. yüzyılın sonlarına kadar bir Osmanlı şehri olarak kalan Niğbolu, sonunda yine kendi gibi “acılar şehri” olan Plevne’ye bağlı bir kaza hâline gelir. Görüldüğü gibi Niğbolu, bir zamanlar Devlet-i Âl-i Osmân’ın Rumeli’ndeki en stratejik sancaklarından birisi idi. Osmanlı Devleti Kânun-nâmeleri içinde Yavuz Sultan Selim döneminde en geniş kapsamlı kânun-nâme, Niğbolu Kânun-nâmesi’dir (Ayhan, 2013: 314).

Resim 2: Eski Günlerinde Niğbolu

(<http://www.eskiturkiye.net/805/nigbolu-bulgaristan#lg=0&slide=0>)

1796’da Özi Eyaleti’ne bağlı olan Niğbolu, 1800’de Vidin Eyaleti’ne bağlı bir sancaktır. O asırlarda Niğbolu’da ipek böcekçiliği ve buna bağlı olarak kozacılık ve dokumacılık gelişmişti. Niğbolu Ovası’nda ve köylerinde ordunun et ihtiyacı için koyun yetiştirilir, bunların yünleri de dokumacılıkta kullanılırdı. Orduya ait koyunların sütlerinden elde edilen tereyağı, küplere basılarak ordu mutfaklarına gönderilirdi. Bunun dışında, o devirlerde Niğbolu ve çevresinde temizlik malzemesi, seramik yapımı, pekmezcilik gibi pek çok üretim alanı için önemli bir maden/madde sayılan kil çıkarılırdı.

Tütüncülük ve tahıl üretimi özellikle 1700'lü yıllarda çok önemli bir zirai uğraş idi. Dağlarda *Doğancılar* adı verilen şahıslar tarafından tutulan şahinler, burada eğitilir, av hayvanı olarak, taze et ihtiyacını karşılamakta kullanılırdı.

Niğbolu önemli bir ordu merkezi olduğu için buradaki fırınlarda ordunun ihtiyacını karşılayacak miktarlarda *peksimet* üretilirdi. Bal ve balmumu üretimi de bölgenin önemli geçim kaynakları arasında idi. Balmumu, esasen aydınlanmada kullanıldığından bilhassa aranan bir tüketim maddesiydi. "Eflâk Tuzu" denilen kaya tuzu yatakları devlete ait, yani "mîrî" olduğu için, sadece ülke ihtiyacında tüketilirdi. Tuna Nehri yoluyla bu tuzlar daha çok İstanbul ve Edirne'ye gönderilirdi. Bütün köylerde güvercin yetiştirilir, elde edilen güherçile, vergi olarak baruthanelere sevk edilirdi.

Niğbolu tersanesi de Osmanlı Devleti'nin "Tuna İnce Donanması"nın bakıma alındığı, tamir edildiği çok önemli limanlardan birisiydi. Tuna Nehri için oldukça büyük sayılabilecek kayıklar da Niğbolu'da yapılırdı. Balıkçıların dalyanlardan tuttıkları balıklar burada işlenir, tuzlanmış balık olarak ihraç edilirdi.

Görüldüğü gibi Niğbolu, fethedildiği günden itibaren asırlar boyunca tamamen ordu için bir yerleşim yeri olmuş, her şey ordu için düzenlenmiştir. Yani Niğbolu ve çevresinde yaşayan yediden yetmişe bütün Türk ve Müslüman ahali askerdir. 1790'da Niğbolu düşman tehlikesine maruz kaldığında Sancak Beyi'ne: "*Yedi yaşından yukarı eli kılıç tutar askerin bir an evvel ihrâcı*" haberi gelir. Küçük yaşta olanlar, ordunun geri hizmetinde, taşıma ve nakliyat işlerinde görev alırlardı. Evlâd-ı Fâtiyhân Sancağı idare merkezi olduğundan 1831'de bile Niğbolu Sancağı'nın dört bölüklük bir *Evlâd-ı Fâtiyhân Alayı* vardı. Bunların dışında; aynı tarihlerde Niğbolu ve kalelerinde sadece Boşnak ve Arnavutlardan 19.000 asker bulunmaktaydı. Kışın bazen Tuna donar, gemiler gelip gidemediği için sahil kalelerindeki

askerler erzak ve levazım yetersizliğinden zor duruma düşerlerdi. Tuna üzeri küçük kızaklarla aşılmağa çalışılsa da pek bir işe yaramazdı. Sıkıntı, havalar ısınıp buzlar çözülünceye kadar devam ederdi. Muhtemelen Osmanlı Devleti'nin eğitim girişimleri kapsamında Rumeli'nin diğer birçok şehriyle birlikte Niğbolu'da da 1868 yılında bir Rüштиye binası inşa edilir.

Resim 3: Niğbolu Kalesi'nden Niğbolu ve Tuna Nehri'nin Görünümü
(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Niğbolu#/media/Dosya:Nikopolview.JPG>)

Bölgedeki diğer şehirlerde olduğu gibi Niğbolu'da da gümrük gelirleri ile cizyeleri, çiftlik ve tımar hasılatının bir kısmı Kırım Hanlığı mensuplarına verilirdi. Bu "Han"lar, Osmanlı Devleti'nin kendilerine tahsis ettiği bu *sâlyâne* ile yani yıllık gelir ile ordu hazırlar ve seferlere iştirak ederlerdi. Özellikle maiyetlerindeki ordularıyla zaman zaman Rusya içlerine akınlar yapmak suretiyle Osmanlı'ya hizmet ederlerdi. Osmanlı Hakanları, Osmanlı devletinin kuruluşunda İlhanlı Hükümdarları bağlantısıyla Ulu Hân'a, yani Cengiz Hân'a biat ettiklerini hiç unutmamışlardır. *Selâtin-i Cengiziyye* yani "Cengiz Soyundan Sultanlar" olarak Kırım Hanları ve o soydan gelen asilzadelere de saygı göstererek, mali bakımdan son zamanlara kadar onlara destek olmaya devam etmişlerdir (Ayhan, 2013: 318).

Niğbolu söz konusu olunca elbette 1396'da bu topraklarda cereyan eden ve Türk savaş tarihinde büyük izler bırakan bu olayı, tarihçilerin bize anlattıklarını da olabildiğince kısaltarak size aktarmaya çalışalım. Öncelikle Niğbolu Savaşı'nın bir *Hilâl ve Haç Savaşı* olduğunu belirtelim. Esasen bu harekât, bütün bir Batı dünyasının Doğu Hristiyanlığı ile birleşerek 25 Eylül 1396 yılında Niğbolu Kalesi önlerinde Müslüman Türklere karşı başlattığı bir *Haçlı Savaşı*'dır. Savaşın sebebi ise gayet açıktır: Türklerin Avrupa topraklarına doğru olan önlenemez ilerleyişini durdurmak... Kuşatma altındaki İstanbul'un Haçlılar tarafından kurtarılması, ardından aynı şekilde Kudüs'e ulaşılması rüyası da buna eklenebilir.

Nihayet, Luxemburg hanedanından Macar Kralı Sigismund'un etkili teşebbüsleri sonucu sefer gerçekleşir. Esasen Avrupa'da 14. yüzyıl sonlarındaki genel durum, böyle büyük bir ittifak için oldukça uygundur. Sonunda Fransızlar, İngilizler, Venedikliler, Macarlar, Almanlar, Lehler, İtalyanlar, Rodos Şövalyeleri, İspanyollar kısacası Avrupa coğrafyasında kim varsa 100 bine ulaşan bir savaşçı kitlesi hâlinde toplanıp Niğbolu önlerine gelmiştir. Şimdi hedef önce İstanbul, ardından bütün bir Anadolu ve nihayet kutsal Kudüs topraklarıdır.

Resim 4: Niğbolu Savaşı'nı Tasvir Eden Bir Yağlıboya Tablo
(<https://kundun55.com/nigbolu-savasi/#prettyPhoto/0/>)

Karşı tarafta bütün bu gelişmeler yaşanırken, 1394'ten itibaren Tuna bölgesine yaptığı ani hücumlarla sınır hattındaki Macar kalelerini tehdit eden, Silistre ve Niğbolu'yu ele geçiren Yıldırım Bâyezid, bir yandan da İstanbul etrafındaki kuşatmayı sürdürür. Macarlarla savaş hâli devam ettiğinden, Sultan Bâyezid Batı'daki gelişmeleri de doğal olarak yakından takip etmektedir. Dolayısıyla Yıldırım Bâyezid, kısa sürede 80.000'e ulaşan bir ordu ile savaşa hazır duruma gelir.

Haçlılar, önce daha batıdaki Vidin'e girerler ve buradaki küçük bir Türk birliğini tamamen imha ederler. Ardından iki kat surla çevrili, küçük bir Türk garnizonunun savunduğu Rahova Kalesi'ne saldırıp ele geçirirler. Nihayet Haçlılar, seferin asıl ve en önemli hedefi olan Niğbolu önlerine gelip kaleyi kuşatırlar. Fakat Niğbolu'daki Osmanlı muhafızları, kalenin son derece sarp bir mevkide bulunmasından da yararlanarak Haçlılara karşı şiddetle direnirler. Oysa Haçlı orduları önlerine çıkacak kuvvetlere karşı savaşmak amacıyla organize edilmişlerdir ve kale kuşatması ile fazlaca

oyalanacaklarını düşünmemişlerdir. Bu sebeple başarısız birkaç saldırının ardından savaş günlerce sürecek bir kuşatmaya dönüşür. Tabii bu durum da Yıldırım Bâyezid'in yapacağı hazırlıklara fırsat ve zaman sağlamış olur. Savaşın tek görgü şahidi olarak yazdıkları bugüne ulaşan, Bâyezid'in yanında bulunan aynı zamanda kıraat ve hadis âlimi olan İbnü'l-Cezerî, Haçlı ordularının Niğbolu'ya doğru ilerlediği haberinin İstanbul kuşatması sırasında geldiğini, onları Osmanlı topraklarına girmeden çok önce karşılamak için Bâyezid'in harekete geçtiğini yazar. Hatta bu haberin Osmanlı tarafına Haçlıların Niğbolu'ya geldikleri esnada değil, Buda'dan hareket ettikleri sırada ulaştığı da ortaya çıkar (Emecen, 2007: 90).

Edirne'de birkaç gün kalan Sultan Yıldırım Bâyezid, Tırnova'ya geçer ve ordusunun geri kalan kısmını burada toplar. Haçlıların durumundan haber almak için de Gazi Evrenos Bey'i öncü olarak gönderir. Ne var ki kaynaklarda Evrenos Bey'in bu görevde iken yeterli bilgiyi toplayamadığı belirtilir. Osmanlı kaynaklarında Evrenos'un haber almadaki başarısızlığı üzerine Yıldırım Bâyezid'in bizzat gece karanlığında kale önlerine kadar gidip Niğbolu'daki kale dizdarı Doğan Bey ile konuştuğu yolundaki anekdotun doğruluğu şüpheli olmakla birlikte Yıldırım Bâyezid'in cüretkâr kişiliği, böyle bir ihtimalin bütünüyle göz ardı edilmemesi gerektiğini düşündürür. Nitekim savaş fetihnâmesinde de Haçlıların durumu hakkında kale dizdarı Doğan Bey'den haber alındığı yolunda bilgiler vardır.

Yıldırım Bâyezid, 24 Eylül'de Niğbolu yakınlarında, Tuna'ya 4 mil mesafede ordugâhını kurar ve savaş ertesi gün Haçlı kuvvetlerinin saldırısıyla başlar. Yıldırım Bâyezid muhtemelen aldığı haberlerin de yardımıyla Haçlıların durumunu öğrendiği için ordusunu da olabilecek bir saldırıya karşı savunma planı içerisinde düzenlemiştir. Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgilere bakılırsa Osmanlı ordusu sağ kolda Şehzade Emîr Süleyman Çelebi ile Vezîriazâm Çandarlı Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Fîruz Bey, Malkoç Bey, Timurtaş Bey; sol kolda Şehzade Mustafa, Anadolu

Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Karaman Beyleri Mehmed, Turhan, Beşir, Tâhir Beyler ve ortada Yıldırım Bâyezid'in kendisi yer almıştır.

Osmanlı ordusuna karşı ilk hücumu, ön saflardaki Fransız askerleri gerçekleştirirler. Ağır zırhlı süvari saldırısını Osmanlı öncü birlikleri karşılar ve ardından geri çekilerek onları kazıklı müdafaa hattının önüne getirirler. Ve âdeti uçları sivriltilmiş kazıklardan bir ormana benzeyen bu hattın arkasındaki okçular ise oklarını fırlatarak duraklayan Haçlı hücumunun hızını iyice keserler. Şövalyelerin büyük kısmı oklarla yahut kazıklara takılarak yaralanan atlarından inerler, bir bölümü de kazıkları çıkarıp yol açmaya çalışırlar. Buradaki mücadele sırasında başıboş kalmış atların bir kısmı ordugâha geri döner, bunu gören ve Fransızların savaş sisteminden habersiz olan Macarlar onların yok edildiğini zannederler ve ordugâhta bir panik başlar. Kazıklı alanda açılan yoldan saldıran Fransızlar Fetihnâme'ye göre Rumeli kolu üzerine yürüyerek buradaki direnişi kırarlar. Fakat sol koldaki Şehzade Mustafa ile Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa, tepeye doğru çekilen Osmanlı askerlerini üzerlerinde ağır zırh olduğu hâlde ve atları kaçtığı için yaya olarak takip etmeye koyulan Haçlıları ani bir saldırıyla çevirirler. Bunların birçoğu hayatını kaybeder, bir kısmı da esir alınır. Ancak, tam zafer kazanılmış ve savaş bitmiş sanılırken pusuda bulunan Macar kumandanı Nicholas de Gara idaresindeki 30.000'den fazla asker Macar kralı ile birleşip Anadolu askerine saldırır. Osmanlı kroniklerinden sadece *Tâcüt-tevârih*'te bu son saldırı sırasında bizzat çarpışmaya giren Yıldırım Bâyezid'in bir topuz darbesiyle atından yere düştüğü ve hizmetkârlarından biri tarafından kaldırılıp ata bindirildiği belirtilir. Osmanlıların kesin zaferiyle sonuçlanan savaşta kayıplar konusunda kesin bir rakam yoktur. Tahminler, Osmanlı tarafının 30.000 dolayında kaybı olduğu, Haçlıların ise bundan daha fazla kayba uğradığı yolundadır (Emecen, 2007: 91).

Resim 5: Niğbolu Savaşı'nı Gösteren Bir Minyatür
(<https://islamansiklopedisi.org.tr/nigbolu-savasi>)

Niğbolu Savaşı, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi son Haçlı seferidir. Her şeyden önce Sultan Yıldırım Bâyezid'in askerî dehasıyla burada muhteşem bir zafer kazanılmıştır. Sultan Bâyezîd Han, Niğbolu ve çevresindeki arazi şartlarını kendi lehine çok iyi kullanmış, ormanlık alana askerlerini başarıyla gizlemiş, dolayısıyla Haçlıları hareket kabiliyetlerini kısıtlayacak bir alana mahkûm etmiştir. Yıldırım Bâyezid'e bütün İslam dünyasında büyük bir şöhret sağlayan bu savaş sonucunda Osmanlıların Tuna'ya uzanan kesimdeki hâkimiyetleri iyice sağlamlaşmış, Balkanlardaki konumları güçlenmiş, Macarlar için Osmanlı tehdidi daha da artmıştır. (Emecen, 2007: 89-92).

Fetihten bir süre sonra Niğbolu Kalesi'nde bir Cuma Camii ve bir medrese inşa edilir. Bugün türbesi hâlâ ayakta olan Şeyh Ali Koç Baba, müritleriyle birlikte 15. yüzyılda Anadolu'dan bölgeye gelen Türklerdendir.

Niğbolu, özellikle 16. yüzyılın sonlarında başlayan savaşlardan büyük ölçüde etkilenir. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler kıyıma uğrarlar. Niğbolu'nun nüfusu 10.000'lerden 5000'lere kadar düşer.

1651 yılında Niğbolu'ya gelen Evliya Çelebi, kaleyi ayrıntılı bir şekilde tarif ederek içinde 600 hanesi olduğunu, küçük ama sağlam liman kalesinde de 50 hane bulunduğunu, 3700 haneli büyük bir varoşun yer aldığını yazar. Şehirde on dokuz cuma camii, yedi mescit, yirmi medrese, üç hamam, tüccarlar için yedi han ve tek parça bir bedesten vardır. Cami ve mescitlerin on üçünün ismini veren Evliya Çelebi'ye göre bunlardan en önemlisi 15. yüzyılda inşa edilen Şah Melek Paşa Camii'dir. Evliya Çelebi'nin özellikle dinî ve sosyal mekânlara dair verdiği bilgi ve rakamlar oldukça değerlidir. Çelebi, Niğbolu Kalesi'ni *Seyahatnâme*'sinde řu satırlarla tasvir eder:

“Tuna kenârında göğe yükselmiş, çakmak taşlı kızıl bir kaya üzerinde yapılmış, dört köşe sağlam bir yapıdır. Çevresinin uzunluğu 4000 adımdır. Tuna'ya bakan taraftı yüksek, yalçın kayalar olduğundan o taraflarda kale duvarı yoktur. Büyük saraylarının pencereleri Tuna nehrine bakarlar. Bu tarafın sokakları sarp taşlık olduğundan taştan kesilme, yokuş yukarı merdivenleri vardır. Kale, yirmi altı kuleli ve iki kapılıdır. Biri doğuya açılan çarşı kapısıdır. İki kat demirdir. Bu kapı kulesi içinde bir mescid vardır. Pencereleri her taraftı görür. Bu kapı dibinde bir demir pencere vardır ki yağmur yağdığında bütün kalenin selleri buradan dışarı akar. Diğer kule kapısı da batıya açılır ve kale içindeki yukarı çarşıya çıkar. Kapının iç yüzünde borçlu ve kâtil zindanı vardır” (Evliya Çelebi, 1976, 936)

Resim 6: Niğbolu Kalesi'nden Geriye Kalanlar
(<https://cihatder.com/Haber/2060>)

“Bu kapı arasında bir tunç adam pençesi vardır. Yine bu aralıkta at gemleri bulunur. Bu da iki katlı demir kapıdır. Bütün kale neferleri burada bekçilik ederler. Dizdar bu kalede oturur. Her gece davul çalınır bekçiler; ‘Allah birdir, bir..!’ diye bağırırlar. Zîrâ Eflâk serhaddidir. Özellikle Tuna nehri donduğu zaman bütün halk kıymetli mallarını aşağı şehirden bu kaleye getirip koyarlar. Kışı tâ bu derece serttir. Düşman ile aralarında ancak Tuna nehri vardır. Kale içinde kiremit ile örtülü yüz kadar eski yapı ev vardır. Çerkes Ömer Ağa'nın evi en güzeldir. Yedi mihrab bulunur. Yıldırım Han Câmii, tuğla minareli ve kiremit örtülü eski bir câmidir. Kale'nin doğu, kible ve güney tarafı duvarlarındaki burçlar çok sağlamdır. Hendeği çakmak taşından kesmedir.”
(Evliya Çelebi, 1976: 936)

Evliya Çelebi'nin, Niğbolu Kalesi'ni ve şehrini anlatırken verdiği bilgiler esasen bizim kültür tarihimizin, yitirdiğimiz bir medeniyetin, kaybolan yaşama tarzımızın unutulmayacak hatıraları olup, her biri saklanmaya değer emanetler olarak görülmelidir.

“Yukarı Kale'nin altında, Tuna kenarında, Aşağı Hisar veya Peçe Kalesi adıyla bilinen, kayaları bitişik ayrı bir liman kalesi vardır. Bu dahi dört köşeli olup çevresi beş yüz adımdır. Doğuya bir kapısı olup dizdarı ve neferleri

vardır. Evleri kiremit örtülü olup elli adettir. Daha önce bu kale liman imiş. Hâlâ Tuna kenarında olan duvarlarda gemi girip çıkacak kemerleri görülür.

Liman Kalesi'nin doğu tarafında, dere aşırı büyük bir varoşu vardır. 3800 aded, mükemmel kiremitli ve ince tahta örtülü tek ve iki katlı evleri vardır. On bir İslâm ve altı Hristiyan mahallesi vardır. Hepsi yirmi altı mihraptır: Şah Melek Câmii'nin cemaati çok olur. Enine ve boyuna yüz elli ayaktır. İşli ve değişik bir üslûpta mermer minaresi vardır ki İstanbul'da bile benzeri yoktur. Bu câmiin iki kapısından biri, sağ tarafında terziler çarşısı içine açılır. Altı basamak merdiven ile çıkılır. Diğer kapısı da çarşı içine açılıp on basamak merdiven ile inilir. Câmi, çarşı ve pazarın dar yerinde olduğundan avlusu yoktur. Eski Hamam Câmii, Çelebi Efendi Câmii, Kabrancık Câmii, Emir Çelebi Câmii; yukarı çarşıda, kale kapısı önünde Kadı İvaz Câmii vardır. Kapısının üzerinde şu tarih yazılıdır:

'Çün yapıldı mescid-i Kadı İvaz

Bir şems yapıdı anı bî-garaz

Söyledim itmâmuna târîh-i tâm

Cehd idüp yapıdı anı bu dem İvaz' (Sene: 1051)

Kâtîp Bâli Câmii, kurşun ile örtülü (kubbeli), güzel bir ibâdet yeridir. Minaresi câmiin sol tarafında olup kapısı üzerindeki tarih şöyledir: "Kad büniye'l-mescidü li-vechî'l-melik'ür-Rahmân eş-şehîr bi'l-kâtîp Bâli el-emîn Osman fî zamân-ı devlet-i Sultân Bâyezîd Hân ceale'llâhu mülikihî fi'l-emeni ve'i-emân li hâzâ kad ketebe hâze't-târîh tekabbelallâhu'l-mehdî âsân." (Sene: 806) Bu câmi önce mescid iken Osman Ağa câmiye çevirmiştir. Onun için de şu tarih yazılmıştır:

'Bâli Kâtîp mescidiyken bu makâm

Câmî itdi Osman Ağa ol hümmâm

Didi târîhin gelüp bir bü'l-heves

Oldı bin kırk sekizinde bi't-temâm' (Sene: 1048)

Paşa Sarayı yanında Hacı Kasım Mescidi kurşunludur. Eski yapı, sanat eseri bir mescid olup minaresi tuğladandır. Kapısı üzerindeki tarihi şudur:

'Sâhibü'l-hayrât el-hâc Kasım bin Ömer fi Şa'bân el-muazzam li-seneti hamseti aşere ve seb'a mie.' Sücâ Mescidi, İskele Mescidi, Kapan Mescidi, Saraçhane Mescidi ve diğerleri ki on dokuz adede yaklaşır, sekizinde hutbe okunur. On adet derviş tekkesi, on altı adet çeşmesi vardır. Mahkeme yanındaki çeşmenin üstüne 'Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât el-fakîr Ömer Bin Mustafa' yazıldıktan sonra dört köşe bir mermer üzerine hüsnihat ile şu tarih kazılmıştır:

'Çünkü çeşme oldı ayn-ı câriye

Nûş iden yârâna sıhhan âfiye' (Sene: 952)

Sıbyan mektebi yirmi adeddir. Hayır sahipleri çok olduğundan bütün çocukların her ay vakıf tarafından aylıkları vardır. Her sene birer kat bayramlık elbiseleri ve hediyeleri verilir. On aded iç açıcı hamamı vardır. Çarşı başında yol kenarında, altı ayak taş merdiven ile inilen Çifte Hamam'ı gayet ferahtır. Bundan yukarıda Eski Hamam vardır ki bu da ferahtır. Kale altında Tuna'ya bakan Öğle Hamamı, gayet latif olup öğleden sonra kadınlar girerler. Bundan başka şehir âyânının anlattıklarına göre yetmiş adet özel hamamları varmış. Yedi hanlıdır. Meşhurları: Şaban Çelebi Hanı, Mustafa Çelebi Hanı ve Eski Han'dır.

Çarşı ve pazarları, 1000 aded düzgün ve güzel dükkân olup çarşısı çok kalabalıktır. Sağlam bir bedesteni vardır ki her türlü zanaatkâr orada bulunur. Terzileri gayet çok olup Çerkes tarzı kırk türlü elbise biçmekte ustadırlar. Âyân ve eşrâfi atlas, kemha (ipek) ve çuka giymeyi severler. Orta halliler renkli bugâsi, düşük hallileri kendilerine göre giyinip başlarına kalpak geçirirler. Reâyâsı Çıtak, Eflâk, Boğdan ve Bulgar'dır. Halkı güzel Eflâk ve Bulgarca konuşurlar. Evlerinin hepsi dere tepe ve bayırlarda olup büyük hânedan sahiplerinin ikişer kapısı vardır. Birinden araba girer çıkar. Ama her zaman açık değildir. Küçük kapı da büyüğe bitişiktir. Daima ondan girilir çıkar. Yuvarlak, minare gibi bacaları vardır. Şehir çok zengin olduğundan halkı da zengindir ve ikramları boldur. Garip, yabancı kimseleri evlerine davet ederek ziyafet verirler. Fakirleri daima koruyup, birbirleri ile güzel geçinirler. Kindarlık eden, düşmanlık besleyen, münafiklık eden kötü kimseleri şehirde tutmayıp sürerler. Caddeleri kaldırım döşelidir. Erkek ve kadınları gayet

terbiyelidirler. Zanaat işlerinden Niğbolulu Hacı Mustafa'nın yaptığı tüfeğin bir yerde eşi yoktur. İçi burmalı meşhur tüfek olup şimdiye kadar bir usta taklit edememiştir. Bir tüfek beş yüz kuruşa satılır. Şehrin kible tarafındaki bağlar içinde Ali Koç Baba ziyareti vardır. Vidin Kalesi, Niğbolu'nun batısında ve üst tarafında olup üç günlük uzaklıktadır.” (Evliya Çelebi, 1976: 936-938)

Çelebi'nin sözünü ettiği Ali Koç Baba, 16. yüzyıl Osmanlı arşivlerindeki belgelere göre “aziz” mertebesine yükselmiş bir dervıştır. Bundan 20 yıl öncesine kadar türbenin bulunduğu yamaçta yaşayan asırlık bir meşe ağacı etrafında oluşan bir rivayet vardır. Buna göre meşe ağacını, Ali Koç Baba, ölümünden saatler önce buraya dikmiş ve bu ağaç toprağa batırdığı asısından sürgün vererek büyümüştür. Bugün bu Müslüman derviş, şifa arayan herkes tarafından şölenlerle anılmaya devam eder. İlginç olan, bu şölenlere Ortodoks Hristiyanların da katılmasıdır. Ortodoks Hristiyanlığın takviminde Aziz Georgi'nin anıldığı 6 Mayıs - Gergyovden (*Hidrellez*) kutlamalarında burası hem Müslüman hem Hristiyan ahalinin özellikle ziyaret ettiği bir yer hâline gelmiştir.

1810 yılı Ekim ayında Niğbolu, meşhur Rus Generali Michail Kutuzov'un kuvvetleri tarafından ele geçirilir. Ruslar, şehri terk etmeden önce 1811 Nisanında kalenin önemli kısmını havaya uçurup şehre büyük zarar verirler. Rus kuvvetlerinin çekilmesinin ardından Osmanlılar kaleyi tekrar yaptırırlar. 1813-1814 tarihli kitabe Niğbolu Kalesi'nin yeniden inşasının Sultan II. Mahmud döneminde bitirildiğini gösterir. Niğbolu, büyük yara aldığı bu işgali ve bu yıkımı yıllarca unutamaz. Niğbolu'da, 1873 yılı kayıtlarına göre şehrin yaklaşık 5000 kişilik nüfusunun %93'ünün Türklerden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ne var ki 1877 yılının Temmuz ayı başlarında Ruslar Niğbolu'yu ağır bir bombardıman sonucunda tekrar ele geçirirler. 1940'lı yıllara gelinceye kadar Bulgar nüfusu artsa da azımsanmayacak bir Türk nüfusu Niğbolu'da hep olmuş, evlâd-ı fâtihân bu kutlu ata-dede diyarını, Sultan Bâyezid'in bu aziz hatırasını unutmamış, bırakmamış, terk etmemiştir.

Bugün, Sultan II. Mahmud tarafından yeniden inşa edilen kalenin bir kapısına, Ali Koç Baba'nın mütevazi türbesine ve 18. yüzyıldan kalma bazı Osmanlı mezar taşlarına rağmen Niğbolu'da Osmanlı asırlarından geriye pek az iz kalmıştır. 19. yüzyılda meydana gelen üç Rus-Türk savaşı tarihî eserleri büyük ölçüde yakıp yıkmış, yok etmiştir. Bir zamanlar Niğbolu'nun Müslüman mahalle ve sokaklarını süsleyen cami ve mescitlerin sadece arşivlerde isimleri kalmıştır.

Resim 7: Türklerin Niğbolu Kalesi'nden Ayrılışını Gösteren Bir Yağlıboya Tablo

([https://tr.wikipedia.org/wiki/Niğbolu_Muharebesi_\(1877\)#/media/Dosya:Nikopol_dmitriev.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Niğbolu_Muharebesi_(1877)#/media/Dosya:Nikopol_dmitriev.jpg))

Niğbolu, günümüzde, küçüle küçüle 10 binlere kadar düşen nüfusuyla o eski ihtişamlı günlerini arayan bir şehir hâline gelir. Nüfusun ancak 2000 kadarını Türklerin oluşturduğu Niğbolu, bugün yine eski ihtişamlı Osmanlı şehirlerinden biri olan Plevne'ye bağlı bir ilçe merkezidir. Şehirde sanayi adına 1964 yılında kurulan bir pil fabrikası bulunmaktadır. Şarap fabrikaları ile Tuna Nehri'ne bağlı olarak gelişmiş bir nehir balıkçılığı ticareti, yine Tuna

sahilleri boyunca çeltik, üzüm ve meyve tarımının varlığı dikkat çeker (Kiel, 2007: 87-89). Şehirde özellikle yüksek öğretim alanında eğitim veren herhangi bir üniversite veya yüksek okul yoktur. Tuna Nehri'nin sağ kıyısında, Romanya'nın Turnu Magureli şehrinin tam karşısında yer alan Niğbolu'nun en önemli ekonomik kaynağı olan limanından karşı kıyıya günde iki defa feribot seferleri yapılır. Bunlar yük gemileridir. Tuna Nehri'nde karşıdan karşıya 30 dakika süren seferler, Niğbolu'dan her gün 11.00 ve 17.00'de hareket eder. Diğer Bulgaristan şehirlerinde olduğu gibi, genç nüfusun giderek azaldığı Niğbolu'da da son yıllarda Avrupa'ya veya ülkenin diğer büyük şehirlerine ciddi boyutlarda göç yaşandığı görülür.

Niğbolu, hiç şüphesiz Rumeli medeniyetinin önemli kültür şehirlerinden biri olup, Osmanlı şiirine önemli isimler kazandırmıştır. Bunların başında Niğbolulu Âhî (ö.923/1517) gelir. Niğbolu'da, Seydi Hoca ile Melek Kadın'ın oğlu olarak Tirsinik'te dünyaya gelen Âhî'nin asıl adı Hasan olup, *Benli Hasan* sanıyla tanınmıştı. Babası tüccardı, bu nedenle o da babasının yolunu tuttu. Ticaretle uğraştı. İstanbul'a giderek ileri bir yaşta öğrenime başladı. Yazdığı şiirlerle devrin padişahı Yavuz Sultan Selim'in dikkatini çekince, Yavuz, yetkililere şairle ilgilenmeleri talimatını verdi. Bunun üzerine kazasker Kemalpaşa-zâde'nin teklif ettiği medreseyi, biraz da çevresindekilerin; "Sen daha büyüğüne layıksın" yollu telkinlerine kanarak kabul etmedi. Bu yüzden de bir süre görev alamadı. Daha sonra şairin bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Karaferye Medresesine müderris olarak atandığını görüyoruz. Bu görevde iken Manastırlı bir başka Divan şairi Haverî'nin kız kardeşiyle evlenmiş, ancak çok geçmeden 1517 yılında Karaferye'de ölmüştür (İsen, 1988: 14-15).

Döneminin tanınmış şairlerinden adı bazı kaynaklarda Sehâyî olarak geçen Sehâbî de Niğbolu'da doğmuş şairlerdendi. Asıl adı Mehmet olup Zeyniye tarikatı mensuplarından Şeyh Zeynel'in oğlu idi (Komisyon, 1988: 430) Niğbolu'da doğan bir başka isim de II. Bâyezid dönemi şairlerinden

Rızâyî mahlaslı Rıdvan Çelebi'dir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Hacı Hasanzâde'den mülazım olmuştur. Tarihleriyle tanınmış bir şairdi. (Komisyon, 1988: 389) Klasik edebiyatımızda *Hüsrev ü Şirin* mesnevisi ile meşhur olan Âhî de Yavuz Sultan Selim devri şairlerinden olup Niğbolu'da doğmuştur (Komisyon, 1988: 301). Fasîhî (ö.1106/1694) de Niğbolulu divan şairlerinden idi. Asıl adı Mustafa olan Fasîhî, öğrenimini tamamladıktan sonra divan kâtibi olmuş, mesleğindeki başarısı üzerine bazı vezirlere *Divan Efendisi* olarak tayin edilmiş; Sultan II. Ahmed döneminde Sadrazam Ali Paşa'ya olan yakınlığı dolayısıyla *Defter-i Hâkânî Emîri* olmuştur. Ömrünün sonlarına doğru İstanbul'da Beşiktaş semtine yerleşmiş, Beşiktaşlı Yahya Efendi Dergâhı Şeyhi Fenâyî Efendi'ye bağlanmış ve burada ölmüştür. (Komisyon, 1988: 130). Danişmend şairlerden olan Emânî de Niğbolulu idi. Araştırmacı-yazar, siyaset adamı Prof. Dr. Osman İbrahim Tatarlı da 1925 yılında Niğbolu'da dünyaya gelmiştir. Sofya Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş (1954) bir süre avukatlık yapmış, daha sonra da aynı üniversitenin felsefe bölümünü bitirmiştir. 1949-53'te Moskova Devlet Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü Türk Edebiyatı ve Kültürü Tarihi Bölümünde stajyer olarak bulunan Tatarlı, 1954-62 yılları arasında gazetecilik, yazarlık ve başyazarlık; 1957-59'da Yüksek Tiyatro Sanatı Enstitüsünde, 1960-81'de Sofya Üniversitesi Batı Filolojileri Klasik ve Yeni Filolojiler Fakültesi Oriyentalistika Kürsüsü'nde Türk edebiyatı, Türk kültür tarihi okutmanlığı, 1982-90'da Bulgar Bilim Akademisi Balkanoloji Araştırmaları Enstitüsünde doçent ve profesör olarak öğretim üyeliği yapmıştır. Bulgaristan Millet Meclisinde milletvekili; Hak ve Özgürlük Partisi'nin Helsinki İnsan Hakları Komitesi Üyesi olarak görev yapmıştır. Yazıları Türkiye ve Bulgaristan'da çeşitli dergilerde yer almıştır (Işık: 2009). 2013 yılında vefat eden Tatarlı, Sofya Merkez Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. *İslam Dünyası, Türkiye, Bulgaristan'da Etnik Azınlıklar, Bulgaristan'ın Etnik ve Dini Mozayigi* adlı eserlerin sahibi tarihçi, yazar, etnolog, gazeteci ve *Nöbettepe* dergisi yazarı

İbrahim Karahasan-Çınar da Niğbolulu olup 1955 yılında bu şehirde doğmuş Türk aydınlarındanır.

Niğbolu'ya Türkiye'den gitmek isteyenler için Kırklareli Dereköy sınır kapısı dışında iki güzergâhı takip etme imkânı vardır. Edirne-Niğbolu arasındaki mesafe yaklaşık 360 km. olup, yaklaşık olarak 5 saat sürmektedir. Gerek Kapıkule üzerinden (Svilengrad – Haskovo - Stara Zagora – Gabrovo - Veliko Tırново - Nikopol) ve gerekse Hamzabeyli gümrük kapısından (Topolovgrad – Elhovo – Yambol - Stara Zagora – Gabrovo - Veliko Tırново - Nikepol) yapılacak girişlerden sonra takip edilen rota, süre ve uzaklık olarak hemen hemen aynıdır.

Resim 8: Edirne-Niğbolu Yol Güzergâhı

Sonuç

1396 yılında Hristiyan Haçlı ordularıyla Osmanlılar arasında yapılan Niğbolu Savaşı sonucunda Osmanlı hâkimiyeti altına giren Niğbolu, fetihden sonra asırlar boyunca Osmanlı ordusunun Tuna Nehri'nin diğer tarafındaki Eflak, Boğdan ve Erdel içlerine yapılacak seferler için çok önemli bir üs hâline gelmiştir. Niğbolu, diğer yandan Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı 1396-1878 yılları arasında özellikle askerî ve ticari açıdan her zaman büyük öneme sahip bir "sancak merkezi" olarak dikkati çekmiş, Rumeli medeniyetinin bir yansıması olarak şehrin birçok yerinde cami, medrese, imaret, han, hamam, kervansaray, bedesten, mescit, çeşme gibi yapıların inşasıyla da oldukça mamur ve bayındır bir şehir olmuştur. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Niğbolu, ekonomik ve kültürel

alanlarda da büyük gelişme göstererek Rumeli medeniyetinin önemli kültür şehirlerinden biri durumuna gelmiştir.

Kaynakça

- AYHAN, Aydın (2013), *Rumeli ve Akdeniz Adalarında Türk Varlığı*, İstanbul: UKID ve TİKA Yay.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1982), *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri IV, Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977), "Âhî (Benli Hasan)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 50-51.
- EMECEN, Feridun (2007), "Niğbolu Savaşı", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 89-92.
- Evliya Çelebi (1976), *Seyahatname*, C. 3-4, Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş (Haz.), İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1988), "Âhî, Benli Hasan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 527.
- KIEL, Machiel (2007), "Niğbolu", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 87-89.
- Muallim Naci (1986), *Osmanlı Şairleri*, Cemal Kurnaz (Haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TUĞLACI, Pars (1985), *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(1): 63-79
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(1): 63-79

FİLİBELİ VECDÎ DİVANINDA GEÇEN KASİDELERDE SOSYAL HAYAT

Rana Senanur DOĞAN*

Cevdet ŞANLI**

ÖZ: Klasik Türk şiirimize yönelik eleştirilerin pek çoğunun sosyal hayat ve günlük yaşamdan uzak olması üzerinden yapıldığını edebiyat ile temas hâlinde olduğumuz ilk anlardan itibaren okuduk. “Divan Edebiyatı” adlandırmasından başlayarak “yüksek zümre”, “halktan kopuk” vs. gibi söylemlerle şiirimize yabancılaştırıldığımızı gözlemek mümkündür. Gelenek açısından Türk modernleşmesine baktığımızda ise durumun farklı bir noktada durduğunu, büyük bir sanat ve estetik membaan o noktada bizi karşıladığını görmek mümkün. Estetik ve sanatsal inceliğin bulunduğu böylesine geniş bir literatürde sosyal hayatın boyutlarına dair malumat sahibi olmak dönemin şiirini anakronizme düşmeden anlamının anahtarlarından birisi sayılacaktır. Bu makalede ömrünü Balkanlarda çeşitli bölgelerde kadılık yaparak geçirmiş bir şairin Filibeli Vecdî'nin kaleminden tüm bu soyutlamalara cevaplar aranmaya çalışılacaktır. Akademik mahiyette sosyal hayat çalışmalarında sıklıkla başvuru olan günlük hayatta kullanılan materyallerin takibinden ziyade konular üzerinden klasik Türk şiirinin halk nezdindeki karşılığı aranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filibeli Vecdî, Sosyal Hayat, Balkanlar, Klasik Türk Şiiri, Gelenek.

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ranasenanur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7298-7284

** Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, e-posta: cevdeşanlı@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2149-9555

Geliş Tarihi (Received): 11.05.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 25.05.2021

SOCIAL LIFE IN QASIDAS OF FİLİBELİ VECDÎ DIVAN

ABSTRACT: From the first moment that we were in contact with literature, most of the criticisms we read on our classical Turkish poetry were based on being away from the social and daily life. Starting from the naming "Divan Literature" and statements as "high class", "disconnected from the public" etc. the alienated from our poetry can be observed. When we look at the Turkish modernization in terms of tradition, it is possible to see that the situation is different. Infact, a great deal of artistic and aesthetic spring welcomes us at that point. Having knowledge about the dimensions of social life in such a wide literature which has aesthetic and artistic delicacy, will be considered as one of the keys to understanding the poetry of the period without falling into anachronism. In this article, answers to all these abstractions will be sought from the pen of Filibeli Vecdî, a poet who spent his life as a judge in various regions of the Balkans. Rather than following the materials used in daily life, which are frequently used in the studies on social life in academy, the public opinion will be sought on the classical Turkish poetry.

Keywords: Filibeli Vecdî, Social Life, the Balkans, Classical Turkish Poetry, Tradition.

Giriş

Edebiyat gelenek, toplum, tarihî süreç, yaşanan yoğun duygular, kişisel ve toplumsal krizler vs. gibi pek çok unsurdan beslenen ve aynı zamanda da etkilenen bir varlıktır. Türk edebiyatı Tanpınar'ın da dediği gibi "medeniyet krizi"¹ ile karşı karşıya kalmıştır. Bu "medeniyet krizi" neticesinde de "eski" ile "yeni" arasında bir iç hesaplaşma ortaya çıkmıştır. Klasik edebiyatın sesleniş biçiminin, mecazlarının, beslendiği kaynakların, hayal dünyasının, sesinin ve sözünün sıklıkla eleştirilmesi, beğenilmemesi ve yersiz suçlamalara maruz kalması modernleşme sürecinin gereklilikleri arasında görülmüştür. Eleştiriler Batı'nın modernleşme sürecinde Osmanlı medeniyetinin çeşitli nedenlerle geri kalmış sayılması temeline dayanmaktadır. Osmanlı medeniyeti geri kalmış, "eski" olarak görülürken

---

¹ Detaylı bilgi için bk. TANPINAR, Ahmet Hamdi (1998), "Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Zeynep Kerman (Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 101-127.

---

medeniyetten beslenerek ortaya çıkan edebiyat da eleştirilerden üzerine düşen payı almış olur. Değişimin farklı yönleri edebiyatın aracılığıyla dile getirilmeye başlanılacaktır. Bunun için de ilk olarak eskinin tedavülden kaldırılması ya da yeni nev'iler ile yenilenmesi gerekmektedir. Osmanlı modernleşmesinde yenilenmeden ziyade kökten yok sayma, küçük düşürme, anlaşılmaz kılma gibi bir dizi süreç yaşanacaktır.

Edebiyat modernleşmek isteyen aydınların seslerini istedikleri gibi yükselttikleri, bütün öfkelerini klasik edebiyatın gelenekselleşmiş dünyasından çıkardıkları rahat bir alan olmuştur. Klasik şiir daima "yüksek zümre" edebiyatı olmakla, anlaşılmaz, hayalî, realist olmayan bir dünya görüşüne sahip olmakla suçlanmıştır. *"Tanzimat'tan sonra, divan şiiriyle ilgili münakaşa, değerlendirme ve tenkitlerin temelinde yatan esas mesele, zevk ve üslûp problemidir. Avrupa medeniyetiyle ortaya çıkan yeni insan tipinin, eski şiirin zevk ve üslûbunu, herhangi bir zeminde münakaşa ve mütalaa etmeden, hemen ve tamamen kabullenmesi mümkün değildi."* (Erbay, 1997: 6)

Günümüze kadar devam eden münakaşa ve mütalaaların temelinde yatan konulardan birisi de "sosyal hayat" olmuştur. 19. yüzyıl sonrası başlayan modernleşme çabaları ve sonrasında gelen bireyselleşme, edebiyat dünyasında da farklı yankılar bulmuştur. Bireyselliğin ya da modernleşme çabasının içerisinden bakan birey, klasik Türk şiirinde sosyal hayatın olmadığına dair eleştiriler getirmiştir. *"Bir edebiyat ne kadar soyut ve ne kadar kuralcı olursa olsun, mutlaka yaşadığı dönemin hayatını yansıtır, toplumun ruhunu taşır. Şair, farkında olsa da olmasa da zamanın etkisinde kalır. Dîvân şiirimiz de toplumun duygu ve düşünce yapısını, bu toplumda meydana gelen ilerleme ve gerilemeleri terennüm etmiştir"* (Küçük, 1989: 153)

Bu çalışmada Filibeli Vecdî Divanı sosyal hayat çerçevesinde incelemeye tabi tutularak kaside örnekleri üzerinden klasik Türk şiirinde sosyal hayat üzerine yapılan eleştirilere karşı argüman geliştirilmeye çalışılacaktır. Çalışmada Filibeli Vecdî'nin kasidelerine ağırlık verilmiştir.

Filibeli Vecdî Divanı sosyal hayat mahiyetinde oldukça zengin bir içeriğe sahiptir.

Filibeli Vecdî farklı konularda ve durumlarda, duruma ve kişiye özel şiirler yazmıştır. Şiirleri üzerinden dönemin siyasal hareketliliğini takip etmek mümkündür. Sosyal hayata değinen, sosyal unsurları içeren pek çok şiiri mevcuttur. İnceleme yapılırken imgeler, mecazlar ve mazmunlardan ziyade konulara ağırlık verilecektir. Sosyal konuların hayatın günlük olağan akışı içerisinde şairin şiirine ne kadar tezahür ettiği üzerine örnekler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Klasik şiirimizin “aşk, şarap, tasavvuf” vs. gibi konularla dar kalıplara sığdırılmayacağını bir vesikasını sunmak niyetiyle bu çalışmada divandaki sosyal konulardan örnekler verilecektir. Filibeli Vecdî bu alanda önemli bir örnektir. Çok tanınmamak ve diğer şairlerle karıştırılmakla beraber nevi şahsına münhasır bir şair olduğunu söylemek mümkündür. Edebiyatımızda “yeni” adına söz söylemeden evvel “eski” sayılanın daha iyi anlaşılması gerektiği kanaatiyle konular üzerinden Filibeli Vecdî Divanıdaki sosyal hayat mercek altına alınmaya çalışılacaktır.

Filibeli Vecdî Hayatı ve Şiiri

Klasik Türk şiirinde şairler genellikle mahlas kullanırken, kimisi mahlas kullanmayı tercih etmemiş; kimisi makamlarını, memleketlerini isminin başına eklemiştir. Bu durum aynı mahlasın farklı şairler tarafından birden fazla kullanılmasına sebep olmuştur. Şiirlerinin ve divanlarının karışmasına sebebiyet veren bu durum Vecdî'nin de başına gelmiştir.

Tezkirelerden yola çıkarak hazırlanan *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı Sözlüğü* adlı eserde “Vecdî” mahlasını taşıyan dokuz şair zikredilmektedir (İpekten vd., 1988: 524-525). Özellikle Abdurrahman Vecdî ismiyle bilinen birden fazla şair olması şair hakkında bilgilerin karışmasına, kaynaklarda sahîh bilgiye ulaşımın zorlaşmasına sebep olmuştur. Hakkında bilgi sahibi olmayı zorlaştıran bir diğer husus da Âşık Çelebi'nin onu tezkiresine yazmadan evvel mahlasının “Bezmî” oluşudur. Âşık Çelebi'nin isteğiyle

mahlasını değiştirdiğine dair bir manzume yazmıştır: “Bezmî nāmına mahlasdan ferāğat olunup Vecdî olmamuza anlar sebep olmuştur. Lākin tezkirelerinde yine Bezmîlikle yazmıştır.” (33a) Şair mahlasını alış sürecini ve tezkirede yine eski ismiyle yazılmış olduğunu anlatır. Bunun üzerine bir de beyit yazmıştır:

“Murğ-ı cāna çün olupdur bedenüm şekl-i kafes
Yolu var itse taleb bende-i muhlis mahlas” (33a)

Filibeli Vecdî'nin şiirlerini neden yazdığına dair düştüğü küçük notlar bulunur, burada da şiirini neden kaleme aldığına dair örnek bir not ile karşılaşılmaktadır:

“Merhūm-ı merkūm bu hakîri tezkireye kayd itmek isteyüp ba’zı ebyāt irsal olındukda yazılmışdur.” diyerek beytin kaleme alınma sebebini bildirmektedir. Divanda pek çok şiirin altında bu şekilde açıklamalar olduğu gözlemlenmektedir. Bu da şairin günlük hayatının şiirine etkisine verdiği bir tepki olarak okunabilir. Âşık Çelebi'nin tezkiresinde ismi “Abdullah” olarak geçmektedir, ancak Vecdî divanında sıklıkla adının “Abdurrahman” olduğunu belirtmektedir.² Ayrıca birçok tezkirede halk arasında “Topal Kadı” olarak bilindiği de söylenmektedir. Kadı olduğu tezkirelerin ortak bilgisidir, divanında da sıklıkla bu durumu belirtmekte ve kadılığı hasebiyle vuku bulmuş durumlar üzerine de çeşitli şiirler yazmaktadır.

Tezkirelerde şairle ilgili birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır:

“Şairden, Vecdî mahlasıyla bahseden sadece Kaf-zâde Faizî ve Mehmed Süreyyâ’dır. Kaf-zâde Faizî, sadece şairin adının Dervişzâde Abdurrahman Vecdî, ölümünün de 1008/1599 tarihinde olduğunu belirterek şiirlerinden örnekler verir. Mehmed Süreyya ise bunlara ilaveten Filibeli olduğunu ve

---

² Ayrıntılı bilgi için bk. Âşık Çelebi (2010), *Meşâ’irü’ş-Şu’ara*, Filiz Kılıç (Haz.), İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

'Sultan Mehmed-i Sâlis (1003/1595-1012/1603) evâilinde' öldüğünü kaydetmiştir." (Kavruk ve Selçuk, 2017: 4)

Ölüm yılıyla ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Genellikle tezkirelerde 1580 tarihi Vecdî'nin ölüm yılı olarak verilmiştir ancak bu tarihin doğru olmadığını şairin 1595 yılında göreve gelen İbrahim Paşa'ya yazdığı şiirlerinden ve döneminde fethedilen şehirlere yazdığı fetih müjdesi şiirlerinden teyit edilebilmekteyiz. Ölümü ile ilgili bilgilerin karışıklık sebebi yine mahlastan kaynaklanmaktadır. Divanında vermiş olduğu bilgiler ve tezkirelerde verilen bilgiler karşılaştırıldığında Filibeli Vecdî'nin Sofya kadısı Derviş Çelebi'nin oğlu olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca cülus törenleri ve çeşitli isteklerini bildirmek için yazdığı şiirlerdeki makam sahipleri takip edildiğinde III. Selim'in saltanatının ilk yıllarına kadar yaşamış ve kadılık yapmış bir şair olduğu görülmektedir. Halk arasında "Dervişzâde Topal Kadı" olarak bilinmektedir. (Kavruk ve Selçuk, 2017: 6)

Vecdî'nin eğitimi konusunda tezkirelerde ortak kanaat iyi eğitilmiş bir şair olduğu yönündedir. Divanından da anlaşılacağı üzere Arapça ve Farsçayı şiir yazacak kadar iyi bilmektedir. Şiirlerinden ve tezkire bilgilerinden yola çıkarak kadılık ve müderrislik yaptığı bilgisine ulaşmak mümkündür. Kadılar üzerine yaptığı eleştirileri içeren kasideleri vardır.

Divanında yer alan yer isimlerinden genellikle Balkanlar'da görev yaptığı anlaşılmaktadır. Gezdiği yerlerle ilgili malumatı da yine şairin şiirleri için verdiği kısa bilgilerden okumak mümkündür. Yaptığı gezilerle alakalı ya da gezilerde denk geldiği büyük zatlara yazdığı şiirlerle alakalı divanında kısa kısa notlar almıştır.³ Şiirlerinde yaşadığı çeşitli sıkıntılardan, bu sıkıntılar ile ilgili başvurduğu kişilerden de sıklıkla bahsetmektedir. Genel olarak devletin en üst makamından en alt makamına kadar pek çok kişiyle irtibatlı bir şair olduğunu yine şiirlerinde görmek mümkündür. Her hâlini ve arzusunu şiirleri üzerinden anlatmıştır. En basit bir isteğini de

---

³ Bk. *Filibeli Vecdî Divânı*, (5a), (65b).

kaside yazarak dile getirmiş, hicvini ve eleştirisini de yine şiiriyle ortaya koymuştur. Şairin aruzu kolaylıkla kullanabildiği, şiirini duruma göre anında şekillendirebildiği görülmektedir. Genellikle aruzun sade kalıplarını kullanmıştır.

Dönemine göre sade bir dil ve üslup yapısı vardır. Yeni bir söyleyişten ziyade klasik şiirin kalıp ve söyleyişlerine uygun şiirler yazmayı tercih etmiştir. Devletin her kademesinden kişilere şiirler yazdığı görülmektedir. Özellikle cülus törenleri için yazdığı şiirler oldukça fazladır. Yeni makamlara atanan devlet erkânına da övgü dolu şiirler yazmıştır. Bazı şiirlerinde ufak değişiklikler yaparak birden fazla kişiye sunduğu divan manzumelerin başının ve sonunun aynı olması üzerinden anlaşılmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Vecdî isteyeceği ya da şikâyet edeceği her konuyu dönemine uygun olarak şiiriyle dile getirmektedir. İfade etmek istediği durumları fazla benzetmeye, mecaza başvurmadan doğrudan söylemeyi tercih etmiştir. Şiirleri arasında nazireler ve manzumeler yer almaktadır. Tasavvuf yolunun büyüklerinden ve Nakşi divan şairlerinden Filibeli Rızâyî Mahmud Efendi'ye fazlaca şiirler sunduğu görülmektedir. Mutasavvıf bir şair olmamakla beraber tasavvuf yolunun büyüklerine şiirler yazmıştır. Buna rağmen şiirlerinde yoğun dinî konu ve dinî unsurlara rastlanmamaktadır.

Tek bir eseri (divanı) ve eserinin de tek bir nüshası olduğu bilinmektedir. Bu nüsha da müellif hattıdır. Divanı adının sıklıkla karıştırıldığı Abdulkâî Vecdî'nin Divançesinin içerisinde bulunmaktadır. (Kavruk ve Selçuk, 2017: 8) Eserini ölümüne yakın bir zamanda kaleme aldığı düşünülmektedir. Divanın çeşitli yerlerine kendisine ait olmayan manzumeleri de eklediği görülmektedir.

1. Filibeli Vecdî Divanında Sosyal Hayatın Farklı Tezahürleri

Filibeli Vecdî ile ilgili verilen bilgilerde sıklıkla üzerinde durulduğu gibi kendisi günlük hayatında karşılaştığı çeşitli olayları şiiri üzerinden değerlendirmiş ya da şiiriyle tepki göstermiştir. Şiiri arz-ı hâlinin teşhiri için bir vesika olarak kullanmıştır. Bu sebeple çalışmada Filibeli Vecdî'nin sosyal hayatı şiirlerine taşıyış biçimini ele alırken genellikle konularından yola çıkılacaktır. Şiirlerin yazılış amaçları ve nedenleri üzerinden değerlendirmede bulunulmaya çalışılacaktır.

1.1. Et Fiyatlarının Artışı Üzerine Yazdığı Şiirden

Divanın 57b-58a varaklarında yer alan ve “Merhûm Hâfız-zâde Efendi Filibe’de kâdi iken et ü etmek husûsında yazılmışdır.” notuyla verilen şiir et fiyatlarının yükselmesi üzerine halkın ete olan ihtiyacını dile getirmek adına yazılmıştır. 19 beyitten oluşan bu kaside “Fe’ ilâtün / Mefâ’ i lün / Fe ‘ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurularak özellikle şairin esas meselesi üzerinde durduğu beyitler örnek olarak alınacaktır. Beyitler varak ve beyit sırası ile beraber verilecektir.

“Etmege et gerek dimişler çün

Ete etmek gerek meded himmet” (57b /2)

“İki yüz dirheme irişdür eti

Halkı lahm-ı ğanemle muğtenem et” (57b/ 5)

“Bir iki satr alup ele Vecdî

İtdi kassâb cengine cür’et” (58a /19)

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere Vecdî et fiyatlarının yükselmesine tepki göstermek ve elinden geldiğince fiyatların düşmesini talep etmek üzere kaside yazmıştır. Dilinin ve şiirlerinin genel atmosferinin anlaşılması mahiyetinde önemli bir örnektir. Konusunu tamamen toplumsal bir konu

olan fiyat artışından alan kaside klasik Türk şiirinin toplumsal sorunlardan uzak oluşuna dair yapılan eleştirilere karşı önemli bir cevap niteliğindedir. Halkın temel problemlerinden birisi olan alım gücü ve ekonomik denge, şairin şiirinde protest bir tavırla dile getirilmiştir. Üstelik şairin üslubundan anlaşılacağı üzere el pençe divan durularak değil âdeta emir kipleriyle parmak sallayarak yapılması gerekenin telkini verilmiştir.

1.2. Şair Hastalandığı Zaman Getirilen Şerbetler Üzerine Yazılan Şiir

Hastalandığı zaman Mehmet Çelebi'nin getirdiği şerbetler ve hastalığı üzerine de bir kaside yazmıştır. Döneminde içilen şerbetler, hastalık ve hasta ritüellerinin anlaşılması açısından önemli bir kaside olduğu düşünülmektedir. Şair tarafından “Çakırcılar Kâtibi merhûm Mehmed Çelebi bu hakir hasta iken eşribe-i mütenevvi'a irsâl itdükde.” notuyla verilmektedir. Divan içerisinde 7a numaralı varakta yer alan 15 beyitlik kasidenin kalıbı “Mef ‘ûlü /Fâ ‘ilâtü /Mefâ ‘ îlü /Fâ’ ilün” şeklindedir.

“Arz itdi ke’s-i şerbet-i perr-i siyāvşān

Lutf itdi şîşeler tolu hep hindibā ile “(7a/ 4)

“Babalıĝ itdi oĝul otı şerbetin virüp

Zevkın ide oĝul balınuñ biñ vefā ile” (7a/ 6)

“Teskîn kıldı hāsılı sūz u güdāzumı

Sîr-âb idüp şarâb-ı usûl-i kelâ ile” (7a/ 9)

Şiirde hastalık metaforu üzerinden tasavvufi merhaleler ve Allah aşkı da işlenmektedir. Genellikle kaside boyunca şair, Mehmet Çelebi ve ailesine dualar etmektedir. Acılar içerisinde kıvrılırken yaptıkları şerbetlerin acılarına ne kadar iyi geldiği üzerinde durmaktadır. “Gül”, “hindiba” gibi şerbet isimlerini de zikrederek Osmanlı şerbet muhteviyatı hakkında da bilgi

sahibi olunmasını sağlar. “Babalığ itdi oğul otı şerbetin virüp / Zevkın ide oğul balınuñ biñ vefâ ile” (7a/6) beytiyle tevriye yapmakta “oğul otu” bitkisine göndermede bulunurken Mehmet Çelebi’nin babalığını da şifa dağıtıcılığı, sahip çıkan tavrı üzerinden övmektedir. Ayrıca burada günümüzde çok fazla bilinmeyen “oğul balı” da zikredilmektedir. Bu balın diğer ballardan farkı kovandaki arı kolonilerinin en genç oldukları dönemde ürettikleri bal olmasıdır. Anadolu’da dedelerin torunlarını bu faydalı bala istinaden “oğul balı” diyerek sevdiği de bilinmektedir. Şair “bal” ve “vefa” arasında da yine tevriye ile bağlamsal bir bütünlük kurmaktadır. Bu şiirler üzerinden Osmanlı’da çeşitli bölgelerde tüketilen şerbetler, şifalı bitkiler, şifalı yiyecekler üzerine de bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu tarz çalışmalara sosyal hayat mahiyetinde sıklıkla rastlanmaktadır.

1.3. Şairin Arsasına Tapu Talebinde Bulunmak İçin Yazdığı Şiir

Şair bu şiirinde babasından kalan bir arsanın sınırlarının belli olmayışı üzerine yaşadığı sıkıntılardan bahsetmektedir. Bugün “tapu” olarak isimlendirilen o dönemde “sınur-nâme” olarak geçen belgeyi, dönemin “muharrir-i vilayet”inden yani vergi ya da tapu memurundan talep etmek üzere yazmıştır. 60a numaralı varakta geçen kaside 14 beyitten oluşmaktadır. Kasidenin başı ve sonu başka bir manzume ile aynıdır, bu da şairin memurdan istekte bulunmak için önceden yazdığı bir manzumeye ek yaparak kasidesini oluşturduğunu göstermektedir. “Muharrir-i vilâyet olan Süheylî Beg’e sınır-nâme ricâsıyla virilmişdür.” notuyla amacını ve verilen kişiyi de dile getirmektedir. Kasidenin kalıbı “Mefâ’îlün/ Mefâ’îlün/ Fe’ûlün” şeklindedir.

“Pederden kaldı bir vîrâne çiftlik
Ki olur büm-ı şūma âşyâne” (60a / 6)

“Der ü dîvârı varmışdur harābe
Hemānā kaldı ancak āstāne” (60a / 7)

“Hudūdı cümle mümtāz u mu’ayyen
Dikilmiş taşlar olmuş nişane” (60a / 8)

“Kalem sehv ile icmāl itmiş ammā
Mufassal yazmamış levh-i beyana” (60a / 9)

“Kemîn-i hîleden hayl-i eşirrā
Zuhūr itdi vü başladı ziyana” (60a / 10)

“Çeküp çayır çayır almak dilerler
Niçe tarlayı okuyup fesāne” (60a / 11)

“Niyāz oldur cenāb-ı hazretüñden
Ki tafsîl ola kalmaya bahane” (60a / 12)

Filibeli Vecdî hayatın olağan akışında birçok insanın karşılaşılabileceği sorunlardan birisi ile karşılaşmış ve hâlini şiiriyle dile getirmiştir. Şiirinden de anlaşılacağı üzere tapu hususunda bir sıkıntı yaşamış ve derdinin dermanını yine şiir aracılığıyla bulmayı amaçlamıştır. Bir tür dilekçe niteliğinde sayılabilecek kasidede şairin arsası ile ilgili yaşadığı sorunlar anlaşılır ve açık bir şekilde ifade edilmiştir. Hayatın içerisinde bu denli olağan bir konunun şiirin esas meselesi olması ortaya atılan iddiaların tam tersi bir durumu açığa çıkarmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da dönemi anakronizme düşmeden dönemin şartlarıyla değerlendirmenin ehemmiyetidir. Yüzyıllar süren bir şiir geleneğinden söz etmek mümkün, kökünü Antik Yunan’a kadar izleyebildiğimiz bir nazım geleneği var ve unutulmaması gereken bir diğer önemli husus da “eskiden hemen tüm edebiyat türlerinde nazım kullanılıyordu.” (Akerson, 2019: 55)

Henüz türler ayrılmamışken, hukuk metinlerinden dinî metinlere her metnin edebî bir mahiyeti varken dilekçe mahiyetinde yazılmış bir şiirin olağan olması gerekir. Buradan şu sonuca varmak da mümkün sanat ve özelde de edebiyat bugün bizim algıladığımızdan çok daha farklı bir işlevle günlük hayatın olağan akışı içerisinde akıp gitmekteydi. Yapay formlar, sıkıştırılmış ve zorlama yazımlardan ziyade kalıpların oluşturduğu kolaylıkla her alanda ihtiyaca binaen üretim yapılabilmekteydi.

1.4. Dubniçe'ye Atanan Yedi Kadı Üzerine Eleştiri Şiiri

Filibeli Vecdî'nin Balkanlarda çeşitli bölgelerde kadılık yaptığını şiirlerinde geçen yer isimlerinden ve tezkirelerden takip etmek mümkün. Şiirlerinde buralarda yaşadığı sıkıntıları ya da buralarda gördüğü lütufkâr iyilikleri de konu olarak dile getirmektedir. Bu şiirinde de Dubniçe'ye - bugün Bulgaristan- atanan yedi kadı üzerinden tevriyeli anlatımlarla hem eleştiri yapmakta hem de dönemin sadrazamına durumu şikâyet etmektedir. Döneminde Balkanlarda hemen hemen Balkanların tüm bölgelerinde görev almış olan Vecdî'nin şiirleri aracılığıyla şehirlerin o dönemki durumlarına dair malumat sahibi olmak da mümkündür. *"Hayatı boyunca Balkanlar'ın değişik bölgelerinde vazifelendirildiği kadılık göreviyle ilgili bahislerde Dubniçe, Florina, İbra'il, İvrace, Karinâbâd, Uzuncaova ve Peçuy şehirlerini dile getirdiği görülmektedir."* (Osman, 2019) Yine Balkanların coğrafyası üzerinden günümüze seslenen Vecdî'nin 97b numaralı varakta geçen kasidesi 18 beyitten oluşmaktadır. Aruz kalıbı olarak "Fe'ilâtün /Mefâ'ilün/Fe'ilün" kalıbı kullanılmıştır. Bu şiiri için şair herhangi bir not düşmemiştir.

"Olduğiyçün kazānuñ adı yedi
Hâtif-i ğayb bir latîfe didi" (97b/ 1)

"Bir yıl u dört ay içre Dubniçe'nüñ
Yedi oldı kuzâtınuñ 'adedi" (97b/ 2)

“Nüzül olupdur kimisine nâzil
Her birinüñ karışdı kâra yedi” (97b/ 3)

“Buldı fırsat kimisi sürsata
Ne girerse eline anı yedi” (97b/ 4)

“Mansıb elden ele irişmiş iken
Diyemez kimse bu yedi yemedi” (97b/ 5)

“Yedilerden dahı olursa eger
Yine kâdınıñ olur adı yedi” (97b/ 6)

“Pâdişâhuñ vezîr-i a’zamısın
Sen görürsin cemî’-i nîk ü bedi” (97b/ 7)

Filibeli Vecdî bu şiiri üzerinden Dubniçe’ye atanan kadıların yolsuzluk yaptıklarını eleştirel ve tevriyeli bir dille anlatmaktadır. Dönemin sadrazamına durumu en ağır dille ve şiiriyle dile getirerek devlet erkânıyla münasebetini de bir şekilde ortaya koymuş olur. Daha sonra yine bu konuyla bağlantılı olarak Dubniçe’den Peçuy’a gönderilmesine dair de bir kaside yazmıştır. Divanında yukarıda verilen kasideden sonra yer alan şiiri 98b- 99b numaralı varaklarda yer almaktadır. Bu zamana kadar ele alınan kasidelerinden farklı olarak 61 beyit yazılmış ve oldukça ağır bir dil tercih edilmiştir. “Mefâ’îlün/ Mefâ’îlün/ Mefâ’îlün/ Mefâ’îlün” kalıbıyla yazılmıştır. Şiirin başında ve sonunda uzun tamlamalarla ve klasik dille önce Hz. Peygamber’i (s.a.v.) daha sonra padişahı ve vezirleri övmektedir. Kasidenin ortalarına doğruysa esas söylemek istediğini söyler:

“Meded devletlü sultânüm hezârân derdimüz vardur
Bizi ‘ayb itme söylersek egerçi oldı oranı.” (99b / 34)

“Şehā erbāb-ı devlet bāb-ı rüşvet itdiler peydā
Yıkup devletlü başuñçün yed-i ‘adlünle yap anı” (99b / 36)

“İrişdi fakr ile fāka ğalā yayıldı āfāka
Re‘āyā kaldı bî-tāka kim eksün bāğ u bostanı” (99b / 37)

“İç illerde efādıl ehl-i ‘ilme i‘tibār itmez
Uç illerde nite kim gözlemezler merd-i meydanı” (99b / 38)

“Sekāmet istikāmet istemezler niçe yıllardur
‘Adālet hod nenüñ aşı yenür mi kim sorar anı” (99b /39)

“Kazāya uğramışlardur kudāta iltifāt ile
Kadı derd ehlidür bunlar bulara eyle dermanı” (99b / 40)

“Velî Vecdî kuluñ bu zümrede ğāyet zelîl oldı
Yedi ayda iki üç kerre ma‘zül itdiler anı” (99b / 41)

“Fakîr ü bî-mecāl oldı ‘aceb şūrîde-hāl oldı
Eli lahme irişürse direm bulmaz ala nānı” (99b / 42)

“Der-i devletde Dubniçe kazāsın virdiler evvel
Buyurdılar ilet serdār-ı ‘ālî-şāna fermanı” (99b / 43)

“Gehi bahr u gehi berde ne bellü gökde ne yirde
Yanıq gibi seferlerde yanup yakıldı büryanı” (99b /44)

“Tek ü pūlar idüp anda mukarrer-nāmeler aldum
Mü‘ekked ola sandum eyledüm enva‘-ı puyanı” (99b /45)

“Bir aydan soñra tebdîl itdiler Rudnik kazāsına

Beligrad'a sefer itdüm bırakdum beyt-i ahzânı" (99b / 46)

"Niçe günler varup yeldim yine tekrâr alup geldüm
Nüzül hizmetleri buyruldı geldi hük-m-i hâkânî" (99b /47)

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Vecdî başından geçenleri satır satır anlatarak derdine bir çare aramaktadır. Bunu da bildiği en iyi yol olan şiir sanatı ile estetik zevkin en ince noktasıyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Vecdî özellikle Peçuy'a gönderilmesi üzerine çok fazla şiir yazmıştır. Ulaşabileceği her devlet erkânına bu konuda şiirler göndermeye çalıştığını görmek mümkündür. "“Âli-ma'delet serdâr-ı 'âli-mikdâr Ferhâd Paşa-yı kâmkâr hazretlerine í dâd olınmışdur, İnşâ'allâhu ta'âlâ." notuyla sadrazam Ferhad Paşa'ya Peçuy'a gönderilmesine sebep olan kişileri şikâyet ettiği görülmektedir.

"“ Abd-i kemîne dahı Dubniçe kâdısı iken
Virmiş Peçuy kazâsın olmuş cefâya hâdî" (93b/ 22)

"Hidmet idi murâdum kırdı kolum kanadum
Bir 'abd-i nâ-mürâdum sen ver kolı kanadı" (93b/ 25)

Konuların ve söylemlerin bugünkü söylemlerden farklı olmadığı anlaşılacaktır. Hizmet etmek istediğini söyleyen bir kadının farklı bir yere gönderilmesi üzerine duyduğu hicap ele alınmaktadır. Kişisel bir "trajedi" ya da "dram" vardır. Küçük çaplı da olsa bir "bireysellik" söz konusudur. Bu da bireyselliğin edebiyatımıza modernleşme süreciyle beraber girdiğine dair görüşlerin çok da haklı olmadığı kanaatini doğurmaktadır. İç buhranlarını ya da ruhi deveranlarını ele almasa da şahsi sıkıntısını kalemiyle muhatabına aktarmıştır. Eleştirinin ve hicvin yaptırım gücüne sığınmıştır. Bu şiirlerde işlenen konular Filibeli Vecdî'nin şahsi sorunları ve sosyal hayatının şiirindeki farklı bir yüzünü oluşturmaktadır. Ele alınan kasideleri resmî birer vesika olarak kabul etmek de mümkündür. Arz-ı hâl

biçiminde bir yönü olduğu da söylenebilir. Beyitlerin dilinden, günümüzde dahi az bir çabayla anlaşılır oluşundan da daha önce klasik edebiyat eleştirisi hususunda yapılan taarruzların yersiz olduğu anlaşılacaktır.

Sonuç

Dil ve edebiyatın mensubu olduğu toplumun aynası niteliğinde olduğunu söylemek elde bunca kanıt varken yanlış olmayacaktır. Sadece edebî metinler ve dil üzerinden dahi bir toplum hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Metinlerin dili, dilin içerisindeki alıntı kelimeler o milletin başka hangi milletlerle kelime alışverişi yaptığının görülmesi açısından önemli birer göstergedir. Aynı şekilde metinlerde yer alan kültürel öğeler, mecaz unsurları, hayal dünyasının beslendiği kaynaklar, mitolojik öğeler, günlük hayatta kullanılan eşyalar, yiyecek-ıçecek isimleri vs. dönemin genel hatlarının anlaşılması için önemli kaynaklardır.

Modernleşme tarihinin başından bu yana gelen çeşitli tartışmaların klasik Türk şiiri üzerindeki temayülleri değiştirdiği göz önünde bulundurulursa, metnin kültürel ve tarihî öğeleri yansıtma gücünün göz ardı edildiği anlaşılacaktır. Edebiyat tarihini baştan anlatmanın lüzumu yoktur. Modern Türk edebiyatı yapı taşlarını ortaya koyarken geçmişten aldığı gücü yok saymayı, geleneği ve geleneksel olanı hakir görmeyi tercih etmiş bir zihniyet üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Özellikle sosyal hayatın şiirlerde yansıtılmadığı, halktan ve günlük hayattan kopuk bir edebiyatın devam ettiği yönündeki eleştirilerin yersizliği sadece Filibeli Vecdî gibi bir şairin metinleri üzerinden dahi tek başına ortaya konulabilmektedir. Edebiyat gelenek ve güncelin bir arada aktığı bir nehir olmalıdır. Geçmişin küllerine tapınmakla yol katedilemeyeceği gibi külleri harlı tutmadıkça da edebî ateş Antik Yunan'da Prometheus'un Tanrılarında çaldığı ateş gibi bedeli daimî bir döngüyle ödenen suni bir ateş olarak kalacaktır.

Kaynakça

- AKERSON, Fatma Erkman (2019), *Edebiyat ve Kuramlar*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Âşık Çelebi (2010), *Meşâ'irü'ş-Şu'ara*, Filiz Kılıç (Haz.). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- ERBAY, Erdoğan (1997), *Eskiler ve Yeniler*, Erzurum: Akademik Araştırmalar Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk, İSEN, Mustafa, TOPARLI, Recep, OKÇU, Naci, KARABEY, Turgut (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KAVRUK, Hasan, SELÇUK, Bahir (2017), *Filibeli Vecdî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1989), "Bâkî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 59, 153-166.
- OSMAN, Ntilek (2019), "Filibeli Vecdî Divânı'nda Balkan Yer Adları", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, Ek Sayı, 293-302.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1998), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Zeynep Kerman (Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(1): 80-115
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(1): 80-115

HASAN ESKİL'İN *GİRİTLİ FERİDE* ROMANINDA YAPI VE TEMA

Musa TOPKAYA*

ÖZ: Hasan Eskil'in *Giritli Feride* romanı, 19. yüzyılın sonlarında Girit'teki Rumların Türklere yaptıkları baskıları ve bu baskılardan kaçarak Girit'ten Anadolu'ya göçmek zorunda kalan bir Türk kafilesinin hikâyesini Feride -ve kısmen Derviş Ali- etrafında anlatmaktadır. Feride'nin Anadolu'ya göçmesinin ardından, Ege beldelerindeki Yunan işgali ve sonrasındaki Millî Mücadele ve zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı da yine Feride etrafında ele alınmıştır. Hâkim bakış açısı ile vücut bulan romanda özetleme yöntemi kullanılarak tarihî gelişmeler geniş bir perspektiften ve panoramik arka plan olarak sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Mevlevilik ve Mevlevihaneler de -daha çok bir fon olarak- roman boyunca bahsedilen konulardan biridir. Romanda özellikle romana adını da veren "Girit" meselesi ve Türklerin orada yaşadığı zorluklar ve zorunlu göç esnasında yaşadıkları sıkıntılar ve acılar ile Anadolu'ya ulaştıktan sonra yaşadıkları yabancılaşma duygusu ön plana çıkarılmıştır. Yunan işgali, Feride özelinde, yaşadığı vatansızlık korkusunun ve acısının bir devamı ve alınması gereken bir intikam gibi düşünülmüştür. Yine de Feride zafer kazanıldıktan sonra, savaş meydanında eline düşen çocuk yaşta Yunan askerini öldürmemiş, ona ve diğer askerlere Türk-Yunan ayırmadan su vermiştir. Böylelikle yazar, başkişisi Feride merkezinde "intikam"dan kastın bir milletin tamamına duyulan bir kin duygusu değil, bir ödeşme ve kurtuluş yolu olduğunu göstermek istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Hasan Eskil, Girit, Millî Mücadele, Mübadele, Mevlevilik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, e-posta: musa.topkaya@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0820-1363

Geliş Tarihi (Received): 19.05.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 03.06.2021

STRUCTURE AND THEME IN HASAN ESKİL'S *GİRİTLİ FERİDE*

ABSTRACT: Hasan Eskil's *Giritli Feride* tells the story of the oppression of the Greeks in Crete against Turks at the end of the 19th century and the story of a Turkish group who had to migrate from Crete to Anatolia, putting Feride, and partly Derviş Ali, at the center of the story. After Feride's migration to Anatolia, the Greek occupation in the Aegean regions, the National Struggle and the War of Independence, which resulted in victory, were also discussed putting Feride at the center. In the novel, the third person omniscient point of view and summarization method is used to present historical developments from a broader perspective and as a panoramic background. In addition, the Mevlevi (Mawlawi) and the Mevlevihane (Mawlawi-khana) were among the topics mentioned throughout the novel, mostly as a background. In the novel, the issue of "Crete" (which also gives its name to the novel) and the difficulties and suffering of the Turks, and the feeling of strangeness after reaching Anatolia, are highlighted. The Greek invasion was considered –especially from the perspective of Feride- as a continuation of the fear and pain of statelessness and as a revenge that should be taken. Nevertheless, Feride did not kill the young Greek soldier who fell into her hands on the battlefield after the victory, and gave water to him and the other soldiers without separating the Turks and Greeks. In this way, using Feride, the protagonist, as a reflector, the author wanted to show that, what "revenge" meant to him is evenness and salvation rather being a feeling of resentment towards a whole nation.

Keywords: Novel, Hasan Eskil, Crete, Turkish Independence War, Population Exchange, Mawlawiyah.

Giriş

İlk baskısı 2010 yılında Günizi Yayıncılık tarafından yapılan romanda¹; Rumların baskısı yüzünden Girit'ten Türkiye'ye kaçmak zorunda kalan Feride'nin Millî Mücadele'ye kadar uzanan hikâyesi anlatılmaktadır. 161 sayfalık roman numaralandırılmış bölümlere ayrılmamış olsa da, "****"

---

¹ "Yazarın *Giritli Feride* dışında yedi romanı ve bir öykü kitabı vardır. Romanları: *Köprüde Kadınlar Var* (2002), *Karasu* (2004), *Bıçak Sirtında* (2005), *Cariye Ayşe Nihal* (2006), *İraz* (2006), *Mavi Kanatlı Atlar* (yıl belirtilmemiş), *Gökçe ile Natel* (2009). Öykü: *Teftiş Öyküleri* (2004)" (Turan, 2013: 63-66). Bunların yanında *Delici Gözler* (2019) adlı bir de şiir kitabı bulunmaktadır.

işaretiyle birbirinden ayrılmış çok sayıda bölümden oluşmaktadır. Geleneksel roman kurgusundan farklı olarak başında yaklaşık iki sayfalık bir “Giriş” bölümü ve sonunda ise yarım sayfalık bir “Sonsöz” bulunmaktadır. Giriş bölümünde Girit’teki Türk varlığı ve tarihi hakkında çok kısaca bilgi verilmekte, “Sonsöz”de ise birkaç cümleyle Millî Mücadele sonrasında Feride’nin, babasının ve ağabeylerinin son durumu anlatılmaktadır.

Konusunu büyük ölçüde tarihten alan romanda, Girit’te ve Anadolu’da geçen bölümler olmak üzere iki aşamalı bir kurgu göze çarpar. Özellikle ikinci yarıda anlatılan Millî Mücadele’ye ve Kurtuluş Savaşı’na dair bölümlerde yazarın, çocukluğunda dedesinden ve diğer akrabalarından dinlediği “İstiklal Harbi” ve “Sarıkamış” anılarından esinlendiği söylenebilir. Yazar, çocukluğunda dinlediği bu hikâyelerin üzerinde bıraktığı etkiyi şu sözlerle anlatır:

“Dedem İstiklal Harbi gazisiydi ve çocukluğum onun İstiklal Harbi, babamın dayısı Köselerin Ahmet Dayı’mın Sarıkamış harekâtı anılarını dinlemekle geçmişti... Mustafa Kemal, İsmet, Fevzi Çakmak ve Enver paşaları daha beş yaşındayken tanımuştım. (...) Bazı geceler evin dedesi yatmaya gitmekte gecikirdi. Ondan İstiklal Harbi anıları dinlenir; Mustafa Kemal’ler, İsmet İnönü’ler yarı karanlık mabeyni parıl parıl aydınlatırlardı. Dedemin İstiklal Harbi anılarını, büyük dayımın Sarıkamış’ta çektikleri çileler izler; o zaman yarı aydınlık mabeyin elemli bir alacakaranlığa bürünürdü. Hele büyük dayımın (babaannemin kardeşi Ahmet Dayım) aç kaldıkları, bitlendikleri, dizlerinde derman kalmadığı Sarıkamış dönüşünü anlattığı akşamlar, mabeynin elemli alacakaranlığı nenemin, annemin hıçkırıklarıyla beslenen bir cenaze evine dönüşürdü. Büyük dayım ve arkadaşları günlerce aç kalmışlardır. Karlı dağların altında bir köy görürler. Gidip ekmek isteyeceklerdir ama köy ya Ermeni köyüyse?.. Sonunu bildiğimiz öyküyü beşinci altıncı kez dinlerken bile, ‘Ne olur o köy Müslüman köyü olsun!’ diye dua ederdik. Annem, ‘Konya’ya Yunan girdi!’ şayiasının çıktığı gün, anneannemlerin onu nasıl beşikte unutup evlerinden kaçtıklarını anlatırdı sonra. Kadınlar dertlenir, biz

çocuklar gece yatağıımıza girdiğimizde masalları, dedemizin, büyük dayımızın anlattığı savaş öykülerini ve annemin beşikte unutulmasını yeniden yaşar; sınırsız hayallere dalar giderdik.” (Turan, 2013: 59-60)

1. Yapısal Kurgu

1.1. Olay Örgüsü

Feride, babası İbrahim, dedesi Derviş Ali, annesi Rahime ve ağabeyleri Ali ve Hayrettin ile birlikte Kandiyе'nin Defne köyünde yaşamaktadır. Büyük devletler tarafından da kısırtılan Rumların baskıları nedeniyle 1897 yılında Türkiye'ye göçe mecbur edilirler. Dedesi ve annesi Girit'ten kaçamadan Rumlar tarafından öldürülür. Feride, kaçış esnasında babasının ve kardeşlerinin izini kaybeder. Göç kafilesiyle zorlu bir gemi yolculuğundan sonra Anadolu'ya ulaşır; Anadolu yollarında ve beldelerinde de türlü badire atlattıktan sonra dedesinin de vaktiyle ney üflemeği öğrendiği Saruhan Mevlevihanesi'nde dedesinin arkadaşlarının ona sahip çıkacağı düşünerek Saruhan'a yerleşir. Burada Salih Dede ve Sadiye Nine'nin evine yerleşir, Mevlevihane'de ney üflemeği öğrenir, kafes arkasından da olsa, sema ayinlerine eşlik eder. Mutrip heyetinde tambur çalmakta olan Rasim'i de burada görür ve ona âşık olur. Beldenin zengin ve nüfuzlu aileleri onun, kendi çevrelerinden Hüsnü'yle evlenmesini istedikleri için, Rasim'le evlenmesine karşı çıkarlar. Bu ailelerin baskılarından ve eziyetlerinden dolayı Feride ve Rasim büyük sıkıntılar yaşarlar. Mutasarrıfın ihbarıyla Rasim askere gitmek zorunda kalır ve ancak dört sene sonra dönebilir. Feride ile Rasim yıllar sonra da olsa evlenebilseler de aradan geçen uzun yıllar içinde Mutasarrıf olan Hüsnü onların peşini bırakmaz; Yunan askerleriyle işbirliği yaparak Rasim'i dövdürür ve Rasim aldığı darbelerin şiddetiyle ölür. Rasim'in ölümünden sonra Saruhan'ın da Yunan işgaline uğramasıyla Akhisar'a geçen Feride'nin yolu Akhisar'da babası İbrahim'le keşişir. Akhisar'da Kuvayımillie Cemiyetine katılır ve orada Millî Mücadele'ye katılmak için faaliyetlerde bulunur. Akhisar'ın da işgal

edileceği haberi gelince, Feride Ankara'ya giderek Millî Mücadele'ye katılır ve Kurtuluş Savaşı'nda; Polatlı ve Sakarya'da cephe gerisinde cephane taşımak, Kocatepe'de de askerlere su vermek gibi faydalı hizmetlerde bulunur. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Feride, Rasim'in anne ve babasının İzmir'deki konağına yerleşir ve babasını da yanına alır. Feride'nin ağabeyleri Ali ve Hayrettin de 1924'teki nüfus mübadelesinde Ayvalık'ta iskâna tabi tutulurlar. Roman, Feride'nin ağabeylerine kavuşmasıyla sona erer.

Bunun yanında Feride'nin hikâyesine paralel olarak anlatılan ikinci bir hikâyeye vardır. O da Türk kızı Zeynep ve Rum genci Manolis'in hikâyesidir. Feride'nin köyü Defne gibi, Kandiye'nin bir köyü olan Bedianos'ta birbirine âşık olan Zeynep ve Manolis, Zeynep'in annesi ve Manolis'in çevresi, birlikteliklerine karşı çıktığı hâlde zorluklara göğüs gerer, birbirlerinden vaz geçmezler. Zeynep'in annesi Rum milislerinin baskını esnasında öldürülür. Manolis Zeynep'i kurtarır. Sonradan Feride'nin de katıldığı kabileyle birlikte benzer zorluklardan geçerek Türkiye'ye gelirler. Çine'ye geldiklerinde orada kalıp, Manolis'in aşına olduğu bir meslek olan sabunculukla geçinmeye karar vererek orada kalırlar.

1.2. Kişiler

Romanda kişiler kadrosu, hiç şüphesiz, çeşitli tasnif ve tahlil yöntemlerine göre ve kişilerin karakter yapıları, işlevleri ya da tip özellikleri gibi çok farklı yönleri merkeze alınarak ele alınabilir.² Bütün bu yöntemler ve yaklaşımlar arasında, incelenen romanın kişiler kadrosunun, öne çıkan yönleri bakımından ve romanın genel yapısına katkı sağlayan özellikleri

---

² Örneğin Yüksel Topaloğlu, Adalet Ağaoğlu'nun romanlarını incelediği çalışmasında, Ağaoğlu'nun "bireyi esas alan ve varoluş/kimlik/kendilik sorununu anlatan bir romancı" olmasından yola çıkarak romanların şahıs kadrosunu "mevcut eğilimin ötesinde başka açılardan" ele almış ve "Karakter yaratma", "Sahihlik/İnandırıcılık ve İdealizasyon" "Dünya Görüşleri Bakımından Kişiler ve İsim Sembolizasyonu" gibi başlıklar altında incelemeyi uygun görmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Topaloğlu, Yüksel (2012), *Anka Kuşunun Gördükleri - Romancı Yönüyle Adalet Ağaoğlu*, İstanbul: Kesit Yayınları.

bağlamında ele alınması uygun olacaktır. Buradan hareketle, karakterlerin iç dünyalarından ziyade olay anlatımının öne çıktığı bu romanın kişiler kadrosu da olaylardaki önem ve işlevleri bakımından ele alınacaktır.

1.2.1. Başkişi (Protagonist)

Bilindiği gibi başkişi romandaki figüratif kadronun içerik ve yapı bakımından merkezinde yer alan kişidir (Sazyek, 2013: 55). Feride de romanda diğer bütün karakterlerle bağlantısı olan, olayların merkezinde yer alan, olay örgüsünün ana eksenini çizen ve romana adını veren karakter olarak romanın başkişisidir. Adıyla Çalığışu'nun Feride'sini, Mevlevilikle - dedesi üzerinden- kurduğu ilişki bakımından *Sinekli Bakkal*'ın Rabia'sını, Millî Mücadele'ye katılması bakımından da *Ateşten Gömlek*'in Ayşe'sini anımsatmaktadır. Bunlarla birlikte Feride'nin roman boyunca karşılaştığı olaylar, yaşamak zorunda kaldığı zorluklar, bunlarla mücadelesi ve bunların üstesinden gelmesi ile ismi arasında bir bağlantı kurulabilir. Bu süreçte Feride tıpkı ismi gibi "feride" yani tek'tir.

Vaka zamanının başında 12 yaşında olan Feride, Girit'te, Kandiye sancağının Defne köyünde dedesi Derviş Ali, babası İbrahim, annesi Rahime, 14 ve 15 yaşlarındaki ağabeyleri Ali ve Hayrettin'le birlikte yaşamaktadır. Ne ki romanın başkişisi olan Feride'nin romanın ilk 35 sayfalık başlangıç bölümlerinde adı geçmez. Romanın başında yalnızca İbrahim'in üç çocuğundan biri olarak bahsedilir ve ilk olarak 35. sayfada Derviş Ali'nin anıları üzerinden şöyle tanıtılır: "*Yüreğinde tortulanan acı pişmanlıktan bir yerlere sığamamış; tek teselliyi, İbrahim'in o güne kadar göremediği kızı Feride'de bulmuştu*" (Eskil, 2010: 34). Uzun bir aradan sonra eve dönen dedesini karşılayan ve diğer çocuklar gibi elini öpüp özlem gideren Feride ancak kırkıncı sayfada Rumlardan kaçarken dedesinin onu yanına almasıyla romanın merkezindeki yerini bulur. Bu noktada bile dedesi Rumlar tarafından öldürülünceye kadar bu merkezi dedesi Derviş Ali'yle paylaşır. Rumlardan kaçmalarına vesile olacak bir gemi bulmak için sahile ulaşmaya

çalışırlarken, Feride, dedesinin koruduğu küçük torunundan fazlası değildir. Feride bir başkişi olarak ancak dedesinin ölümünden sonra öne çıkmaya başlar; o sırada Feride annesini ve dedesini kaybetmiş on iki yaşında küçük bir kız çocuğudur ve yalnızca birkaç gün içinde korkunç olaylara şahit olmuştur. Fakat okur olarak biz buraya kadar (yaklaşık 65 sayfa boyunca) olaylara, Feride'nin değil, dedesi Derviş Ali'nin gözünden tanık oluruz. Sadece annesinin ve dedesinin ölümü³ anlatıcıyla birlikte Feride'nin gözünden de aktarılır. Feride'nin çocukluğundan itibaren Rumların baskı ve saldırılarına tanık olmasını sağlayan bu kurgu tercihi, onu Kurtuluş Savaşı'nda cepheye taşıyacak intikam duygusunun temellendirilmesine de olanak sağlar.

Feride'nin romanın başkişisi olarak anlatının merkezine tam olarak oturması ve olayların tamamen Feride merkezinde gelişmeye başlaması Saruhan'a ulaşması ve dedesinin Mevlevi arkadaşı Salih Dede'nin ve eşinin evine yerleşmesiyle olur. Feride'yi o zamana kadar, üşüyen ve korkan küçük bir kız çocuğu olarak görürüz.⁴ Her ne kadar anlatının odaklarından biri olsa da göç eden kafilenin üyelerinden biri olmaktan fazlası değildir.

Çevreyi okura tanıtan ve başkişiyi okura sunan Derviş Ali, *Kürk Mantolu Madonna*'daki anlatıcının işlevine benzer bir işleve sahiptir. Orada anlatıcı figür âdeta bir kameraman gibi objektifi Raif Efendi'ye kadar getiriyor ve ona yönelterek bize Raif Efendi'yi tanıttıyordu. Burada da Derviş Ali benzer şekilde romanın girişinde, okurun Girit'in genel siyasi manzarası hakkında bilgi edinmesini sağlar ve Feride'nin de kademeli olarak romanın merkezine taşınmasında rol oynar. Dedesi Derviş Ali, Feride'yi Anadolu'ya

³ "Bir duvarın ardında Rahime'nin kanlar içindeki cesediyle karşılaştılar. Annesinin o hâlini gören Feride'den yürekler paralayan bir feryat koptu. Sonra da küçük kız bayıldı" (Eskil,2010: 42).

"Her şey göz açıp kapayıncaya kadar olup bitmiş ve Feride birden bire dedesinin cansız bedeniyle karşı karşıya kalmıştı. İçini tarifsiz bir korku ve acı sardı. Tek dayanağı olan insan da ölmüş; bilmediği bir köyde tek başına kalakalmıştı! Buna inanamadı küçük kız. Onsuz ne yapacaktı, nerelere gidecekti? (...) Bir günde iki sevdiği insanın ölümü, kırılğan yüreği taşıyamadı müthiş bir umutsuzluğa kapıldı" (Eskil, 2010: 65).

⁴ Bk. Eskil, 2010: 40, 41, 42, 53, 54, 62, 65, 84, 95.

gidecek olan kafilenin yakınına kadar ulaştırır. Buraya kadar Feride, dedesinin korumasında küçük bir kızdır, başkişi Derviş Ali gibi görünmektedir. Feride, Saruhan'a varıncaya kadar teknede ve göç yolculuğunda da zaman zaman anlatının odağına girse de başkişi olarak tam anlamıyla romanın merkezine oturması Saruhan'a ulaşınca gerçekleşir.

Feride'nin bir birey olarak belirmeye başladığı yer Saruhan Mevlevihane'si ve Salih Dede'nin evidir. Önce Türkçe bilmediği için arkadaşları tarafından dışlanan Feride, daha sonra dedesinden ve ninesinden Türkçe ve *Kur'an-ı Kerim* öğrenir, 13 yaşına geldiğinde Saruhan Mevlevihanesi'nde kafes ardından sema ayinlerini izlemeye başlar, daha sonra ney üflemeği öğrenir. Bu dönemde Feride istekli, azimli ve inatçı bir kişilik olarak tasvir edilir. Büyüdükçe çocukluğunda Girit'te meydana gelen olayların da farkına varmaya başlar: "*Çocukken farkında olmadığı bu olaylar; büyüdüğü Feride'nin yüreğini acıtır hâle gel[ir]*" (Eskil, 2010: 100). Göç eden Giritlilerin dışlanması, Türk ve Müslüman oldukları hâlde Anadolu'da benimsenmemeleri Feride'yi üzmektedir. Feride Mevlevihane'de kafes arkasında, kendisi için bir tutku hâlini alan "ney"ini üflerken mutrip heyeti arasında tambur çalan Rasim'e âşık olur. Çok güzel bir kız olan Feride; birçok zengin ve itibarlı görücülerin ısrarlı baskılarına, hatta tehdit ve cebirlerine rağmen Rasim'le evlenmek için çok sağlam ve dirayetli bir duruş sergiler. Bu davranışlarından hareketle onun ne istediğini bilen, kararlı ve dirayetli bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kendisiyle evlenmemesi için askere gitmek zorunda bırakılan Rasim'i, önce evde, sonra sığındığı Mevlevihane'de 4 yıl bekler ve döndüğünde onunla evlenir. Rasim'in askerde olduğu ve Feride'nin Mevlevihane'ye sığındığı 4 yıl iki sayfada özetlenir, Rasim'in dönüşü sadece Mevlevihane'deki bir ayinle anlatılır ve aniden Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği 1918 yılına atlanır, Feride 34 yaşındadır. İşgal haberleri karşısında Feride çok sarsılır. Zaten

memleketinden kovulmuş olduğu için, tekrar aynı şeyleri yaşama korkusu Feride'nin içinde iyice yer eder:

"İzmir'in işgali haberine o kadar çok üzüldü ki, saatlerce ağladı. 'Gene mi onlar Allah'ım' diye Rabbine neredeyse isyan etti; 'Girit'te annemi, dedemi öldüren katiller mi gene? Babamın, iki kardeşimin sonlarından haber alamamama sebep olan uğursuzlar mı? Bizi evimizden yuvamızdan atan vicdansızlar mı? Gene mi onlar?!'" (Eskil, 2010: 122)

"Feride'nin toparlanması uzun sürdü. Durmadan, 'Onlar buraya da mı gelecek Allah'ım?' diye sayıkladı. 'Onlar buraya da mı gelecekler? Girit'te yaptıkları yetmiyormuş gibi, beni Saruhan'da da mı bulacaklar?'" (Eskil, 2010: 123)

Bu bölümlerde Feride artık tamamen, kabaran vatanseverliği ve intikam duygusuyla öne çıkar:

"Feride ağladı, ağladı... Neden sonra kendine geldi ve ilk ve sözü, 'Bana silah kullanmayı öğret' oldu. 'Yurdumdan çıkarmak için üstüme geldiklerinde, önce o işgalci askerlerden birkaçını öldürür sonra da kendimi vururum. Onların canını almalarına ve namusumu kirletmelerine asla müsaade etmem.'" (Eskil, 2010: 123)

İlerleyen bölümlerde de önemli bir yer tutan Millî Mücadele'ye katılma arzusu ve katıldıktan sonra gösterdiği özverili çabayla Feride, romanda en çok vatanseverlik ve kahramanlık özellikleriyle öne çıkar. Bu samimi vatanseverliği ve naif kahramanlığıyla Millî Mücadele dönemi romanlarının kadın kahramanlarını anımsatan bir "tip" hâlini alır.

Romandaki diğer kişileri, daha çok işlevleriyle ön plana çıktıkları için, bu bakımdan ele almak yerinde olacaktır. Soriau, dramatik bir ortamda bulunmaya elverişli güçleri ve fonksiyonları altı gruba ayırır. Bunlar: başkahraman (protagonist), hasım kahraman (antagonist), istenilen veya istenilmeyen obje, verici kahraman (destinateur), alıcı kahraman (destinataire) ve yardımcı kahraman. Bu romanda kişilerin çoğu "yardımcı kişi" işlevindedir (Borneur-Quellet, 1989: 152-154).

1.2.2. Hasım Karakter (Antagonist)

Antagonist (hasım karakter) işleviyle öne çıkan kişi Hüsni'dür. Daha tanıtılırken Feride'nin ağzından "sütü bozuk" olarak tanıtılan Hüsni'nün hasım karakter olacağı ilk cümlelerden anlaşılır:

"Oysa Feride, varlı varsız yoluna çıkan, kendini beğenmiş bir edayla, 'Seni kimselelere yar etmem' diyen, kendi deyimiyle, sütü bozuk heriften nefret etmişti." (Eskil, 2010: 105)

Feride'yi istemek için, beldenin zengin ve nüfuzlu kişilerini seferber eder. Böylece, kızı mutlaka almak isteyen Enise Hanım, Mutasarrıf ve karısı, Zaptiye Amirinin karısı Atiye Hanım gibi kişiler de hasım karakterler arasına katılır.

Yıllar sonra mutasarrıf olan Hüsni, Saruhan'ı işgal etmeleri için Yunan askerlerini davet eder, sonra onlarla işbirliği yaparak Rasim'i öldürmelerini sağlar.

Hüsni; zorla Feride'yle evlenmeye çalışan, bu uğurda zengin ve nüfuzlu kişileri seferber eden, mutasarrıf olduktan sonra Yunanlılarla işbirliği yapan, Feride'nin kocası Rasim'in öldürülmesine sebep olan kişi olarak romanın "hasım karakteri" (antagonist) dir.

Girit'ten Türkleri kovan Rum milislerin (oradaki komutanlar vs.) ve başta Feride'nin yerleştiği beldeler olmak üzere Türkiye'nin birçok yerini işgal eden Yunan askerlerinin de genel olarak işlev bakımından hasım karakter işlevinde oldukları söylenebilir.

1.2.3. Yardımcı Kişiler

Romandaki kişilerin çoğunun işlevi başkisi Feride'nin hedeflerine ulaşmasında ona yardımcı olmaktır. Derviş Ali Dede'nin, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Feride'yi romanın merkezine taşımak ve onu (kendisi ölene kadar) koruyup kollamak gibi bir işlevi vardır. Benzer şekilde, Feride'nin kocası Rasim yine Feride için ölür, Saruhan'da onu evlerine alan

Bahçıvan Salih Dede ve Sadiye Nine'nin, Ankara'da evine alan İplikçi Ali Efendi'nin de işlevi Feride'ye hedefine giden yolda yardım etmektir.

Burada diğer karakterlerden farklı olarak Feride'yle doğrudan bir bağlantıları olmayan, hikâyeleri Feride'den bağımsız ilerleyen Zeynep ve Manolis'ten de söz etmek gerekir. Manolis Zeynep'e olan aşkı vesilesiyle Türkleri yakından tanıma fırsatı bulan, bu sayede Türklere ön yargısız olarak bakan bir "yansıtıcı bilinç" olarak vardır. Anlatıcı Manolis'in bilincinden Türklerle ilgili, giderek daha da olumluya evrilen, ön yargısız bir bakış açısını yansıtır.

Dimitri Usta da benzer bir fonksiyonla romanın başında yonttuğu kaşıklara lale motifleri resmettirmek için dükkânına gelen Derviş Ali'yle yaptığı uzun konuşmada hem siyasi atmosferin okura tanıtılmasında rol oynar hem de büyük ölçüde tarafsız bakış açısıyla olayları bir Rum'un gözünden değerlendirir.

1.3. Zaman

Romanda olaylar 1897'den 1922'ye kadar uzanan bir zaman dilimini kapsar. Gerçi romanın giriş bölümünde Girit'teki Türk varlığı ile ilgili tarihsel süreç 1645'ten başlayarak kısaca (yaklaşık 2 sayfa) özetlenmiştir ama bu bölüm okuru romandaki olaylara hazırlayan bir bilgilendirme mahiyetindedir. "Giriş" bölümünün ikinci kısmında "1897 yılına gelindiğinde tekkenin şeyhi Şemseddin Efendi'di" (Eskil, 2010: 7) denilerek "Giriş" bölümü asıl olay zamanına bağlanmış olur.

Roman 1897 yılında "İbrahim üç çocuğuyla Kandiye'nin Defne Köyü'nde oturmaktadır" (Eskil, 2010: 9) cümlesiyle Feride'nin ailesini tanıtarak başlar. Geniş zaman kipindeki bu cümleden de anlaşılacağı gibi "anlatma zamanı" da olayla "eş süremlî"dir. Fakat bazı bölümlerde geriye dönüşlerle geçmişe ait (anlatma zamanından önceki) olaylar da anlatılır. Feride'nin dedesi Derviş Ali'nin Saruhan Mevlevihanesi'nde ney üflemeği öğrenme hikâyesi

ile 15 sene öncesine (1882) gidilir. Bir buçuk sayfalık kısa bir özetle geçilen bu geriye dönüşten sonra tekrar asıl olayın başlangıç zamanı olan (anlatma zamanı) 1897 yılında gerçekleşen olaylar (Derviş Ali'nin Hanya'dan Kandiye'ye gelişi, Rumların baskıları, Feride'nin de içinde bulunduğu kafilenin Girit'ten Türkiye'ye kaçması) anlatılır. Derviş Ali'nin Hanya'dan köyüne dönmesi (birkaç gün), ertesi gün Rumların Türklerin köylerine saldırması ve onları göçe zorlaması ve aynı günün sonunda gemiye ulaşmaları (bir gün), üç günlük bir gemi yolculuğundan sonra Türkiye'ye ulaşmaları (s. 75), Türkiye'ye ulaştıktan sonra yaklaşık on beş gün sonra Muğla'ya (s. 93), bir gün sonra da İzmir'e ve Saruhan'a varmalarıyla yaklaşık bir aylık (en az 22 gün) bu zaman dilimi romanda 11-95. sayfalar arasında anlatılır (Zeynep ve Manolis'in 1896-1897 yıllarında geçen aşk hikâyeleri Feride ile yolları kesişene kadar bağımsız olarak anlatılır ve toplamda yaklaşık 16 sayfayı kapsar).

Bundan sonra Feride'nin Saruhan'da Salih Dede ve Sadiye Nine'nin evinde geçirdiği bir yıl anlatılır; Feride 13 yaşındadır ve Postnişin Dede'nin izniyle ahşap kafeslerin ardında sema ayinlerini izlemektedir (s. 101). İki sayfada özetlenen bu yıldan sonra birden 4 yıl sonrasına atlanır:

"Feride yaptığı kamış düdükle ezgiler çaldı. Öğrenebildiği kadar ney'ini üfledi. Ve Neyzen Safa, 'Bu kızda iş var Bahçivan Dede' diyerek, ders vermeyi kabul etti.

Safa Dede'nin derslerine başladığının dördüncü yılında gördü Rasim'i."
(Eskil, 2010: 102).

Rasim'le tanışmaları, aşkları ve diğer görücülerle mücadelelerinin anlatıldığı bir yıl, 11 sayfada verildikten sonra Feride artık on sekiz yaşındadır (s. 113). Feride'yi zorla oğullarına almak isteyen Mutasarrıf ve karısının ihbarıyla Rasim askere gönderilir. Feride bu 4 yılın birini eve kapanarak, üç yılını da Mevlevihane'ye sığınarak geçirir (s. 118-120). Rasim askerden döndükten sonra, aradaki 12 yıl atlanarak, Feride'nin 34 yaşında

ve evli olduğu bir zamana geçilir: “İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini duyduğunda Feride otuz dört yaşında ve evli bir kadındı” (Eskil, 2010: 121-122). Saruhan’ın da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve Rasim’in işgalciler tarafından öldürülmesiyle Feride Akhisar’a geçer: “İşgalin beşinci gününde [20 Mayıs 1919] Feride başında yazması, omzunda bağ evinden aldığı bir çapayla Akhisar yolundaydı. (...) Yola çıkışının dördüncü gününde Akhisar’a vardı.” (Eskil, 2010: 131). 1919 kışı da “O kış da böyle geçti. Nisan ayında Ankara’da Büyük Millet Meclisi açıldığı ve başkanlığına da Mustafa Kemal’in seçildiği haberi geldi.” cümleleriyle özetlenerek geçilir (Eskil, 2010: 142). “22 Haziran 1920 günü Yunan ordusunun Akshisar’a doğru hareketlendiği haberi geldi. Feride Kuvaymillîye Derneğine çağrıldı. Hemen çantasını hazırladı.” (Eskil, 2010: 142) cümleleriyle Feride’nin düzenli orduya katılmak için Ankara’ya yola çıktığı tarih verilir. İki gün tren yolculuğundan sonra Ankara’dadır (s. 143). Feride’nin, Ankara’da düzenli orduya girme çabalarının anlatıldığı ve kısa cümlelerle o günlerdeki tarihî gelişmelerin özetlendiği yaklaşık 10 sayfalık bir bölümden sonra Feride, asker alma dairesine gider ve düzenli orduya katılır. Polatlı’dan Sakarya’ya kağnılarla cephaneye taşımaktadırlar ve bu bölümlerde zaman atlamalarıyla ve verilen tarihlerle İstiklal Harbi’nin safhaları özetlenmeye çalışılır: “Bir ağustos sabahı, tan ağarırken, akşamdan mola verdikleri bir dere kenarında top sesleriyle uyandılar” (Eskil, 2010: 156). Cephede yaşadıkları olaylar kısa sahneler şeklinde özetlenerek anlatılır ve sonra yine bir zaman atlamasıyla 1922 yılına gelinir: “O kışı Ankara’da geçirdi. 1922 yılı geldiğinde bu kez Afyon dolaylarındaydı. (...) 16 Ağustos’ta, sabahın altısında Tınaztepe’de toplar patladığında, kağnı kollarındaki kadınların yürekleri yerinden oynadı” (Eskil, 2010: 157). “Beş gün sonra 30 Ağustos’ta tam bir kıyamet koptu. Aslıhan tepeleri top gürlemeleriyle sarsıldı, makineli tüfek tarakalarıyla yırtıldı. Saka Feride top tüfek gürlemelerine aldırmandan siperden siperde koştu. Cephe gerisine taşınan su fıçlarıyla siperdeki askerler arasında gitti geldi” (Eskil, 2010: 158). 30 Ağustos günü Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanmasıyla romanın ana bölümü de sona erer. Feride cephe gerisinde ve cephede yararlılıklar

göstermiştir. Romanın “Sonsöz” olarak isimlendirilen yarım sayfalık son bölümünde ise Feride’nin İstiklal Harbi’nden sonra İzmir’e yerleştiği ve babasını yanına aldığı, 1924 yılındaki mübadelede ağabeylerinin de Türkiye’ye geldiği özetlenir. Feride ve ağabeylerinin buluşmalarıyla roman sonlanır.

1.4. Mekân

Romanda mekân, romanın amacına ve genel yapısına hizmet edecek şekilde çok çeşitli ölçeklerde, çok farklı ayrıntı düzeylerinde kurgulanabilir ve -anlatım tarzlarını da hesaba katınca- neredeyse sınırsız denilebilecek çeşitlilikte bir kullanım alanı sunar. Yalnızca coğrafi bir yer adından, romanın düşünsel merkezini oluşturan ve romanın neredeyse bütün anlamını yüklenen sembol bir nesneye kadar, uzama dair her şey romanın yapı unsurlarından “mekân” başlığı altında değerlendirilebilir. Konusunu büyük ölçüde tarihten alan bir roman olarak *Giritli Feride*’de açık mekânlar en geniş ölçekte, tarihî olayların geçtiği yerler olan eyalet ve şehirlerdir. Öne çıkan kapalı mekânlar ise Feride’nin yaşadığı evler, Hanya ve Saruhan’daki Mevlevihanelerdir.

Romandaki açık mekânlar; Girit ve Anadolu olmak üzere iki ana başlık hâlinde ele alınabilir. O dönemde Osmanlı Devleti’nin bir eyaleti olan Girit; Girit’in sancakları Hanya ve Kandiye; Kandiye’nin köyleri Defne ve Bedianos romanın ilk yarısında olayların geçtiği yerlerdir. Girit’teki, Talos ve Teleganos köyleri de yine bu bölümde adı geçen yerlerdendir. Girit’ten göç etmeye zorlanan Türkler daha sonra Anadolu’ya gelir. Anadolu’da öne çıkan açık mekânlar ise, Saruhan, Akhisar, Ankara ve Afyon’dur. Hanya, Girit Eyaleti’nin üç önemli sancağından biri olarak ve Derviş Ali Dede’nin gittiği Mevlevihane’ye ev sahipliği yapması dolayısıyla anılır. Kandiye; romanın başkişisi Feride’nin köyü Defne’nin ve romanın diğer öne çıkan kişileri olan Zeynep ve Manolis’in köyleri olan Bedianos köylerinin bulunduğu sancaktır. Yine o dönem Osmanlı sancaklarından biri olan

Saruhan, Feride'nin Anadolu'ya geçtiğinde yerleştiği yer olması ve önce Derviş Ali Dede'nin sonra da Feride'nin yetiştiği Mevlevihane'ye ev sahipliği yapmasıyla romanda öne çıkan mekânlardandır. Akhisar, Saruhan Yunan işgaline uğrayınca Feride'nin kaçtığı ve aynı zamanda babası İbrahim'in Feride'den habersiz olarak yerleştiği yerdir; Feride babasıyla burada buluşur. Ankara ise Millî Mücadele'de merkezî konumu nedeniyle bahis konusu edilen ve Feride'nin düzenli ordulara katılmak için geldiği vilayettir. Polatlı ve Sakarya da Feride'nin cephaneye taşıdığı, Kurtuluş Savaşı'nın cepheleri olarak romandaki mekânlar arasındadır. Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği ve Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlandığı Büyük Taarruz'un mekânı olarak Afyon ve civarı da romandaki mekânlardandır. Bunların yanında Girit'ten göç eden kafilenin Anadolu'ya geldikten sonra Saruhan'a kadar giderken geçtiği bazı yer adları da romanda anılır. İlk karşılaştıkları köy olan Hızırşah köyü, Zeynep ve Manolis'in yerleşmeyi tercih ettikleri Çine bu yerlerdendir. Ayrıca İzmir, Muğla, Datça (s. 89) ve Aydın (s. 94) da romanda adı anılan diğer yerleşim yerleridir.

Buraya kadar anlattığımız açık mekânlar -Girit ve Anadolu'da bulunan beldeler- romanda yalnızca olayların geçtiği yerlerin adı olmaları dolayısıyla yer alır ve neredeyse hiç tasvir edilmezler. Romanda belirli, özel bir anlam yüklenmeyen bu şehirler çok büyük ölçüde, tarihî gelişmelerin yaşandığı doğal zeminler olarak romanın mekânını teşkil eder.

Romandaki kapalı mekânlar ise başta Feride'nin ve ailesinin Defne köyündeki evleri, Feride'nin Anadolu'ya geldiğinde yaşadığı Salih Dede'nin Saruhandaki evi, İplikçi Ali'nin Ankara'daki evleri, Hanya ve Saruhan Mevlevihaneleri ve Dimitri Usta'nın Hanya'daki dükkânıdır. Bu mekânlar da romanda hemen hiç tasvir edilmezler. Evler hem Girit'te hem Anadolu'da düşman saldırısına açık korunaksız mekânlar olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında Mevlevihaneler, romanda, Rumların da sempati duyduğu ve en azgın dönemlerinde bile dokunmadıkları mekânlar olarak daha güvenli

mekânlardır. Romanda özellikle “Mevlevihane”nin bu bakımdan belirli bir “işlev”i öne çıkan mekânlardan olduğunu söyleyebiliriz. Saruhan Mevlevihane’si Feride için, sıkışıp bunaldığı, kendisini savunmasız ve çaresiz hissettiğinde saklanıp korunduğu bir “sığınak” işlevi görür. Venizelos’un⁵ bile sempati duyduğu bir mekân olarak Mevlevihane Feride’nin; Yunan işgalcilerinden, Hüsnü’den, Mutasarrıf ve avanesinden emin hissettiği bir sığınaktır:

“O güne kadar Allah’tan başka kimseden korkmayan Feride artık insanlardan korkuyordu. Korkusu sadece kendi canı ve namusu için değildi; eşkıya bir gece eve dalıp, ninesiyle dedesine de zarar verebilirdi. Girit’te en azgın zamanlarında Rumlar bile Mevlevihane’ye dokunmamışlardı. Postnişin Dede eğer kabul buyurursa, Feride, Mevlevihane’ye sığınmak istiyordu. Bu kendini beğenmiş, şirret insanlardan ancak o şekilde korunabilecekti. Herhâlde Mutasarrıf’ın arka çıktığı aptal adam, oraya destursuz girecek kadar delirmemişti.” (Eskil, 2010: 120)

Bunun yanında Feride’nin dedesi Derviş Ali de Saruhan Mevlevihanesi’nde ney üflemeği öğrendikten sonra, köyüne dönmüş fakat huzuru Mevlevihane’de bulduğu için Hanya Mevlevihanesi’ne gitmiş, orada çileye girmiş ve Mevlevi Dervişi olmuştur.

Yine kapalı mekânlar içinde değerlendirilebilecek diğer iki mekânın, Derviş Ali Dede’nin Hanya’dan Kandiye’ye döndüğü ve Feride’nin Türk kafilesiyle Anadolu’ya kaçtığı tekneler olduğu söylenebilir. Yüzeysel de olsa tasvir edilerek biraz olsun öne çıkarılan bu tekneler fiziksel bakımdan olduğu kadar psikolojik olarak da kapalı mekânlardır. Derviş Ali Dede’nin

---

⁵ Elefterios Venizelos: (1864-1936) Yunanistan’ın eski başbakanı, Megali İdea’nın (Türkçe: *Büyük Fikir*, Yunanca: *Μεγάλη Ιδέα*) mimarı ve modern Yunanistan’ın en önemli siyasetçilerinden biriydi. 1864 yılında o zamanlar bir Osmanlı toprağı olan Girit Adası’ndaki Hanya şehrinde doğdu. Osmanlı karşıtı isyanlarda yer alan bir aileden geliyordu. Dedesi Venizelos Krevattis 1770 Orlof Ayaklanmasında, babası Kiriakos Venizelos ise hem 1821 Yunan İsyânında hem de 1866 yılında Girit’te meydana gelen Osmanlı karşıtı ayaklanmalarda yer almıştır (Vikipedi / Elefterios Venizelos).

Hanya'dan Kandiye'ye döndüğü tekne; kendisinden nefret eden, çoğunluğu genç erkeklerden oluşan Rumlarla doludur ve Derviş Ali'ye, orada "öteki" olduğunu ve tehlikelerle iç içe bulunduğunu hissettirmesi ve bunun okura gösterilmesi için uygun bir zemin teşkil eder. Feride'nin ve Türk kafilesinin Anadolu'ya kaçtığı gemi de "sıkışmışlık duygusu"nu ve "çaresizlik"i gösteren bir mekân olarak öne çıkar.

1.5. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Romanda üçüncü kişi anlatıcı ve hâkim (tanrısal/ilahi) bakış açısı kullanılmıştır. Bilindiği gibi bu bakış açısında anlatıcı, âdeta roman evreninin Tanrısı gibi, o evrende gerçekleşen her şeyi görür ve bilir. Romanın kurgu evreni içinde olmuş ve olacak olayları, roman kişilerinin zihinlerini, bilinçlerini, onların kendileri hakkında haberdar olmadıkları şeyleri, hatta onların kendilerinin farkında olmadıkları duyguları bile açıklayacak kadar her şeye hâkimdir. Bunun yanında bu bakış açısı zaman ve mekân kurgusu bakımından da her şeyi mümkün kılar. Anlatıcı, tarihin herhangi bir dönemindeki gelişmeleri bilebildiği ve bu zaman dilimleri ve mekânlar arasında herhangi bir kısıtlama olmadan geçişler yapabildiği için önünde geniş bir hareket sahası açılır. Tarihin bir insan ömrünü aşan dönemleri arasında rahatça hareket edebilme ya da o büyük resmi görüp onunla ilgili yorumlar ve çıkarımlar yapabilme konusunda sınırsız denebilecek olanaklara sahiptir. Bu çalışmada ele aldığımız *Giritli Feride*'de de anlatıcı, romanın giriş bölümünde Osmanlı'nın Girit Adası'na sefer yapmaya başladığı 1644 yılından 1866 yılına kadar olan gelişmeleri iki sayfada özetledikten sonra Hanya Mevlevihanesi'nin çok kısa bir betimlemesini yaparak 1897 yılına gelir. Hem Girit'in yaklaşık iki buçuk asırlık tarihinin özetlendiği giriş bölümünün ilk kısmında hem de Mevlevihane'yi betimleyen ikinci kısımda, doğal olarak, anlatıcının varlığı kendini hissettirir. Giriş bölümünden sonra romanın asıl bölümü de

Feride'nin ailesinin tanıtımıyla başlar ve burada da anlatıcı bildirme ekiyle biten tanıtma cümlelerinde kendini hissettirir:

“İbrahim üç çocuğuyla Kandiye'nin Defne Köyü'nde oturmaktadır.

Bu köyde doğup, büyümüş, köyüyle Kandiye dışında başka bir dünyası olmamıştır. Defne Kandiye'ye yürüme mesafesinde bir Müslüman köyüdür. İbrahim zeytin, üzüm, narenciye yetiştiriciliği ve bunların yanında arıcılık yapmaktadır.” (Eskil, 2010: 9)

Romanın tamamında varlığını doğrudan ya da dolaylı olarak hissettiren hâkim bakış açısına sahip anlatıcı, “anlatma” yönteminin karakteristik özelliğidir. Bu yöntemde anlatıcı başta kişi tanıtımı ve olay anlatımı olmak üzere; okuru bazı tarihî konularda bilgilendirmek, roman kişilerine dair iç çözümler yapmak gibi işlemlere sahiptir. Bu romanda da giriş bölümünden başlayarak romanın tamamında varlığı açıkça belli olan bir anlatıcı vardır. Bu anlatıcı alıntıladığımız bölümde olduğu gibi kişileri tanıtır, geçmişi özetleyerek ya da eş zamanlı olarak olay anlatımı yapar ve giriş bölümünde ve daha sonra başka ara bölümlerde okuru tarihî olaylar ve durumlar hakkında bilgilendirir.

“Girit Adası Seferleri 1645 yılında başladı; o yıl Hanya ve çevresindeki kaleler zapt edildi. Kandiye kalesinin fethi için yapılan akınlar yirmi iki yıl sürdü, kale ancak 1647 yılından ele geçirilebildi.” (Eskil, 2010: 5)

Benzer şekilde romanın ilerleyen bölümlerinde de anlatıcı okuru bilgilendirmeye devam eder. Bu bilgiler, hiçbir roman kişinin ağzından ya da bilincinden değil, doğrudan anlatıcı tarafından aktarılmaktadır:

“Aslında, Ada'daki durumu ciddiyetle izleyen Osmanlı Devleti, Yunanistan'dan katliamı durdurmasını istemiş ama Yunanistan bu isteğe cevap bile vermemişti. İki devletin arasında yükselen tansiyon Teselya ovasında askeri hareketliliği artırmış ve taraflar savaşa hazırlanmaya başlamıştı” (Eskil, 2010: 53)

Bölümün devamında büyük devletlerin yapacağı, “Rumların bile bilmediği” bir müdahaleden bahseder anlatıcı. Hâkim bakış açısıyla her şeyi

bildiği gibi, okuyucuyu tarihî olgular hakkında bilgilendirmektedir. Bunun yanında anlatıcı bir bakıma yazarın ideolojik görüşlerini de dillendirmektedir:

“Rumların haberi yoktu ama büyük devletler yapacakları müdahale ile Girit'teki Osmanlı varlığını sonra erdirmeyi planlıyorlardı. Girit bir Helen adasıydı ve hak ettiği statüye kavuşturulmalıydı. Asırlardır buna hizmet etmişler, Ada'da sonu gelmeyen huzursuzlukların hazırlayıcısı olmuşlardı” (Eskil, 2010: 53-54).

Hâkim bakış açısının en belirgin özelliklerinden biri de yukarıda belirttiğimiz gibi anlatıcının roman kişileri hakkında her şeyi hatta akıllarından geçenleri bile bilip okura aktarmasıdır. Derviş Ali'nin torunu Feride ile Rumlardan kaçarken aklından geçenler anlatıcı tarafından şöyle aktarılır:

“Kandiye'ye ulaşacak, orada İbrahim'i ve diğer iki torunuyla buluşacaktı. Ondan sonra da burada kalmayacak, Anadolu'ya gitmenin yollarını arayacaktı. Aslı Arnavutluk'tan gelmiş Karamanlılardan değil miydi? Gidecekti Karaman'a, bulacaktır akrabalarını, sığınacaktı yanlarına. Belki de Saruhan'a giderdi.” (Eskil, 2010: 43)

Anlatıcı Feride'nin de içinden geçenleri bilmektedir: *“İçindeki titrek mum da söndü, yüreği sıkıştı. (...) Bir günde iki sevdiği insanın ölümünü, kırılğan yüreği taşıyamadı; müthiş bir umutsuzluğa kapıldı. Korkusu büyüdü, büyüdü; içine sığmaz oldu ve bilinçsiz şekilde saçlarını yolarak, başıra başıra ağladı”* (Eskil, 2010: 65).

Hâkim bakış açısını gösteren en belirgin sahnelerden biri de anlatıcının odağı Derviş Ali ve Feride'deyken, onların anlatıcının odağından çıkmasının hemen ardından arkalarında bıraktıkları köydeki ahalinin durumlarının anlatıldığı şu sahnedir:

“Dede Kız, ağaçların arasında kayboldular ve giderek köyden yükselen haykırışları duymaz oldular.

Arkalarında bıraktıkları köyde, Defneliler mescidin duvarının yanında toplaşmış, bir yandan ağlıyor, bir yandan da kendilerini silah tehdidiyle oraya getiren çetenin adamlarına korkulu gözlerle bakıyorlardı.” (Eskil, 2010: 44)

Benzer şekilde, Derviş Ali ve Feride'nin kaçıışı sırasında anlatıcının odağı onların üzerindeyken, birden Atina'ya -büyük devletlerin gizli toplantısına- geçer:

“Çetenin reisi, Nicholas'a “Geç kaldınız!” diye kızdı. Adonis'in söylediklerini öğrenince de Derviş Ali'yi silahının namlusuyla itti. ‘Talos köyü de yolumuzun üstünde. Sana bir şans daha vereceğim.’

O sırada Fransa, İngiltere, Rusya büyükelçileri, Atina'da gizli bir toplantıda bir araya gelmişler; Girit'e Osmanlı müdahalesini önlemek için Ada'nın çevresini nasıl ablukaya alacaklarını müzakere ediyorlardı.” (Eskil, 2010: 57)

Bazı bölümlerdeyse anlatıcı iyiden iyiye kendini belli etmekte âdeta bir figür gibi fikirlerini beyan etmektedir:

“Yarın da ekmek bulamazsak hepimiz perişan olacağız.’

Bu sözleri kimin söylediği önemli değildi. Sözlerin taşıdığı anlam önemliydi ve aklı başında herkes bunun farkındaydı.” (Eskil, 2010: 80)

Burada, “bu sözleri kimin söylediğinin önemli olmaması”, “sözlerin taşıdığı anlamın önemli olması” ve “aklı başında herkesin bunun farkında olması (gerektiği)” anlatıcının kendi görüşleridir.

Anlatıcıyla ilgili dikkat çekici başka bir nokta da şudur: Romanda yazarın ideolojisi, buna Rumların yazarın gözündeki siyasi perspektifi de dâhil, genellikle anlatıcının kendi anlatımıyla ve kendi perspektifinden yansıtılmıştır. Yalnız, yazar bir istisna olarak, Rumlardan bir sözcü tayin etmiştir. Türk Kızı Zeynep'in âşığı Rum genci Manolis'in Türkleri tanıdıkça ve olayların içyüzüne şahit oldukça, zaten başından beri olumsuz tarafı hemen hiç yansıtılmayan bakış açısı iyiden iyiye olumluya döner. Burada

yazar Türkleri tanıma fırsatı bulan bir Rum'un "nesnel" bakabildiğinde "gerçekleri" görebileceğini göstermek istemiş olmalıdır.

"Tüm bunlar aynı zamanda Manolis'in gözünün önünde oldu. Daha dün kadar, Türklere galiba insan gözüyle bakmamışlardı. Evdeki, okuldaki ve kilisedeki öğretisi, onları çocukluktan itibaren beyinlerine sadece barbarlar olarak işlemişti. Annesiyle babası da Zeynep'i bu yüzden içine sindirememişlerdi. Ama şimdi görüyordu ki onların da insanlık hasletleri vardı." (Eskil, 2010: 74)

Romanda anlatıcının neredeyse bir figür olarak iyice belirginleştiği bölümler, genellikle yazarın konuya bakış açısını ve ideolojik görüşünü de yansıtan ve okuru tarihî süreç hakkında bilgilendirdiği bölümlerdir. Anlatma yönteminin genel karakteristiği olan "içeriğe ait her şeyi kendi kimlik ve kişilik süzgecinden geçirerek aktarma" (Sazyek, 2013: 36) özelliğine bu bölümlerde rastlanır. Ayrıca anlatma yöntemi, anlatıcının metne çeşitli yollarla ve ölçülerle müdahale edebilmesine de oldukça elverişli bir yöntemdir. "Romanın biçiminden çok içeriğini önemseyen, okuyucuya günlük yararlı bilgiler vermeyi ya da ideolojik propaganda yapmayı önceleyen bir 19. yüzyıl yazarına" geniş yetkiler tanıyan bu yöntemi "dönemin yaygın anlatıcı tipi olan yazar-anlatıcı, aksiyonu kesip-Ahmet Mithat eserlerinde sıkça görüldüğü üzere-" okuru her konuda bilgilendirmek amacıyla da kullanmıştır (Sazyek, 2013: 36). *Giritli Feride*'de anlatıcının kendi kimliğiyle öne çıktığı bölümlerde, anlatıcının yukarıda bahsedilenlere benzer bir işlevi olduğu söylenebilir.

1.6. Anlatım Teknikleri

Anlatma yöntemi geleneksel romanın neredeyse tamamında olduğu gibi çalışma konusu edindiğimiz bu romanda da geniş bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu yöntemin kapsadığı, görünen yaşantıya ait 'kişi tanıtımı', 'olay anlatımı' ve 'bütüncül geriye dönüş' ile görünmeyen yaşantıya ait 'iç çözümleme' tekniği (Sazyek, 2013: 35) romanda kullanılan tekniklerden

bazılarıdır. Bunların yanında romanda öne çıkan diğer bir anlatım tekniği - anlatma ve özetleme yöntemine bağlı olarak- ‘zaman atlaması’ tekniğidir.

1.6.1. Kişi Tanıtımı

Hâkim anlatıcının kullanıldığı romanlarda sıkça başvurulan bir teknik olan “kişi tanımı” bu romanda da başvurulan tekniklerden biridir. Feride’nin dedesi, Derviş Ali Dede okura şöyle tanıtılır:

“İbrahim’in babası Düdükçü Ali ilginç bir adamdır. İşleri oğluna devrettikten sonra düdükcülük yapmaya başladı. Daha doğrusu, İbrahim kendini bildiğinden beri babası kamıştan düdükler yapıp onlara çalardı. Ne zaman ki işleri İbrahim devraldı, babası adını Düdükçü Ali’ye çıkaracak kadar işlerle uğraşır oldu. Eşeğine binip, yaptığı düdükleri önceleri Kandiye pazarına götürdü, sonra da bu işi köylere kadar taşıdı. Düdükleri çok beğenilince de meşhur oldu ve adı Düdükçü Ali’ye çıktı.” (Eskil, 2010: 9)

Burada dikkat çeken başka bir nokta da hâkim bakış açısına sahip üçüncü kişi anlatıcının Derviş Ali’yi tanıtırken anlatımın bir bölümünde oğlu İbrahim’in bilincinden aktarmasıdır. Hâkim anlatıcının olayları bilincinden aktardığı ve “yansıtıcı bilinç” ya da “yansıtıcı merkez”⁶ olarak adlandırılan “[b]u uygulama sayesinde anlatıcı, üçüncü kişi özelliğini sürdürmekle birlikte , -yorumlama boyutu bakımından- eserdeki kurmaca dünyanın içindeki figürlerden biri olamaya evrilir.” (Sazyek, 2013: 317). Daha sonra “iç çözümleme” tekniğinde de değineceğimiz “yansıtıcı bilinç”e romanda sıkça başvurulmuştur.

1.6.2. Zaman Atlaması

“İç zaman’ın geniş bir kesiti kapsadığı romanlarda sıkça başvurulan bu yöntem, figür(ler)de ve aksiyonel yapıda duygusal düşünsel ve entrik yoğunluğun azalması ya da önemli bir yön değişikliğine uğramandan süregitmesi nedeniyle

⁶ Bu teknik birinci kişi ağzından yazmaya benzer, ama şu farkla ki kendi düşüncelerini bize anlatan birinci kişinin kafasından gelip geçenleri, okur doğrudan doğruya süreci içinde görmezken, ‘yansıtıcı merkez’in zihin hâllerini olduğu gibi (düşünürken, karar verirken, tereddüt ederken) seyrederek. (Moran, 2010: 242).

anlatıcının aktarmayı gereksiz gördüğü süreçlerde devreye girer.”(Sazyek, 2013: 325). *Giritli Feride*'nin 'iç zamanı' da burada belirtildiği gibi geniş bir kesiti kapsar ve bu geniş zaman kesitinin belirli hacimdeki bir anlatıya sığdırılabilmesi için bir anlatım tekniği olarak “zaman atlaması” sıkça kullanılır. “*Bu tür atlamalar, olay örgüsünü tamamen kesintiye uğratar, âdeta yok sayar. Zaman geçmiş; ancak içeriğin barındırdığı aksiyonel ve figüratif nitelikli her şey donuklaşmıştır. Bir başka deyişle, atlanan zaman dilimi metnin bütünüyle dışında kalmıştır.*” (Sazyek, 2013: 325)

Örnek olarak, Feride'nin ney öğrenmeye başlamasıyla, Rasim'i görmesi arasında geçen 4 yıla hiç yer verilmemesi gösterilebilir:

“Feride yaptığı kamış düüklerle ezgiler çaldı. Öğrenebildiği kadar ney'ini üfledi. Ve neyzen Safa, 'Bu kızda iş var Bahçivan Dede' diyerek, ders vermeyi kabul etti.

Safa Dede'nin derslerine başladığının dördüncü yılında gördü Rasim'i.”
(Eskil, 2010: 102)

Yine başka bir yerde, Feride'nin Mevlevihane'ye sığınması anlatıldıktan hemen sonraki ilk cümlede “*Mevlevihane'ye sığınmasının üçüncü yılında Sadiye Nine'sinin ölüm haberiyle sarsıldı.*” (Eskil, 2010: 120) cümlesiyle üç yıl sonraya atlanır. Bu zaman dilimindeki bir sayfalık anlatımdan sonraki ilk bölümde de “*İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini duyduğunda Feride otuz dört yaşında evli bir kadındı*” (Eskil, 2010: 121-122) denilerek Feride'nin yirmi iki yaşından otuz dört yaşına kadar geçen 12 yıllık bir zaman dilimi bir cümleyle atlanır. 1920 yılının kışı da “*O kış böyle geçti*” (Eskil, 2010: 142) cümlesiyle atlanır. Romanın sonundaki “Sonsöz” bölümünde ise “*Ağabeyleri Türkiye'yle Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesinde, 1924 yılında, Ayvalık'ta iskâna tâbi tutuldular.*” (Eskil, 2010: 161) cümlesiyle 1922'den 1924'e kadar geçen iki yıl atlanır.

Bu tekniğin “İçeriğe çok fazla teknik değer katmayan bir uygulama” olduğunu söyleyen Sazyek, bir istisna olarak *Huzur*'da Hayri İrdal'ın, zaman

atlamasının bir alt türü olan “belirtili eksilti”yi askerden “döndüğü evindeki yaşam tarzını nitelemeye başlamanın basamağı olarak kullan[dığını] söyler (2013: 326). Buradan hareketle bu tekniğin *Giritli Feride*’de nasıl bir işlevi olduğunu düşündüğümüzde, anlatılmak istenen tarihsel içeriğin (1866 isyanından 1924 mübadelesine kadarki 58 yılın) romana göre kısa sayılabilecek 161 sayfada anlatılması olduğu söylenebilir.

1.6.3. Geriye Dönüş

Roman teknikleri arasında en sık kullanılanlardan biri olan geriye dönüş tekniğine bu romanda da yer verilmiş, özellikle Derviş Ali’nin geçmişi anlatılırken bu tekniğe başvurulmuştur.

Derviş Ali’nin Mevlevi dervişi olma hikâyesine, on beş yıl önceye, geri dönülürken bu teknik ilginç bir şekilde uygulanır ve olayın bir kısmı “yansıtıcı bilinç” olarak kullanılan oğlu İbrahim’in bilincinden (bakış açısından), bir kısmı yine hâkim bakış açısı tarafından aktarılır:

“İbrahim’in büyük oğlu Ali’nin doğduğu yıl babası limanda düdük sepetini önüne koymuş, düdük çalışıyormuş. Böyle anlatmıştı olayı babası. Kandıye Limanı’na yanaşan bir gemiden bir Mevlevi dervişi inmiş. Onu dinlemiş, dinlemiş, sonunda dayanamamış, ‘Sen nereden öğrendin böyle düdük çalmayı?’ diye sormuş.

Babası düdükleri kendisinin yaptığını, düdük çalmayı da kendi kendine öğrendiğini söyleyince derviş kulaklarına inanamamış.

Babası olayı gülerek, ‘Karaabdal Süleyman Şemsi Dede benim düdüğe öyle bir hayran kaldı ki, bir daha yakamı bırakmadı’ diye anlatır ve devam ederdi: Önce köyüne gidip karısıyla helalleşmeyi düşünmüştü ama gemi bir saate kadar hareket edecekti. O kadar kısıtlı zaman içinde köye varıp dönmesi mümkün değildi. Seyahatini ertelemek de işine gelmedi. Evine gitse, karısının izin vermeyeceğini de biliyordu. [Buraya kadar İbrahim’in bilincinden aktarılmış olduğu anlaşılan “bütüncül geriye dönüş”ün (retrospection) bu noktadan sonra İbrahim’in yansıtıcı bilincinden mi aktarılmaya devam ettiği, yoksa hâkim bakış açısına mı geçildiği net olarak

anlaşılamiyor. Bu belirsizlik, zaman kiplerinin kullanımından anlaşılabilir.] *Oturup karısına iki satır mektup yazdı. Olanları anlattı. Gitmek var dönmek yok diyerek' hakkını helâl etmesini istedi, mektubu eşeğini bağladığı hanın Rum olan sahibine bıraktı. 'Eşeğimle mektubu bizim köyden kim gelirse ver, tez elden karıma ulaştır. Bir gün dönüp geleceğim Aposti, eğer emanete hıyanet edersen külahları değişiriz.'*" (Eskil, 2010: 10)

Görüldüğü gibi hâkim bakış açısıyla aktarılan on beş yıl öncesine ait bu anı, Derviş Ali'nin anısıdır; fakat oğlu İbrahim "yansıtıcı bilinç" olarak kullanılmıştır ve dahası bu yansıtıcı bilinçten anıları aktarılan Derviş Ali de "yansıtıcı bilinç" olarak kullanılmıştır. Bu durum, "Evine gitse karısının izin vermeyeceğini de biliyordu" cümlesinde açıkça görülüyor. Bu cümle, aslında İbrahim'in bilincinden yansıtılan babası Derviş Ali'nin bilincinden yansıyor. Hepsini yansıtan bir hâkim bakış açısının varlığını da hesaba katınca üç katmanlı bir bilinç aktarımı olduğu anlaşılıyor. Bu yönüyle de "geriye dönüş" tekniğinin oldukça ilginç bir uygulaması hâline geliyor.

Romanda geriye dönüş tekniğinin ilginç kullanımlarından biri de Feride'nin Saruhan'a varınca Salih Dede ve Sadiye Nine'nin evine yerleştiği bölümün hemen ardından gelen şu bölümdür:

"Feride, şimdi geriye baktığında, o gün hamama gitmeden önce, ninesine para kesesini verdiğini bugünkü gibi hatırlar. Verirken Türkçe, 'Ali Dede' dediğini de... Ninesinin, kesesinin ipini çözüp içinden on altın lirayla on akçe çıktığını görünce attığı çığlık hâlâ kulaklarındadır. Göz pınarlarında biriken yaşları elinin tersiyle silip kocasını çağırmasını, ikisinin sevincini ve ona sıkı sıkıya sarılmalarını yaşamı boyunca unutmayacaktır." (Eskil, 2010: 99)

Roman genelinde anlatma zamanı ve olay zamanı paralel giderken bu bölümde anlatma zamanı birden gelecekte bir zamana atlar. Olay zamanı Feride'nin 12 yaşında olduğu ve Salih Dede'nin evine yerleştiği günlerdir ama anlatma zamanı yıllar sonraya gitmiştir. "Feride şimdi geriye baktığında (...) bugün gibi hatırlar" cümlesinden "şimdi"nin olay zamanından çok daha ileride bir zaman olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca

“yaşamı boyunca unutmayacaktır” ifadesiyle de anlatma zamanının Feride’nin yaşamının oldukça ileriki yılları olduğu -hatta Feride’nin ölümünden sonrası olabileceği- anlaşılmaktadır.

1.6.4. İç çözümleme

Giritli Feride’de “iç çözümlenmeler”, yansıtmaya dayalı anlatıların hemen hepsinde olduğu gibi karakterlerin kendileri ya da diğer kişiler tarafından ortaya konmayan, görünmeyen yaşantılarını, dillendirmedikleri duygularını, akıllarından geçenleri yani “iç dünyalarını” okura aktarmak için kullanılan yegâne yöntemdir.⁷ Romanda bu yöntem hiç şüphesiz kahramanların psikolojik durumlarının okura aktarılması işleviyle kullanılmıştır. Fakat bunun yanında dikkat çekmek istediğimiz diğer işlev; romanda bu yöntemin de romanın amacına hizmet eden diğer yöntemler gibi, genellikle didaktik amaçlı, okuru bilgilendirmeye yönelik olarak kullanılmış olmasıdır. Kahramanların akıllarından geçenler okura “iç çözümleme” yöntemiyle aktarılırken çoğunlukla dönemin tarihî ve politik atmosferi ve kahramanların bu atmosfere bakışı hakkında okur bilgilendirilir:

“Derviş Ali’nin aklına Kaptan Yanni’nin sözleri geldi. ‘Yolda, teknenin kaptanı Hanya’da vali oturduğu için fazla olay olmadığını söylemişti. Dimitri Usta da Osmanlı’nın ayakta duracak hâli yok demişti. Demek ki ikisi de haklıymış. Buralarda büyük isyanın fitili ateşlenmek üzere... Büyük devletler Rumların yanında yer alacağı için bu fitil, heyula gibi bir barut fıçısını patlatacaktır. Bu patlamanın alepleri Ada’nın her yanını sarabilir.’ Çaresiz bir

---

⁷ “Dolayısıyla ‘iç çözümleme’, psikolojik tahlil tarzları arasında ‘anlatma’ya bağlı olan yegâne tekniktir.” (Sazyek, 2013: 162)

“Özellikle, ‘iç monolog’ ve ‘bilinç akımı’ yöntemlerinin keşfinden önce romancılar, anlatım ve tanıtım sorununu çözmek için, bu yöntemi sık sık uyguluyorlardı. ‘İç monolog’ ve ‘bilinç akımı’ yöntemlerinin devreye sokulmasıyla birlikte ‘iç çözümleme’ yöntemi, daha önceki ağırlığını nispeten kaybetmiştir diyebiliriz. Kaybetmiştir; çünkü, ‘iç çözümleme’ yöntemi, bir anlamda, roman sanatına ‘anlatma’ yönteminin hakim olduğu zamanların anlatım tarzıdır.” (Tekin, 2009: 260)

biçimde boynunu büktü. İstanbul'dan isyanı bastırmak için ek kuvvet de gelmez." (Eskil, 2010: 37)

Görüldüğü gibi Derviş Ali'nin aklına gelen Kaptan Yanni'nin ve Dimitri Usta'nın sözleri, daha sonra kendi çıkarımları da "iç çözümleme" tekniği kullanılarak verilmiş, okur tarihî ve politik atmosfer hakkında bilgilendirilmiştir. Benzer şekilde teknedeki kafilenin üyelerinden biri olan Kara Mehmet'in düşünceleri de okura aynı amaçla aktarılır:

"Kara Mehmet, uzun uzun düşündü. "Bundan otuz sene önce isyanda pek çoğumuzun annesi, babası, kardeşleri öldürülmüştü ama o zaman köyümüzü terk etmemiştik. Çünkü askerler isyancılarla savaşmış ve geç de olsa isyanı bastırmişti. Ama şimdi işler öyle yürümüyor. Aylardır Yunan subayların çeteler kurduğu ve Rumlara savaş talimleri yaptırıp, silah dağıttığı söylenir oldu, asker buna müdahale etmedi. Halepa şartları yeniden uygulamaya konulup, Ada'ya Rum vali tayin edildiğinde Babali'yi protesto etmek istedik ve Rumların saldırısına uğradık. Askerler bu saldırıları def etmekte bile yetersiz kaldılar. Doğru söyler Fatma Teyze, buralarda durma şansımız kalmadı artık." (Eskil, 2010: 45)

Romanda "iç çözümleme" tekniğinin sıkça başvurulan diğer bir işlevi de Rum genci Manolis'in, Türkler hakkındaki giderek olumluya dönen düşüncelerini okura aktarmaktır. Burada Manolis, düşüncelerini yansıtmak için kendisine söz verilen kişi işlevinde olsa da dolaylı olarak yazarın sözcülüğünü yapmaktadır. Manolis Zeynep'e arka çıkan cesur Rum genci olarak Türkler arasında kendisine yer bulur ve Türkleri tanıdıkça düşünceleri olumlu yönde değişir. Yazar Manolis'i "ön yargısız" bir Rum'un düşüncelerini yansıtmak için kullanmıştır:

"Manolis, yaşadıklarına inanamıyor; insanların gaddarlığına akıl erdiremiyordu. Tamam, o da Enosis'e, Girit'in Yunanistan'a bağlanması davasına, hizmet edeceğine ant içmişti. Bunun için de Türkler Ada'dan sürülecekti; ama Müslüman mahallesinde tanık olduğu olaylar, sonrasında ve şimdi, insanlara yapılan zulüm... Manolis davanın başında bunları hiç

düşünmemişti. Yoksa düşünmüş müydü? Arkadaşlarıyla tartışmaları aklından gelip geçti. Galiba düşünmüştü ama ölümün ve insan öldürmenin – insan içini kaldıran- gerçek yüzünü gören Manolis, şimdi o düşüncesine isyan ediyordu. Kaptanla tayfaların yaptıklarına da öyle.” (Eskil, 2010: 71)

2. Tematik Ögeler

2.1. Girit'teki Türk Varlığı, Zorunlu Göç ve Mübadele

Romanın “Giriş” bölümünde Girit Adası'na yapılan 1645'teki Osmanlı seferlerinden başlayarak 1897'ye kadar olan gelişmeler çok genel bir şekilde yaklaşık iki sayfada özetlenir: Kandiye Kalesi'nin fethi⁸, Ada'ya Batı Anadolu'dan ve Balkanlara Karaman civarından Türkmenlerin göç ettirildiği; sonraları, Müslüman nüfusa Kapıkulu askerleriyle evlenen Rum kadınların da katıldığı ve Ada nüfusunun yarısından fazlasının Müslüman olduğu anlatılır. Mora İsyanından sonra 1830 yılında büyük devletlerin baskısıyla Yunanistan'a bağımsızlık verilmesi, Girit Rumları arasında milliyetçi duyguların yayılmasına sebep olmuş ve ihtida ederek Müslüman olanlar o yıllarda yeniden Hıristiyanlığa dönmüşlerdir. Rum ahali arasında gelişen milliyetçi duygular adada sürekli isyanların çıkmasına yol açmıştır. Bu isyanların amacı adadaki Türk nüfusu şöyle ya da böyle yok etmek ve

⁸ Kandiye'nin Fethi ile ilgili yanlışlıkla 1647 tarihi verilmiştir. Ada 1647 ve 1649 yılında iki kez kuşatılmasına rağmen yirmi yıl sonra 1669 tarihinde ele geçirilebilmiştir:

“Osmanlılar, Kandiye yakınında İnâdiye denilen büyük bir kale yaparak burayı baskı altında tutmaya başladılar. Avusturya ve Erdel meselelerini istedikleri şekilde halleden Osmanlılar, çok uzayan ve büyük maddî ve mânevî kayıplara yol açan Girit savaşına kesin bir çözüm getirmek amacıyla Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa idaresinde büyük bir kuvveti adaya gönderdiler (1666). Fâzıl Ahmed Paşa'nın kumandası altında Osmanlı kuvvetlerinin iki buçuk yıl süren sıkı kuşatması, 9 Rebüülâhîr 1080'de (6 Eylül 1669) imzalanan on sekiz maddelik bir teslim anlaşmasıyla sona erdi. Bu anlaşma ile Venedikliler'in elinde kalmış olan Spinalonga ile Suda kaleleri daha sonra 1127 (1715) yılında Venedik'e karşı açılan Mora seferi sırasında fethedildi. Granbosa Kalesi ise 1692 yılında ele geçirilmişti. Bu şekilde Osmanlı hâkimiyeti altına giren Girit adası merkezi Kandiye olmak üzere imtiyazlı bir eyalet hâline getirildi ve Kandiye, Hanya ve Resmo sancaklarına ayrıldı.” (Tukin, 1996: 87) Kent 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı kuvvetlerince iki kez kuşatıldı (1647 ve 1649). Sonunda IV. Mehmet'in sadrazamı Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından 27 Eylül 1669'da, 20 yılı aşkın bir kuşatmanın sonunda Osmanlıların eline geçti (Vikipedi / Kandiye).

adayı Yunanistan'a bağlamak ve Enosis'i⁹ gerçekleştirmektir. Rumların Osmanlı'ya başkaldırılarında ve Türklere saldırılarında büyük devletler olan, İngiltere, Fransa, Rusya hep Rumların yanında yer almış ve 1820 yılından itibaren ada bir türlü huzura kavuşamamıştır. Bu isyanların en büyük olanı romanın ilerleyen bölümlerinde de yer yer değinilen 1866 isyanıdır. Bu isyan neticesinde Türk nüfusu yarı yarıya azalmış ve katliamdan kurtulmaya çalışan yaklaşık elli bin kişi ada dışına göç etmiş ve bir o kadar insan da Kandiye Kalesi'ne ve etrafındaki kalesi olan diğer şehirlere sığınmıştır. İsyanın ardından Türkler ada genelinde neredeyse nüfusun dörtte birine düşmüşlerdir. Bu isyanın ardında da yine büyük devletler vardır.

Girit'teki Türk varlığı ve romandaki olaylara da bir hazırlık mahiyetinde olan "Giriş" bölümündeki bu özetten sonra Kandiye'nin Defne ve Bedianos köylerindeki olaylar etrafında, Türk kabilelerinin Anadolu'ya göçe zorlanması anlatılır. Defne ve Bedianos köylerini basan (bir kısmına Yunanistan'da eğitim verilen) Rum isyancılar Türkleri döverek, yaralayarak ve öldürerek göçe mecbur ederler. Romanda, bu temayla ilgili asıl olarak, bu saldırılar ve kabileler hâlinde, gemilerle Türkiye'ye kaçmak zorunda kalan Türklerin başından geçen zorlu yolculuk anlatılır. Romanın baş kişisi Feride'nin annesi ve dedesi bu saldırılarda ölecek, babası ve kardeşleri ile yolları ayrı düşecek ve ancak yıllar sonra buluşabileceklerdir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da Giritli Türklerin; binbir zorlukla Anadolu'ya ulaştıklarında Türkler tarafından da benimsenmemesi ve dışlanmaları ve yuva olarak gördükleri Anadolu'da özellikle başlangıçta bu yuva sıcaklığını bulamamalarıdır. Bu noktada "dil" probleminin de önemli bir rolü olduğunu belirtmekte fayda var. Anadolu köylüleri, Giritli

---

⁹ Yunanca olan Enosis (Ενωσις) kelimesi *birleşme*, *ilhak* demektir. Enosis 1930'lu Birleşik Krallık idaresinde bulunan Kıbrıs Adası'nın "Yunanistan'a bağlanması" anlamında kullanılmıştır. "Enosis" terimi Balkan Savaşlarında Girit'in Yunanistan Krallığı'na ilhakı sırasında da kullanılmıştır (Vikipedi / Enosis).

Türkler Rumca konuştukları için onları Rum gibi algılamaya meyillidir. Bu noktada hasretle beklenen o sıcak kucaklaşmanın pek de gerçekleşmediğini belirtmek gerekir. Giritli Türkler bu yakınlığı bulabilmek için Türkiye'deki "yakın"larını bulmaya çalışacaklardır. Feride Saruhan'da kalır ve Millî Mücadele'ye doğru gidecek bir hayat çizgisini takip eder. Kafilenin akıbetiyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmez.

Mübadeleden ise ancak romanın sonunda Feride'nin iki ağabeyinin mübadeleyle Türkiye'ye döndüğü ve Ayvalık'ta iskân edildikleriyle ilgili birkaç cümleyle bahsedilir.

2.2. Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı

Feride, Rumların saldırılarından kaçıp Anadolu'ya gelerek Saruhan'a yerleşse de Yunan saldırıları onu burada da rahat bırakmayacaktır. Önce İzmir, ardından Saruhan, Yunanlılar tarafından işgal edilecektir. Saruhan'dan sonra kaçtığı Akhisar'ın da işgal edilmesiyle Feride üçüncü kez yurdundan, yuvasından ayrılmakla karşı karşıya kalır ve burada Kuvayimillîye Cemiyeti'ne katılır ve askerliğe dair temel bir eğitim görür. Düzenli ordunun kurulduğunu duyunca da yalnız başına trenle Ankara'ya gider. Ankara'da İsmet Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşür ve sonunda düzenli orduya katılarak Polatlı'dan Sakarya'ya cephe taşır. Sonrasında Afyon taraflarına geçerek Büyük Taarruz'da cephe gerisinden cepheye ilerler, askerlere su vererek Kurtuluş Savaşı'nda cephede aktif olarak yer alır. Romanda, Kurtuluş Savaşı, Feride odağında ilerlerken bir yandan da anlatıcının Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongreleri ve TBMM'nin açılması gibi Millî Mücadele'nin kilometre taşlarını kısaca anmasıyla Kurtuluş Savaşı'nın bir panoraması çizilir. 1897 yılında başlayan romanın, özetleme yöntemiyle Millî Mücadele'ye kadar getirilmesi, bir bakıma Feride'ye intikam alması için fırsat tanıma amacını da taşır.

2.3. Vatanseverlik ve İntikam

Romanda öne çıkan diğer iki tema da “vatanseverlik” ve “intikam”dır. Girit'ten kovulan Feride, Anadolu'da da iki kez evini terk etmek zorunda kalır ve bu durum, bir yandan onun eski yurdunu özlemesine yol açarken bir yandan da yeni yurdunun da elinden alınacağı korkusuna kapılmasına sebep olur. Bu vatansızlık korkusu Feride'de bir fikirisabite dönüşür. Romanda birçok yerde Feride'nin bu endişesi vurgulanır. Vatanseverlik teması romanda özellikle bu kovulma ve intikam duyguları üzerinden işlenir.

Girit'ten, Saruhan'dan ve Akhisar'dan Yunanlılar yüzünden ayrılarak defalarca evinden kopmak zorunda kalan Feride, onu vatanından kovan, kendisine huzur vermeyen Yunanlılardan intikam alacaktır. Kurtuluş Savaşı'na katılıp burada bizzat mücadele ederek ve Yunanlılar karşısında elde edilen zafere bizzat cephede şahit olarak intikamını almış olur. Fakat cephede gördüğü Yunanlı bir çocuk askeri öldürmeyip ona da su vermesi¹⁰ ve daha sonra Türk-Yunan ayırt etmeden bütün zor durumdaki askerlere su vermeye çalışması, “intikam”ı bütün Rumlara yönelik bir kin duygusundan çok, bir ödeşme ve kurtuluş yolu olarak gördüğünü göstermektedir. Yazar, Rumların bütün baskı ve acımasızlıklarına rağmen Türklerin merhametini Feride'nin şahsında öne çıkarmak gayretindedir. Arka planda özetleme yöntemiyle verilen Kurtuluş Savaşı'nın bir fon teşkil ettiği romanda, bir “kahraman” ve “asker” tipi olarak Feride'nin -intikamcı yanından çok- naif vatanseverliği öne çıkar.

2.4. Kadın-Erkek İlişkileri ve Aşk

Romanda öne çıkan temalardan biri de aşktır. Anlatılan iki aşk ilişkisinden birincisi Feride ile Rasim, ikincisi de Zeynep ve Manolis

---

¹⁰ Feride romanda mücadele arzusu ve özverili gayretleriyle “Nefer Feride”; askerlere su dağıttığı için de “Saka Feride” gibi lakaplarla anılır.

arasındakidir. Feride ve Rasim birbirlerini Saruhan Mevlevihanesi'nde görüp âşık olurlar. Onlar birbirine açılana kadar Feride'ye başka görücüler gelmeye başlamıştır. Saruhan'ın güçlü ailelerinden olan bu kişiler Feride'yi kendi çevrelerinden bir genç olan Hüsnü'yle zorla evlendirmek isterler. Romanda Feride ile Rasim arasındaki aşktan çok Feride'nin bu güçlü aileyle, Mutasarrıf'ın ailesiyle ve Hüsnü ile mücadelesi anlatılır. Rasim sonunda Yunan işgalciler tarafından dövülerek öldürülür. Feride otuz dört yaşında dul kalmıştır. Feride ile Rasim arasındaki aşk detaylarıyla ve derinlemesine işlenmez. Yüzeysel olarak geçilir. Bu ilişki ile ilgili üzerinde durulan diğer bir husus da Feride'nin Rasim'e bir evlat veremediği için kendini eksik hissetmesidir. Feride'nin bu durumdan duyduğu üzüntü roman boyunca birkaç yerde vurgulanır.

Zeynep ile Manolis, Bedianos köyünde çeşme başında görüşüp âşık olurlar birbirlerine. Onların aşkı Türk-Rum aşkı olması dolayısıyla imkânsız gibi görünen zorlu bir aşk ilişkisidir. Zeynep'in annesi Manolis'i Rum olduğu için istemez. Manolis'in arkadaşları da Manolis'in Zeynep'e olan aşkına onu Türklere karşı yumuşatacağı için karşı çıkarlar. Manolis, Rum baskınından önce Zeynep'i haberdar eder, ona zarar vermek isteyen Rum arkadaşlarıyla dövüşür ve böylece Türklerin gözünde bir kahraman olur. Bu aşk ilişkisi de romanda, aşkın millet tanımayacağı, soğuk, politik gerçeklerin insanların birbirine duyduğu aşka engel olamayacağını göstermektedir. Manolis de aşkı için birçok şeyi feda ederek Türklerle beraber Anadolu'ya gelir ve Zeynep'le birlikte Çine'ye yerleşmeye karar verirler fakat Çine'deki hayatları anlatılmaz. Manolis'in, Zeynep ile olan aşk ilişkisi yanında romandaki önemli bir işlevi de Türklere ön yargısız yaklaşan bir Rum'un olumlu bakış açısını yansıtmaktır.

Her iki aşk ilişkisini de hesaba katarak baktığımızda, aşk temasının romanda dikkate değer temalardan olduğu, fakat her ikisinin de romanın politik ve toplumsal olay örgüsünün gölgesinde kaldığı söylenebilir.

Mevlevilik motifleri, Mutasarrıf'ın ailesi, Hüsnü ve Yunan işgalcileriyle mücadele, Feride-Rasim aşkının; Türk-Rum çatışmasını ve karşılaştırmasını vurgulayan anlatımlar da Zeynep-Manolis aşkının derinlemesine işlenmesinin önüne geçmiştir denilebilir.

2.5. Mevlevilik

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin adına nispetle oğlu Sultan Veled tarafından kuralları tespit ve tanzim edilen bir tarikat olan Mevlevilik (Kubbealtı Lugatı); Mevlana'nın türbesiyle birlikte oluşmaya başlayan Merkez Dergâh'tan sonra, Mümine Hatun'un kabrinin bitişiğinde yapılan Karaman Mevlevihanesi (1320) ve daha sonra Manisa Mevlevihanesi (1369) ile (Kara, 2006: 9) etki sahasını genişletti. Osmanlı dünyasındaki ilk Mevlevihane Bursa'nın fethinden yüz sene sonra II. Murat devrinde 1426 tarihinde yapılan Edirne Mevlevihanesi olmuş, Tire Mevlevihanesi bunu izlemiştir. Daha sonra üçüncü başkent İstanbul'a ulaşan dergâhların ilki II. Beyazıt'ın izni, İskender Paşa'nın gayretiyle açılan 1491 tarihli Galata Mevlevihanesi'dir. Daha sonraki yıllarda Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş ve Üsküdar Mevlevihaneleri açılmıştır (Kara, 2006: 9-10). Osmanlı topraklarında mekân tutmuş, Bağdat'tan Bingâzi'ye, Mekke'den Mostar'a uzanan beldelerde faaliyet gösteren 99 mevlevihanenin dökümü verilebilir (Önder'den akt. Kara, 2006: 11).

Giritli Feride'de de Mevlevilik ve Mevlevihaneler önemli bir yer tutar. Daha romanın "Giriş" bölümünde Hanya Mevlevihanesi'nden bahsedilir, Feride'nin dedesi Derviş Ali, bir Mevlevi dervişidir, yine Feride'nin Saruhan'da evlerine yerleştiği manevi dedesi Bahçıvan Salih Dede de Mevlevi'dir. Saruhan Mevlevihanesi'nde Feride de ney çalmayı öğrenir ve – kafes arkasından da olsa- ayinlerde ney çalar.

Mevlevilik ve Mevlevilikle ilgili çağrışımlar romanda oldukça olumlu bir çerçevede anlatılır. Feride'nin çok sevdiği dedesi Derviş Ali'nin nasıl Mevlevi dervışı olduğu, Hanya Mevlevihanesi'nin Şeyhi (Mehmet

Şemseddin Dede) ile ilişkisi daha romanın başından itibaren olumlu ve sıcak bir dille anlatılır. Feride merkezinde bakıldığında, Mevlevilik'in, onun için hep "koruyucu" bir işlevi olduğu söylenebilir. Derviş Ali Dede, torunu Feride'yi korumuş, kollamış onun için canını feda etmiştir. Anadolu'ya vardıklarında halk tarafından dışlandıklarını hissederken, dedesinin de vaktiyle gitmiş olduğu Saruhan Mevlevihanesi'ne vardıklarında yine dedesinin Mevlevi arkadaşları aracılığıyla korunup kollanır. Feride, kocası Rasim'i Mevlevihane'de görüp âşık olur. Evde bile güvenli hissetmediği en zor zamanlarında Mevlevihane'ye sığınır. Mevlevilik'e Rumlar bile sıcak bakmakta, en saldırgan dönemlerinde bile Mevlevihanelere dokunmamaktadırlar. Venizelos'un bile Mevlevihane'ye sempatiyle baktığı aktarılır. Ayrıca ney'in ve sema ayinlerinin de huzur veren, sıcak ve samimi yanı vurgulanır. Feride duygularını da birçok kere ney aracılığıyla ifade eder; dertli ve sıkıntılı olduğunda bu duygularını ney üfleyerek dışa vurur ve rahatlar.

Özetle, romanda Mevlevilik'in felsefesi üzerinde durulmasa da onunla ilgili öğeler, romanda bir sempati ve cazibe merkezi olarak yansıtılmıştır.

Sonuç

Hasan Eskil'in *Giritli Feride* romanı, 19. yüzyılın sonlarında Rumların baskı ve zulümlerinden kaçarak Girit'ten Anadolu'ya göçmek zorunda kalan bir Türk kafilesinin hikâyesini Feride -ve kısmen Derviş Ali- merkezinde anlatmaktadır. Feride'nin Anadolu'ya göçmesinden sonra gerçekleşen, Ege beldelerindeki Yunan işgali ve sonrasındaki Millî Mücadele ve zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı da yine Feride merkezinde ele alınmıştır. Ayrıca Mevlevilik ve Mevlevihaneler de –daha çok bir fon olarak- roman boyunca üzerinde durulan konulardan olmuştur.

Roman, birey ve bireyin iç dünyasından çok tarihî ve sosyal konulara dikkat çekerek, okuru bu konularda bilinçlendirmek amacındadır. Özellikle romana adını veren "Girit" meselesi ve Türklerin orada yaşadığı zorluklar

ve zorunlu göç esnasında çektikleri sıkıntılar ve acılar ön plana çıkarılmıştır. Tarihî ve toplumsal konulara dikkat çekmek isteyen bu tutum -ve romanın nispeten kısa olması- roman kişilerinin karakter gelişimlerinin ve iç dünyalarının derinlemesine işlenememesine sebep olmuştur. Mevlevilik (düşüncesi) ve aşk gibi temalar; tarihî meselelerin öne çıkarıldığı ve özetleme yöntemiyle hızla ilerletilen roman zamanı içinde geri planda kalmıştır.

Sonuç olarak *Giritli Feride*; roman tekniği ile ilgili aksayan bazı yönlerine rağmen, Millî Mücadele gibi her ne kadar çok işlense de önemini kaybetmeyen bir konuyu ve Girit meselesi, zorunlu göç, mübadele gibi nispeten daha az işlenen konuları işlemiş, bu konulara edebiyat aracılığıyla dikkat çekmiş ve türün diğer eserleri arasındaki yerini almıştır.

Kaynakça

- BORNEUR, Roland, QUELLET Real (1989), Roman Dünyası ve İncelemesi, Hüseyin Gümüş (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ESKİL, Hasan (2010), *Giritli Feride*, İstanbul: Günizi Yayınları.
- KARA, Mustafa (2006), "800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15(1), 1-22.
- Kubbelti Lugatı: "Mevlevîlik", <http://lugatim.com/s/mevlevilik>, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- MORAN, Berna (2010), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖNDER, Mehmet (1992), "Konya'da Mevlâna Dergâhı ve Mevlevîhâneler", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, 25-28.
- SAZYEK, Hakan (2013), Roman Terimleri Sözlüğü, Ankara: Hece Yayınları.
- TEKİN, Mehmet (2009), Roman Sanatı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TOPALOĞLU, Yüksel (2012), Anka Kuşunun Gördükleri - Romancı Yönüyle Adalet Ağaoğlu, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- TUKİN, Cemal (1996), "Girit", İslâm Ansiklopedisi, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 85-93.

TURAN, Bülent Ahmet (2013), Hasan Eski'in Roman ve Hikâyeciliği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, "Elefterios Venizelos", https://tr.wikipedia.org/wiki/Elefterios_Venizelos, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).

Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, "Enosis", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Enosis>, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, "Kandiye", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kandiye>, (Erişim Tarihi: 13.05.2021).

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(1): 116-137
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(1): 116-137

**“HEKİMSİZ VE HÂKİMSİZ MEMLEKETTE OTURMA”: HALİDE
ALPTEKİN’İN BALKAN ROMANINDA GÖÇ**

Ayşe Sümeyye KOLAKOĞLU*

ÖZ: Balkanlar, 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetinde kalmış ve bu süreçte tarihinin en barışçıl dönemini yaşamış olan bir coğrafyadır. Avrupa’da ortaya çıkan ulusçuluk akımı, Balkanlarda Osmanlı’nın hüküm sürdüğü son dönemlerde çok uluslu bu toprakların huzur ve barış ortamına darbe vurarak isyan ve savaflara zemin hazırlamıştır. Bilhassa Müslüman Balkan Türklerine yönelik uygulanan baskı ve zulümlerle Balkanlardaki Türk nüfusu yok edilmeye çalışılmıştır. Balkan Türklerinin büyük bir kısmı ya terk etmek istemedikleri evlerinde ya göç yolunda ya da savaflarda hayatlarını kaybetmiş; bir kısmı ise yaşanan felaketlerin acısını içlerinde canlı tutarak hayatlarına devam etmişlerdir. Türklerin 20. yüzyılın başından bu yana Balkanlarda maruz kaldığı etnik temizlik, Türk edebiyatına farklı cepheleriyle yansıyan ve güncelliğini yitirmeyen bir izlek olarak karşımıza çıkar. Bilhassa romanlarda olayların ve kişilerin ayrıntılı biçimde kurgulanabilmesi, söz konusu izleğin daha ziyade roman türünde ortaya konmasına imkân verir. Bu örneklerden biri de Halide Alptekin’in *Balkan* romanıdır. Romanda, 93 Harbi’nden İstiklal Mücadelesi’ne değin yaşanan felaketlerden hareketle Selanik’ten Anadolu’ya göç etmeye mecbur kalan bir ailenin yok oluşu anlatılır. Bu çalışmada Alptekin’in *Balkan* romanı, göç izleği çerçevesinde mekâna ve bireyin hayatına temas eden yönleriyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halide Alptekin, *Balkan*, Türk Romanı, Rumeli Türkleri, Selanik, Göç.

* Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, e-posta: aysesumeyyeturan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1351-8047

Geliş Tarihi (Received): 02.06.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 08.06.2021

**“RESIDENCE IN A CITY WITHOUT A DOCTOR AND LAWYER”:
MIGRATION IN HALIDE ALPTEKİN’S *BALKAN***

ABSTRACT: The Balkans is a geography that remained under the domination of the Ottoman Empire from the 14th century to the 20th century and experienced the most peaceful period of its history in this period. The nationalist movement that emerged in Europe has laid the groundwork for rebellions and wars by striking the peace and tranquility of these multinational lands in the last period of Ottoman rule in the Balkans. In particular, the Turkish population in the Balkans was tried to be destroyed by the oppressions and persecutions applied to the Muslim Balkan Turks. Most of the Balkan Turks lost their lives in their homes that they did not want to leave or on the way to migration and in wars; some of them continued their lives by keeping the pain of the disasters alive inside of them. The ethnic cleansing that Turks have been exposed to in the Balkans since the beginning of the 20th century, appears as a theme in Turkish literature that reflects different aspects without losing its up-to-dateness. The fact that events and people can be fictionalized in detail, especially in novels, allows the theme to be revealed more in the novel genre. One of these examples is Halide Alptekin's *Balkan*. In the novel, it is described the destruction of a family forced to migrate from Thessaloniki to Anatolia, based on the disasters that took place from the 93 War to the Independence Struggle. In this study, the novel *Balkan* will be discussed with its aspects that touch the place and the life of the individual within the framework of the migration theme.

Keywords: Halide Alptekin, *Balkan*, Turkish Novel, Rumelian Turks, Thessaloniki, Migration.

Giriş

Göç kavramı, *Türkçe Sözlük*'te “*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret ve muhaceret*” (2005: 769) olarak tanımlanmaktadır. Göç, Eski Türkçeden günümüz Türkçesine kadar hiç değişmeden gelebilmiş sözcükler arasındadır. Türk tarihine bakıldığında göç etmenin, Türkler tarafından çoğunlukla yeni yerler keşfetme ya da yurt edinme gibi amaçlarla gerçekleştirildiği ve Türk yaşayışının bir parçası

olduğu görülür. Türkçenin ilk sözlüğü *Divânü Lügati't-Türk*'te hem isim hem fiil kökü olarak kullanılan göç sözcüğünün (akt. Alibekiroğlu, 2019: 299) izlerine rastlanır. Sözlü kültürde ise göç konusunu içeren Ergenekon ve Göç destanlarının yanı sıra göçle ilgili "*Göçün rahat, konuşun olcaylı (kazançlı) olsun.*", "*Göç yürüye yürüye düzelir.*", "*Göçmeye karar veren kendi yurdundakileri kötüler.*" (Ögel, 1978: 7,9) gibi atasözleri bulunur. Yine sözlü kültür ürünlerinden türkülerde de göçlerden dem vurulur. Erzurum'un 1914 yılında Ruslar tarafından işgal edilmesinin ardından "*Göç göç oldu göçler yolda düzüldi/ Uyku geldi ela gözler süzüldi/ O zamanda elim yârdan üzildi/ Ağam nerden aşar yolu yaylanın/ Yaylanın aman Bingöl'ün*" (akt. Vural, 2018: 6) türküsü yakılır. Tüm bu örnekler, göçün Türk toplumunun ortak hafızasında yer alan bir fenomen olduğunu gösterir.

Kişiler ya da topluluklar hiçbir baskı ya da zorlama olmaksızın kendi rızalarıyla göç edebilecekleri gibi, tabii ve tarihî zorunluluklar neticesinde istemedikleri hâlde de yer değiştirebilmektedir. Bunlar içinde zorunlu yer değişikliğine dayanan göçler, trajik olayları da beraberinde getirir. Türklerin Balkanlardan Anadolu'ya gerçekleştirdikleri ve yakın geçmişe damgasını vuran göçler, trajik neticeli olanlara bir örnektir. Balkanlar, 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Osmanlı himayesinde kalan ve bu süre zarfında Türklerin farklı etnik kimliklerle barış içinde yaşadıkları bir coğrafyadır (Karpas, 1992). Balkanlarda karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörünün yitirildiği günler, 93 Harbi ile başlar. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya mağlup olmasıyla sonuçlanan 93 Harbi, bölgedeki Osmanlı nüfuzuna ağır bir darbe vurur. Bu olaydan nemalanan milletlerin Osmanlı tebaasından ayrılarak ulus devleti kurma arzuları peyda olunca bölgedeki Türklere yönelik baskı ve zulme dayalı etnik bir temizlik başlar (Livaoğlu Alben, 2009: 89).

Rumeli Türklerinin bahsi geçen dönemden sonra Balkanlarda maruz kaldıkları şiddet ve bununla beraber yerlerini yurtlarını bırakıp Osmanlı

sınırlarında daha güvenli bir bölgeye, bilhassa Anadolu'ya sığınmaları, göç ederken ve sonrasında yüz yüze geldikleri sorunlar birey hayatına yansıyan yönleriyle Türk edebiyatının her türüne azımsanmayacak ölçüde yansımış bir konudur. Bu türler arasında tarihî olaylardan beslenen ve okuyucuda güçlü bir gerçeklik hissi uyandıran tarihî romanlarda Rumeli Türklerinin yaşadığı trajediyi romana özgü anlatım imkânlarıyla görebilmek mümkündür. Balkanlardan İstanbul ve Anadolu'ya gerçekleşen göçlerin, bir başka deyişle etnik temizliğe dayanan bu sürgünlerin tarihî gerçeklerle örtüşecek şekilde kurgusal düzleme taşındığı romanlardan biri de Halide Alptekin'in 2011 yılında yayımlanan *Balkan* adlı romanıdır.

Balkan romanında Balkanların Osmanlı Devleti'nin himayesinde olduğu dönemde Selanik'te yaşayan geniş bir ailenin, 93 Harbi'nden sonra Osmanlı bünyesindeki ulusların ayaklanması ve bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle elden çıkmaya başlayan Balkan topraklarında tanık oldukları mezalim, ardından göç yolunda, savaşlarda ve yerleşilen yeni yerlerde aile fertlerinin teker teker yitmesi konu edilir. Romandaki ana yönelim, baskı ve zulüm sebebiyle yer değişikliğine dayanan göçtür. Göç hadisesi etrafında her biri, bir öncekini unutturacak denli acılara sebebiyet veren felaketlere yer verilir.

Halide Alptekin'in *Balkan* romanının da içinde olduğu Balkanlardan Anadolu'ya göçü merkeze alan yakın dönemde yayımlanmış romanlarda tarihî arka planın 93 Harbi, I. ve II. Meşrutiyet ile Balkan Savaşlarından oluştuğu görülür (Akgün, 2015: 152). Bu olaylar neticesinde yaşanan göçler, romanların olay görüşüne "göç öncesi", "göç yolu" ve "göç sonrası" olmak üzere üç bölüm hâlinde yayılır.

1. Göçe Hazırlık

Balkan romanında yer alan göç hadisesi, kişilerin herhangi bir sorun olmaksızın, keyfiyetlerine bağlı gelişen bir hareket değildir. Romanda

"insanları ayrılmaya zorlayan açık zulüm" (Bartram vd. 2017: 152) olarak tanımlanan zorunlu bir göç söz konusudur. Romanda yer alan zorunlu göç, Selanik'te yaşayan varlıklı ve geniş bir aile ekseninde işlenir. Üç nesilden oluşan ve büyükçe bir konakta yaşayan ailenin reisi Selami Hoca'dır. Ailenin diğer fertlerinden konakta bulunanlar Selami Hoca'nın eşi Nigâr Hanım, oğulları Mahmut Bey ve eşi Behiye Hanım, torunları Kadir, Mazlum ve Hafize'dir. Selami Hoca'nın büyük oğlu Recai Bey, eşi ve çocuklarıyla beraber Üsküp'te yaşamaktadır. Selami Hoca'nın İstanbul'a gelin giden bir de Gülfidan adında bir kızı vardır. Bu kişilerin yanı sıra konağın işlerine bakan çalışanlar da konağın kadrosunu genişletmektedir.

Selami Hoca, kökleri Selanik topraklarına yayılmış asırlık bir çınar gibi varlığıyla tüm aileyi bir arada tutan nüfuzlu ve varietli bir taş ustasıdır. Selanik'e tutkun, Osmanlı Devleti'ne ve II. Abdülhamit'e gönülden bağlıdır. Bu bağlılık dolayısıyla Sultan karşıtı bir tavra sahip olan Selanik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eylemlerine son derece tepkilidir. Bu anlamda onun romantik bir Osmanlı milliyetçisi olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Büyük oğlu Recai Bey de babasından farklı değildir. Mahmut Bey ise II. Abdülhamit karşıtı bir tutum sergiler. Babasının aksine devlet içindeki idari aksaklıklara sorgulayıcı ve gerçekçi biçimde yaklaşır. Söz konusu zıtlık, ailenin göç yoluna çıkışlarında belirleyici olacaktır.

Balkan romanı "*Balkanlar, için için kayınıyordu.*" (Alptekin, 2011: 7) cümlesiyle başlar. Selami Hoca'nın oğlu Mahmut Bey, huzursuzluğun artmasından endişe ederek Selanik'teki üç katlı konaktan ayrılıp köydeki çiftliğe taşınmayı düşünür. Göçe hazırlığın temelleri daha ilk sayfadan atılır. Konaktan ayrılacak olmak, Mahmut Bey'i ziyadesiyle üzer; bu konakta geçen günlerini, konağın ailedeki herkes için anlamını ve her şeyden de öte Selanik'i derinden düşünmeye iter. Ancak "*Selanik huzursuz bir şehir olmaya başlamıştı[r].*" (Alptekin, 2011: 7). Mahmut Bey, çetelerin bölgedeki birkaç evi

basması üzerine geçici bir süreyle çiftliğe taşınmaya kesin olarak karar verir. Bu huzursuzluğun er ya da geç biteceğine dair bir inanca sahip olduğu hissettirilir. Çünkü giderken yalnızca kişisel eşyalarını alırlar, konaktaki diğer eşyaları olduğu gibi bırakırlar. “Konağın bembeyaz patiska perdelerini, şehir huzura kavuştuğu zaman dönmek üzere” (Alptekin, 2011: 7-8) indirirler. Yurtlarını terk eden kişilerde geri döneceklerine dair bir inancın var olması, tarihî gerçeklerle de örtüşür.

Selanik’in kozmopolit yapısının romana yansıdığı görülür. Selanik “Rum, Sırp, Bulgar, Türk bir sürü Selanikli’nin, kiminin alışveriş için dolaştığı, kiminin tur attığı caddeler...” (Alptekin, 2011: 112) ile tasvir edilir. Hangi dinden ya da ırktan oldukları fark etmeksizin insanların bir arada kardeşçe yaşayabilmeleri Osmanlı Devleti’nin hoşgörü politikasıyla ilgilidir. Osmanlı, bu topraklara barış ve huzur getirmiştir (Karpata, 2012). Türk tarihini mazi, hâl ve atıyla birleştirerek mekânda buluşturan Yahya Kemal, Balkan topraklarına sinen Türk yerleşimiyle ilgili “Türklük Avrupa’ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş lakin tuzunu bırakmış. Bütün o topraklar Türklük kokuyor.” (akt. Çokum, 1984: 44) sözlerini sarf eder. Öz yurt hâline gelen Selanik’te yaşadıkları konak hiç şüphesiz ki ailenin tüm fertleri için önem taşır. Mahmut Bey, bu konakta doğar, büyür, eşi Behiye Hanım’la bu konakta evlenir, bu konakta yaşar; çocukları Kadir, Mazlum ve Hafize bu konakta dünyaya gelir. “Arabadan sokaktan uzaklaşana kadar, hiçbiri gözlerini evlerinden ayıramadılar. Yüreklerini; bu konakta, özenle katladıkları, sıcacık aile bohçasının içinde bıraktılar.” (Alptekin, 2011: 8). Hem konaktan hem de Selanik’ten ayrılmanın hüznü içlerini burar.

Balkanlardan ana yurda yapılan göçü izleğe alan diğer romanlarda olduğu gibi *Balkan* romanında da huzursuzluğun başlangıcı 93 Harbi’ne dayanır (Bıyık, 2013: 74). Selami Hoca’nın İstanbul ziyaretinde Paşa dayıları, “İçim yanıyor içim Selami oğlum. Kars, Ardahan, Batum, Beyazıt gitti, Ruslar’a

bıraktık." (Alptekin, 2011: 12) diyerek 93 Harbi'nin sonuçlarından doğan üzüntüsünü dile getirir.

Selami Hoca'nın II. Abdülhamit'e gönülden bir bağlılığı olduğunu belirtmiştik. Bir cihan devletini idare etmenin güçlüklerini ve düşmanların dört bir yanda kol gezdiğini bilerek Sultan'a her konuda hak verir, her fırsatta övgüler yağdırır. Bu arada II. Abdülhamit imar konularına önem verdiğinden bir taş ustası olan Selami Hoca, Selanik'in imarıyla ilgili meseleler hakkında zaman zaman Sultan'ın huzuruna çıkabilme imkânı bulmuştur. Bu yüzden bizzat tanıdığı, sevdiği Abdülhamit'e karşı fikirlere tahammülü yoktur. İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi Selanik içinde de etkin olan Sultan karşıtı yapılaşmalara son derece öfkelenir. Selami Hoca'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik olumsuz tavrı, Balkanlardan göçü konu edinen diğer romanlardaki bakış açısıyla örtüşür. Bu romanlarda İttihat ve Terakki Cemiyeti faaliyetlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak Balkanlardaki karışıklığın artmasına ve Rumeli Türklerinin yurtlarından olmasına sebep olduğu hissettirilir (Bıyık, 2013: 74). Aynı bakış açısı, Selami Hoca'nın şahsında toplanarak *Balkan* romanında da gözlenir. Ne var ki Selami Hoca'nın oğlu Mahmut Bey, babasıyla aynı fikirde değildir. "*İş başından yanlış başlamış canım pederim, söylenenlere göre; padişahımız, mazisine ihanet ederek, Devlet-i Osmani'yi Moskoflara satmış. Tahta çıkmadan önce İngilizlerden altın almış. Kardeşi V. Murat'ı da zincire vurdurmuş.*" (Alptekin, 2011: 26) diyerek Abdülhamit'i suçlayacak sözler sarf eder. Birbirine zıt görüşlerin bir aile içinde bulunabilmesi, bir taraftan, Selanik'in o günlerdeki karmaşık yapısını gösterir. Diğer taraftan da Selanik'te bir huzursuzluğun yavaş yavaş baş gösterdiğine işaret eder.

Selanik'in karışmak üzere olduğu, Selami Hoca'nın bir tren yolculuğunda tanıştığı Serhafiye Ezel Paşa'nın cümleleriyle anlaşılır. "*Selanik'e her gelişinde, bir önceki gelişinden daha az itibar gördüğünü*" (Alptekin,

2011: 108) hisseder Ezel Paşa. “*Selanik eski Selanik olmaktan çıkmıştı. Görünürde aşikâr olan bir şey yoktu. [Ancak] Selanik bir şeylere gebeydi.*” (Alptekin, 2011: 108). Bu yüzden itibarını zedeleyeceğine ve huzuru bozacağına inandığı muzır cemiyetleri, düşünceleri tek tek jurnaller. “*Mustafa Kemal’in Şam’da kurduğu ‘Vatan’ cemiyetinin Selanik’teki şubesi ‘Vatan ve Hürriyet’i bugün yarın temelleri atılacak ‘Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’ni, Ziya Gökalp’in düşüncelerini, Paris’teki ‘Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ni*” (Alptekin, 2011: 108-109) saraya bildirir ve tüm bu faaliyetleri için saraydan daha çok para ister. Serhafiye Ezel Paşa’nın dürüst bir devlet adamı olmadığını, para kaçırdığını ve ziyadesiyle usulsüz işlere giriştiğini (Alptekin, 2011: 123) görürüz ki bu durum daha sonra sürgün edilmesine sebep olur. Sürgün edildiği yerdeki insanlar arasında namı duyulur ve saldırıya uğrayarak öldürülür (Alptekin, 2011: 126-127). Böylece Ezel Paşa’yla ilgili ortaya konan olumsuz imajla Paşa’nın önceki istihbarat faaliyetleri de şüphe götürür hâle gelir.

Balkan romanında Balkanlardan ana yurda göçü hazırlayan olayların ilki Makedonya’da gerçekleşir. Komitacılar Makedonya’da terör estirmeye başlarlar. Posta arabalarının ve trenlerin önünü kesip soyarlar. “*Müslüman, Hristiyan ayırt etmeden, menfaatlerine ters davrananları, önlerine gelenleri öldürü[r]ler.*” (Alptekin, 2011: 119). Yapılanlar yalnızca Müslümanlara yönelik eylemler değildir; komitacılar kiliseleri havaya uçurarak, Yahudi tüccarların mallarını gasp ederek tüm Makedonya’ya korku salarlar. Mevcut saldırıların Makedonya’da başlamış olması, Makedonya’nın güzelliğine ve topraklarının verimliliğine bağlıdır. Selami Hoca’nın penceresinden Makedonya’nın mahiyeti şu sözlerle anlatılır:

“Güneyde Ege Denizi’ne, batıda Ohri Gölü’ne kadar uzanan bu yerler herkesin iştahını kabartıyor. Onun için de rahat bırakmıyorlar Makedonya’yı. Hepsi ayrı bir yerinden dürteliyor, deşmek, şişlemek için. İstanbul’a, Boğazlar’a yakındır ve de vergi gelirleri yüksektir, ziraat bakımından zenginliği vardır. Onlara göre Makedonya’yı kontrolüne alan devlet, bölgeye

hâkim olacaktır. Sanki Makedonya kimsenin kontrolünde değilmiş gibi..."
(Alptekin, 2011: 120).

Fakat Makedonya, diğer tüm Balkan topraklarında olduğu gibi gerçekten hiçbir devletin kontrolünde değilmişçesine türlü zalimliklere sahne olur. Balkan Türklerinin onuru ayaklar altına alınır ve Balkan Türkleri kaderine terk edilir.

Kosova, Selanik, Manastır, Bitola şehirlerinin hâli içler acısıdır (Alptekin, 2011: 122). Balkanların herhangi bir yerinden alınan felaket haberleri, sıranın bir gün kendilerine de gelebileceği hissini uyandırarak Selami Hoca ve ailesini tedirgin eder. Nitekim o gün gelir ve Selami Hoca'nın oğlu Mahmut Bey, Selanik caddelerinde dolaşırken belindeki tabanca komitacılar tarafından fark edilir ve *"bize yan baktın"* denerek tabancası alınır ve genç adam feci şekilde dövülür (Alptekin, 2011: 123). Olaya şahit olan polisler de hiçbir müdahalede bulunmaz.

Selanik'te devletin kurumları etkisini yitirmiş, Müslüman tebaayı koruyup kollayacak herhangi bir asayiş kalmamıştır. İşlenen suçların hesabını sormak, sorumluları tutuklamak bir yana halkın güvenliği dahi sağlanamaz. Selanik'in eski tadı kaybolur:

"Bütün bu olanlar göğün maviliğini soldurmuş, Makedonya kırlarının yeşilliği, yeşil oluşuna küsmüş, Rumeli'de esen rüzgârın bile soluğu kesilmişti. Estiği zaman, dağların zirvelerinden eteklerine kadar coşkuyla üfören korkusuz rüzgârın da keyfi kaçmıştı." (Alptekin, 2011: 123).

Mahmut Bey, başına gelen talihsiz olayın da etkisiyle romanda göç etmekten bahseden ilk kişi olur. Babası Selami Hoca'ya *"Müsaade edin de hep birlikte göçelim buralardan. Her gün göç eden onlarca aile var"* (Alptekin, 2011: 124-125) der. Ancak Selanik'e tüm mevcudiyetiyle bağlı olan Selami Hoca, bu teklife bir hayli öfkelenerek karşı çıkar. Oğlunu, gençliğinin de verdiği bir toylukla acele etmekle suçlar. Aslında Mahmut Bey, konuya babasından

daha realist yaklaşım olabilecekleri bir nevi önceden sezer. Selami Hoca ise millî duyguların etkisindedir. “Yüzyıllarca yaşadığımız bu topraklardan. Kimi kimin topraklarından atıyorlar?” (Alptekin, 2011: 125) sözleriyle Selanik’ten asla vazgeçmeyeceğini âdeta haykırır. Ağabey Recai de aynı kanıdadır.

Mahmut Bey, Balkan Türklerinin üvey evlat muamelesi gördüğünü, Devlet-i Aliye’nin Makedonya topraklarını başıboş bıraktığını söyler (Alptekin, 2011: 130). Söz konusu yaklaşım, Balkanların konu edildiği diğer romanlarla örtüşür (Bıyık, 2013: 32). İsteyen istediği gibi suç işlemekte; gasp, adam öldürme gibi olayların hesabı sorulmamaktadır.

Nihayetinde II. Meşrutiyet ilan edilir ve II. Abdülhamit tahttan indirilir. Tahttan indirilen II. Abdülhamit’in Selanik’te tutulacağını öğrenen Selami Hoca, böyle bir durumda Selanik’te daha fazla kalamayacağı düşüncesiyle İstanbul’a temelli gitmeye karar verir. Selami Hoca’nın göç etme isteği, bireysel felaketlerden ziyade gönülden bağlı olduğu Padişah’ın tahttan indirilişi sebebiyle zuhur eder. Selanik’ten zorunlu olarak ilk ayrılanlar Selami Hoca ve eşi Nigâr Hanım olur. Selami Hoca, İstanbul’a giderken Makedonya manzarasını son kez seyreder. Makedonya semalarına kederli kederli bakarken üç kıtada hüküm sürmüş bir cihan devletinin şanlı mazarını görür. “Niğbolu Zaferi’nin, Mohaç Meydan Muharebesi’nin zafer naraları kulaklarında[dır].” (Alptekin, 2011: 134). Selami Hoca’nın İstanbul’a gidişinin ardından Osmanlı topraklarının dört bir yanında felaketler peş peşe yaşanır. Önce Arnavutlar isyan eder, Yemen başkaldırır, Trablusgarp’ta isyan çıkar. Bu olaylar neticesinden devletin Balkanları muhafaza edecek gücü kalmaz. Nitekim devletin güçsüzlüğünden yararlanan Karadağ 1912 yılında Osmanlı’ya savaş ilan eder, sancağı ele geçirir ve Üsküp Sırpılara bırakılır. Ardından Bulgaristan ve Yunanistan da İstanbul’a savaş ilan eder. Peşi sıra yaşanan felaketler sebebiyle Balkan Türklerinin büyük bir çoğunluğu yerlerini yurtlarını bırakıp göç etmek zorunda kalır. Mahmut Bey

kesin kararını verir, ailesini toparlayıp ya Anadolu'ya ya da İstanbul'a gidecektir (Alptekin, 2011: 136). Ancak devlete bağlılık konusunda babasıyla aynı tavra sahip olan ağabeyi Recai Bey, Üsküp'ten ayrılmak istemez. Mahmut Bey, her ne kadar ağabeyinin aksine Selanik'ten göç etmeye karar vermiş olsa da yurdunu terk etmeyi sindirebilmiş değildir. Gitmek de kalmak kadar zordur. "...dört asırdan da çok biz bu toprakların sahibiydik. Efendi olarak yaşadığımız bu topraklarda hakarete uğramak, ikinci sınıf insan muamelesi görmek, yerimizden yurdumuzdan hırsız gibi kaçmak" (Alptekin, 2011: 139) düşünceleriyle içi kan ağlar. Ancak yaşanan felaketlerin ardından - Balkanların konu edildiği diğer romanlarda olduğu gibi- (Acer, 2015: 380) göç tartışmaya açık bir konu olmaktan çıkar ve göç etmekten başka çareleri kalmaz.

Böylece Mahmut Bey, her an bir felakete uğrayacaklarının endişesiyle eşi Behiye Hanım ve çocuklarıyla beraber bir an evvel yola koyulur. Konağı bırakıp gidecek olmanın acısı, derinden hissedilir. "*Her şeyimiz alt üst oldu, hepimizin, çocukların hayal ve hülyaları, bu şehirde kalan dipdiri hatıralarımız...*" (Alptekin, 2011: 136) diyerek üzüntüsünü dile getirir Mahmut Bey. Behiye Hanım, bir daha dönmek üzere veda ettiklerini hisseder gibi konağa son kez bakar, bütün hatıralar gözünün önüne gelir.

"*Behiye Gelinin; gelin olduğu, çocuklarını doğurup büyüüttüğü, bahçesinde nazlı nazlı salınarak dolaştığı, kokularını ciğerlerine çektiği hanımeli -petunya-hatmi çiçeklerini, renk renk sardunyalı, çırıklı kocaman kuyuyu, arka bahçedeki bostanda ekili sebzeleri, her şeyini, onun olan, onların olan her şeylerini, anılarını, çocukların ilk adımlarını attıkları, düşüp kalkarak oynadıkları, sünnet törenlerinin yapıldığı, delikanlı oldukları evlerini*" (Alptekin, 2011: 136) bırakacak olmalarının hüznü, göç yolunda çekecekleri sıkıntıların bir habercisi gibi yüreğini kaplar. Konak ve Selanik'le beraber bütün bir geçmişlerine veda ederler.

Balkan romanında göç hazırlığı, Balkanlarda yaşanan tarihî olaylarla örtüşecek biçimde, bu olayların tetiklemesiyle başlar. Balkanlardaki evini, ocağını terk etmek zorunda kalan binlerce aileden yalnız biri olan Selami Hoca'nın ailesini göçe zorlayan ilk olay, 93 Harbi neticesinde Balkanlarda Müslüman Türklere yönelik başlayan sistematik yıldırma politikasının bir tezahürüyle Mahmut Bey'in Selanik'in ortasında çeteciler tarafından darp edilmesidir. Bu olay aynı zamanda aile içindeki huzursuzluğu da artırır, çünkü Mahmut Bey göç etme taraftarıyken babası Selami Hoca bu fikre şiddetle karşı çıkar. Böylece kuşaklar arasındaki görüş farklılığına da işaret edilir. Esasen Mahmut Bey de ailesini toplayıp göç etmeyi istemez; ancak dozunu artıran baskı ve zulüm sebebiyle canlarını kurtarmaya mecbur kalır. Yüzyıllardır onların olan Balkan topraklarını, tüm geçmişlerini ihtiva eden Selanik'i bırakarak göç yoluna çıkarlar.

2. Göç Yolunda

Göç yoluna düştüklerinde durumun vahametini kavramalarına sebep olacak felaketlerle karşılaşır. Rastladıkları ilk köyde mola vermek üzere durduklarında köyün çoktan terk edilmiş olduğunu görürler. Kendilerine yardımcı olan bir tekerlek ustası herkesin araba araba kaçarak Anadolu'ya gittiğini söyler. Usta, "...bu köyde, kadınların gerdanlıklarını aldılar, küpelerini... Kimisinin kulak memelerini kestiler de aldılar. Irzlarına geçtiler." (Alptekin, 2011: 139) diyerek yaşanan zulmü özetler. Yolda Koçana'dan, Selanik'ten, Üsküp'ten, Vayaslı'dan hareket edip kendileri gibi evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda kalan kalabalık bir kabileyle karşılaşır. Üsküp'ten gelen bir aileden Recai Bey'in Sırplar tarafından öldürüldüğünü, eşinin de tecavüze uğramamak için intihar ettiğini öğrenerek sarsılırlar (Alptekin, 2011: 140). Aynı kableden "*Dolni Poroy'da, Türklerin katledildiğini, Vayaslı'da Türk halkının tamamen, Cordoniva'da on iki Türkün katledildiğini*" (Alptekin, 2011:

141) de öğrenirler. Tüm bunlar, göç yolunda yaşanacak felaketlerin habercisi olur.

Nitekim göç yolculuğuna ara verip geceyi geçirmek için sığındıkları bir vadide kafilenin etrafını aniden bir çete sarar. Kafileyi dımdızlak soyarlar (Alptekin, 2011: 145). Behiye Gelin altınlarını, elmaslarını çeteye verdiği için çok üzülür. Çünkü hepsi gençliğinden, Selanik'ten yadigârdır.

Edirne de işgal altındadır. Şükrü Paşa, Edirne'yi teslim etmemek için yüz elli beş gün direnir; ancak en sonunda Edirne düşer:

"Zafer sarhoşluğu içindeki Bulgar askeri her haneyi yağma etti. Kadın ve kızlara akla hayale gelmeyen hakaret, taciz ve işkencelerde bulundular. (...) taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmadı düşman." (Alptekin, 2011: 149).

Yolculukları günlerce sürer, aç susuz kalırlar. Eşyaları yağmalanır, bir canları sağdır. Ancak yollarda sersefil oldukça hastalıklar da baş göstermeye başlar. Behiye Gelin hastalığa tutulur. Ateşler içinde yanar, sıtma tutmuş gibi tir tir titrer. Çocukları Kadir, Mazlum ve Hafize ile kocası Mahmut Bey, genç kadını iyi etmek için ellerinden geleni yaparlar. Mahmut Bey, yolculuğa bu şekilde devam edemeyeceklerini anlayınca buldukları ilk güvenli köyde kalmaya karar verir. Başlarını sokacak derme çatma yer buldukları zaman son derece mutlu olurlar. Çünkü artık özgürdürler (Alptekin, 2011: 161). İmkânların sınırlı olmasının bir önemi yoktur. Mahmut Bey, elinden geleni yapmasına karşın Behiye Gelin tüberkülozdan ölür (Alptekin, 2011: 163).

Mahmut Bey ailesiyle göç yolundayken Selanik'in Yunan'a teslim edildiği haberi gelir (Alptekin, 2011: 172). Evleri yağmalanan, eşi dostu komşusu öldürülen, her türü baskı ve yıldırmaya maruz kalan Türkler canlarını kurtarabilmek için akın akın İstanbul'a ve Anadolu'ya göç ederler (Alptekin, 2011: 172). *"İstanbul, Rumeli'den gelen; üstleri perişan, ihtiyar, kadın, erkek, insan sefaleti göçmenlerle dolup taş[ar]."* (Alptekin, 2011: 172).

Göçmenlerin gelmesiyle iyiden iyiye kalabalıklaşan İstanbul'da kaynaklar tükenir, pahalılık yaşanır (Alptekin, 2011: 172).

Anadolu işgal altındadır. Balkanlardan sürülen göçmenler, vatanın bir karış toprağını daha kaybetmek istemez. Anadolu için son nefeslerine kadar çarpışırlar. Savaşa katılanların arasında Mahmut Bey'in oğlu Kadir de vardır. Kadir, ailesine gönderdiği bir mektupta hangi amaçla savaştıklarını anlatarak tüm muhacir Türklere tercüman olur:

“Çocukluğumuzun geçtiği, doğup büyüdüğümüz Üsküp, Selanik, Manastır elimizden çıkınca nasıl üzüldük biliyorsun. Oralardan bu topraklara göç ettik, muhacir olduk, buraları da düşmana kaptırırsak elde ne kalır? Balkan bozgunundan sonra, devletimizin Avrupa'da kalan topraklarının çoğunu kaybetmedik mi? Bütün çırpımlarımıza rağmen... Son toprak parçası Anadolu.” (Alptekin, 2011: 183).

Bu sebeple Anadolu'nun düşman eline geçmemesi için kanlarının son damlasına kadar mücadele verirler. Çanakkale Savaşı büyük bir zaferle sonuçlanır. Cepheden sağ dönenler arasında Kadir de vardır. Ancak cepheden dönebilenler verem, tifo, sıtma gibi hastalıklardan ötürü ölürler. Kadir de annesiyle aynı kaderi paylaşarak tüberkülozdan ölür ve çok sevdiği annesinin yanına gömülür (Alptekin, 2011: 196).

Çanakkale Kanlısırt'ta vatanı düşmanlardan kurtarmak için verilen mücadeleye Balkanlardan, Anadolu'dan vatan evlatları akın eder. İstanbul Sultanisinden de elli genç gönüllü olarak mücadeleye katılır. Gelir gelmez İngiliz donanması tarafından pusuya düşürülüp şehit olurlar. İçlerinde İşkodralı Üsteğmen Mehmet oğlu İbrahim, Manastırlı Yüzbaşı İsa oğlu Sabri, Selanikli Teğmen Ethem oğlu Fırat, Silistrelili Üsteğmen Rıza oğlu Sabri adında Balkanlı Türk gençleri vardır (Alptekin, 2011: 200).

Balkan romanında göç yolunda çekilen ızdıraplar, savaş ve zulmün insanlar üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne serer. Bir yanda geride

bırakılan güzel günlerin ve kaybedilen vatan topraklarının acısı, diğer yanda göç yolunda ve savaşlarda birer birer yitirilen canlar, tüm felaketlere rağmen sağ kalanların yüreğine kazınır. Ailenin en küçüğü olan Mahmut Bey'in kızı Hafize, göç yolundayken henüz bir çocuktur ve toprakların yitirilişinden, annesinin hastalığından habersiz kendi dünyasındadır ki öyle de olmalıdır. Ancak göç, genç yaşlı demeden bütün insanların yola döküldüğü zorunlu bir eylemdir.

Romanda göç yolundayken evlerine geri dönemeyeceklerini anlayan Mahmut Bey vasıtasıyla bir Türk yurdu olarak ellerinden kayıp giden Balkan topraklarına, bu topraklardaki Selanik, Manastır, Üsküp, Bitola gibi şehirlerin Türk silüetine, camiler yakılıp yıkılmadan, köyler yok edilmeden son kez bakılır.

3. Bir Kahraman "Sarı Kartal"

130

Balkan romanında işgal altındaki vatanın müdafaası adına elde ettiği başarılarla Türk milletinin yoluna ışık olan Mustafa Kemal'den "*kanatlarını büyük bir cesaret ve kahramanlıkla Anadolu'nun üzerine germiş olan sarı kartal*" (Alptekin, 2011: 292) olarak övgüyle bahsedilir. Mustafa Kemal'in kartala benzetilmesi, eski Türk inanışının bir tezahürüdür. Kahramanlığı ve cesareti sembolize eden, şamanların ilk atası sayılan "kartal" Türklerde kutsal kabul edilen hayvanlardan biridir (akt. Yıldız, 2011: 181).

Önceleri İttihatçılar hakkında olumsuz düşüncelere sahip olan Selami Hoca'nın bile tavrı daha sonra değişir, istiklal ateşinin ilk olarak Selanik'te yakıldığını söyler. "*Selanik'e olan aşkım tesadüfi değildir (...) İttihatçılar'ın merkezleri burasıydı, Kuvayı Milliyecileri teşkilatlandıran Mustafa Kemal de Selaniklidir. (...) Selanikli, şu bizim Zübeyde Hanımın oğlu sarı kartal*" (Alptekin, 2011: 209) diyerek Mustafa Kemal'in vatanı kurtaracağına dair inancının tam olduğunu belirtir.

Mustafa Kemal'den ilk olarak Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle bahsedilir. Mustafa Kemal, Selanik'te Redif Fırkası Kurmay Başkanı'dır. Onun önderliğinde Hareket Ordusu yürüyüşe geçirilir ve isyan bastırılır. Felaket zamanlarında Türk milletinin imdadına Mustafa Kemal bir destan kahramanı gibi yetişir. 1910'da Arnavut isyanını bastırarak düzeni tesis eder. Trablusgarp'ta çıkan isyanı bastırmak üzere yine Mustafa Kemal görevlendirilir. Çanakkale'deki Anafartalar cephesinde savaşa katılan Mahmut Bey'in oğlu Mazlum, mektuplarında Mustafa Kemal'in Anafartalar'da kazandığı zaferle bütün memleketin işgalden kurtulmasına vesile olduğunu anlatır (Alptekin, 2011: 201). Mazlum, Yunan işgaline karşı, Çanakkale Savaşı'nda olduğu gibi bir zafer elde edileceğine yürekten inanır. Çünkü Başkomutan Mustafa Kemal vardır, onun sayesinde vatan, düşmanlardan temizlenecektir.

4. Göç Sonrası

Balkan romanında Recai, göç etmeyi reddederek Üsküp'te kalır; ancak bir çete tarafından evleri basılır ve öldürülür. Karısı ise olabilecek fenalıkları düşünerek intihar eder. Kardeşi Mahmut Bey ise göç kararı almakta tereddüt etmez, eşi ve çocuklarıyla beraber göç yoluna düşer. Bu kıyas, göçün bir tercih meselesi değil, hayatta kalmak adına bir zaruret olduğunu gösterir. Elbette göç etmek de kesin bir kurtuluş getirmez. Mahmut Bey'in kafilesi de dâhil yerini, yurdunu terk etmek zorunda kalan muhacirlerin malları gasp edilir, canları alınır. Varı yoğu elinden giden muhacirler açlık ve hastalıkla mücadele eder. Mahmut Bey'in çok sevdiği eşi Behiye Hanım da hastalananlar arasındadır. Bu yüzden hedeflenen yer olan İstanbul'dan çok daha önce Edirne dolaylarında bulunan Osmanlı köyüne sığınmak zorunda kalırlar (Alptekin, 2011: 157). Böylece Mahmut Bey ve ailesi için göç yolu tamamlanmış olur.

Mahmut Bey'in ailesini köyün ileri gelenlerinden Abdurrahman Ağa evinde misafir eder. Yol yorgunu aileye yatak serilir, rahat etmeleri sağlanır. Hasta olan Behiye Gelin'e ayrı bir ihtimam gösterilir. Bir yudum çorba için iyileşsin diye başında beklerler. Muhacir aile, kendilerine ne yemek ikram edilirse yer bitirir. Çünkü göç yolunda çok aç kalmışlardır.

Aile, Abdurrahman Ağa'nın teklifiyle eski bir çoban kulübesine tüm bakımlar yapıldıktan sonra yerleşir. Patiska perdelerin ardında bıraktıkları hatıraları barındıran konak hayatından sonra çatısı topraktan yapılmış bu kulübe yerleşmek hiç de güç gelmez. Çünkü artık özgürdürler. Ancak saadetleri uzun sürmez ve Behiye Gelin ölür. Bu yüzden toprağında taze bir ölü barındıran bu köyden başka bir yere gitmezler.

Mahmut Beylere kol kanat geren, yardımlarını esirgemeyen köyün bir başka yerlisi Kamil Hoca'dır. Kamil Hoca, eşi Atiye Hanım'la beraber bir fırın dahi inşa eder Mahmut Beyler için. Hasat mevsiminde Abdurrahman Ağa ile Kamil Hoca'nın tarlasında çalışarak yiyecek elde ederler.

Osmanlı köyünde hayat devam etse de Anadolu ve Rumeli toprakları işgal altındadır. Hem eşkıyalar tarafından hem de işgalci Yunan askerleri tarafından köylere baskınlar yapılır. Yunan askeri köyleri yakıp yıkar, halkı süngüler, yiyeceklerini alıp açlığa mahkûm eder, kadınlara tecavüz eder, yaralı Türk askerlerinin karnını deşer, sağlam olanları birbirine bağlayıp işkenceyle öldürür (Alptekin, 2011: 226-227). Masum halk hedef alınır. Sağ kalanlar nereye gideceklerini bilmez hâlde yollara dökülür:

"Hepsinin köyler yakıldı. Saray'ın Güngörmez köyünden de yüz kadın ve çocuk, beş de erkek Istranca'ya iltica ettiler. O civardaki köyleri de tamamen yakıp yıktılar. Erkekleri ya öldürdüler ya hapsedtiler. Kadınlara da tacizde bulunduktan sonra vahşice öldürdüler. Dağlara sığınabilenleri de boğazladılar." (Alptekin, 2011: 267).

Bu işkenceyi civar köylerde de yaparlar. Henüz basılmamış olan köylerin ahalisi de sıranın bir gün kendilerine geleceği korkusuyla yaşar. Nitekim bu korkuyla yaşayan bir köy, eşkıyalar tarafından basılır. Eşkıyalar, bozgunluk artsın diye Yunan askerleri tarafından Edirne'deki hapishaneden salıverilen Türk asıllı mahkûmlardan ve silahlandırılan Rumlardan oluşur (Alptekin, 2011: 278). Eşkıyaların girdiği köyde insanların önce değerli eşyaları alınır, ardından kadın erkek, genç yaşlı demeden tüm insanların gözleri oyulur, hepsi paramparça edilir, kurşuna dizilir. Eşkıyaların bir başka köy baskınında herkes öldürülür. *“Demir sacayağını ateşte kızdırdılar, boyunlarına geçirmeye çalıştılar, kafa derilerini, yüzlerini çatır çatır yaktilar.”* (Alptekin, 2011: 290). Ortada apaçık bir vahşet vardır.

Mahmut Bey, yerleştikleri Osmanlı köyünde karısının mezarı başında ölür. Şehit düşen oğlu Kadir ve eşi Behiye ile aynı yere gömülür. Mazlum ise İstanbul'da tahsil gördüğünden Hafize bir başına kalmıştır. Hafize'ye yine Kamil Hocalar sahip çıkarlar. Kamil Hocalar, başından sonuna kadar yavaş yavaş yok olup giden bu ailenin yanında olmuştur. Ancak Abdurrahman Ağa için aynı sözleri söyleyebilmek mümkün değildir. Mahmut Bey'in oğlu Mazlum ile Abdurrahman Ağa'nın kızı Gülsüm birbirlerine sevdalanır. Abdurrahman Ağa, her ne kadar geldikleri yerde nüfuzlu kimseler olsalar da daha sonra parasız pulsuz kalan bu muhacir ailenin oğlu olan Mazlum'u kızına yakıştırmaz. *“Mazlum okumuş çocuk; amma bilgi, ağılı, koyunlarla doldurmuyor.”* (Alptekin, 2011, 225) der. Gülsüm'le Mazlum'un aşklarına engel olamayacağını anlayınca vaktiyle herkesten önce yardım eli uzattığı ailenin evladına hain bir tuzak hazırlayarak Mazlum'un öldürülmesine sebep olur (Alptekin, 2011: 232). Bu olay, yurdundan kovulan muhacir Türklerin soydaşları tarafından maruz kaldığı ötekileştirilmeyi yansıtır.

Ailenin ilk göçünü gerçekleştirerek eşi Nigâr Hanım'la beraber hiç dönmek üzere kızı Gülfidan'ın İstanbul'daki yalısına yerleşen Selami

Hoca, Anadolu'daki Millî Mücadele'ye destek verecek eylemlerde bulunur. Selami Hoca, Anadolu'ya gönderilmek üzere toplanan askerî mühimmatların yalıda depolanmasına izin verir. Durumu fark eden İngiliz işgalciler, yalıtı basarak herkesi kurşundan geçirirler. "Anneanne Nigar Hanım ve dede Selami Hoca odalarında Kur'an okurlarken, anne Gülfidan Hanım da öğle yemeği hazırlıklarını kontrol etmek için girdiği mutfakta, yardımcı kadınlarla birlikte şehid edildiler." (Alptekin, 2011: 292-293). Selanik'teki konaktan sonra bu yalının da bembeyaz patiska perdeleri, yeniden açılacağı umuduyla indirilir. Böylece göç yoluna dökülen aileden bir tek Hafize sağ kalır.

Sonuç

Halide Alptekin'in *Balkan* romanı, tarihî bir vesika olmamakla birlikte tarihî olaylardan beslenerek kurgulanan bir romandır. Balkanların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonraki durumu ve devamında yaşananların vahameti, Selami Hoca'nın ailesindeki fertlerin her birinin hayatına temas eden yönleriyle inşa edilir.

Romanda üç nesilden oluşan koca bir aile, Rumeli'nin dört bir yanına dağılmış ve baskı, zulüm, savaş ve hastalık gibi sebeplerle yok olmuştur. Felaketler bir silsile hâlinde birbirini takip eder. Göçe kalkışmayı reddeden ağabey Recai Üsküp'te öldürülür. Göç kervanına katılan kardeşi Mahmut, göç yolunda hastalanan çok sevdiği eşinin ölümünün ardından perişan olur; o da çok geçmeden ölüp gider. Mahmut Bey'in oğlu Kadir, şehit olur. Diğer oğlu Mazlum, soydaşı tarafından kör kurşunla öldürülür. Kızı Gülfidan'ın İstanbul'daki konağında yaşayan Selami Hoca ve konağın tüm ahalisi işgalci İngilizler tarafından katledilir. Muhacir aileden geriye bir tek Mahmut Bey'in kızı Hafize kalır. O da sevdiği insanları, ailesini kaybetmenin acısıyla aslında yaşayan bir ölüdür.

Göçü izleğe alan *Balkan* romanında göç temalı diğer romanlarda da olduğu gibi göç hadisesi karakteristik olarak üç aşamadan oluşur. 93 Harbi

olarak bilinen ve Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, baskı ve zulüm olaylarını tetikler. Göç hazırlıklarının tarihî arka planı, Balkanları konu edinen diğer romanlarla da örtüşecek şekilde, 93 Harbi'yle başlar. Balkanlarda isyan ve başkaldırı olayları meydana gelmeden evvel Selanik'te barış ve huzur içinde yaşayan ailenin, olaylar gerçekleştikten sonra göç etmesi zorunlu hâle gelir. İkinci aşamada aile, göç etmeye kesin olarak karar vermiş ve ana yurda dönmek ya da Osmanlı sınırlarında kalabilmek adına yola düşmüştür. Elbette bu bir kurtuluş değildir, yerini yurdunu terk etmek zorunda kalan insanların çilesi henüz başlamıştır. Bu aşamada geride bıraktıkları Balkan toprakları bir bir işgal edilir. Olayların tarihî arka planında I. ve II. Balkan Savaşları vardır. Burada işgalcilerle ilgili insanlık dışı olaylara tanık olunur. Üçüncü aşamada Osmanlı topraklarına sığınılır; ancak I. Dünya Savaşı'na tekabül eden yıllarda ülkenin güvenli denilebilecek herhangi bir yeri kalmamıştır. Trakya bölgesinde Edirne civarına yerleşen halk büyük bir kıyımdan geçer.

Balkan romanında Selami Hoca ve ailesi etrafında her biri, bir öncekini unutturacak türde acılara sebebiyet veren olaylar peş peşe yaşanır. Savaş, işgal, yağma, baskı ve zulüm içeren tarihî olayların boyutu, söz konusu aile üzerindeki etkileriyle kurgusal düzleme taşınır. Bunun yanında Selanik, Kosova, Manastır, Üsküp, Vardar Ovası, Rodop Dağları gibi romanda adı geçen Balkan topraklarına veda edilirken mekân ve insan arasındaki bağın ne derece kuvvetli olduğu hissettirilir.

Balkanları konu edinen romanların genelinde olduğu gibi, *Balkan*'da da Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki nüfuzunu yitirmesiyle beraber bu topraklardaki Müslüman tebaayı kaderine terk ettiğiyle ilgili bir imaj vardır. Ancak yüzyıllar içinde bir Türk yurduna dönüşen Balkanların eli silah tutan tüm erkekleri, işgal altındaki vatanın müdafaası için cepheden cepheye koştuktan çekinmez. Romanda vatanın kurtuluşu adına yaşanan en mühim

ve umut verici olay bir destana dönüşen Çanakkale Zaferi'dir. Bu noktada hem Çanakkale'deki başarıları hem de Osmanlı topraklarının bozguna uğrayan her bir köşesine bir kartal gibi uçup yetiştiği için Mustafa Kemal'den "sarı kartal" olarak övgüyle bahsedilir.

Yakın dönem Türk romanlarından biri olarak Balkanlardan ana yurda gerçekleştirilen göç hadisesi üzerine kurulan *Balkan* romanı, söz konusu coğrafyada yaşanan korkunç acıların unutulmadığını ve toplum hafızasında ilk günkü tesiriyle var olmaya devam ettiğini göstererek edebiyat tarihinde yerini alan bir eserdir.

Kaynakça

- ACER, Fatih (2015), *Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri (1872-1960)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- AKGÜN, Atıf (2015), "Yakın Dönem Türk Romanında Balkan Türkleri ve Sürgün", *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 143-167.
- AKTAŞ, Şerif (2005), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALİBEKİROĞLU, Sertan (2019), "Türkçede Ortak Kökler", *Asia Minor Studies*, 7(2), 299-305.
- ALPTEKİN, Halide (2011), *Balkan*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- BIYIK, Mahmut (2013), *Türk Romanında Rumeli (1888-2008)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- BARTRAM, David vd. (2017), *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, İtir Ağabeyoğlu Tuncay (Çev.), İstanbul: Hece Yayınları.
- ÇOKUM, Sevinç (1984), "Yahya Kemâl ve Rumeli Hasreti", *Türk Edebiyatı Dergisi Yahya Kemâl Anıt Sayısı*, 134, 43-44.

- KARPAT, Kemal (1992), "Balkanlar", *İslâm Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 25-32.
- KOMİSYON (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LİVAOĞLU ALBEN, A. Sidre (2009), *93 Harbi'nin Balkan Cephesindeki Sosyo-Politik Sonuçları (1877-1908)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (1978), "Türklerde Köy ve Şehir Hayatı: Göktürklerden Osmanlılara", *Türk Kültür Tarihine Giriş 1*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- VURAL, Timur (2018), "Türklerdeki Göç Algısı", *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi*, 6, 1-12.
- YILDIZ, Şerife Nilgün (2011), *Türk Halk Anlatılarında Hayvan Motifleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

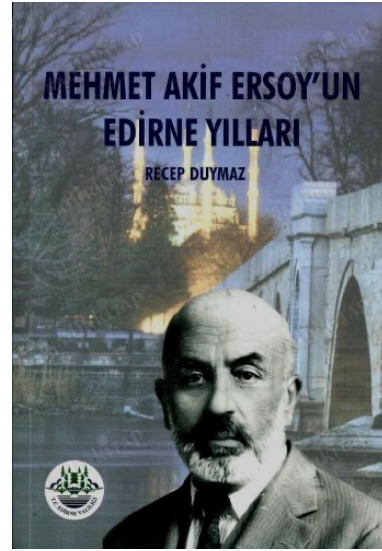
Kitap İncelemesi/Book Review
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(1): 138-143
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(1): 138-143

MEHMET AKİF ERSOY'UN EDİRNE YILLARI

(Recep Duymaz, T.C. Edirne Valiliği Yayınları, Edirne, 2019,
270 sayfa)

Yüksel TOPALOĞLU*

Günümüzde şehirler, artık sadece görünen yüzü ve tarihiyle değil; kültür, sanat ve edebiyat boyutuyla daha yakından ele alınıyor ve özellikle sanat ve edebiyat adamlarının şehirle/mekânla kurmuş oldukları münasebetleri araştırılıyor, inceleniyor. Bugün matbuat âleminde *Yahya Kemal'in İstanbul'u* şeklinde veya benzeri isimlerle karşımıza çıkan çalışmalar, bunun tipik örneklerindedir. Sanat ve edebiyat adamlarının belli zamanlarda hayatlarını geçirdikleri, muhtelif ilişkiler kurdukları, karşılıklı etkileşim içinde oldukları şehirleri merkeze alan bu tip çalışmalar kuşkusuz

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ytopaloglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5809-0761

Geliş Tarihi (Received): 03.06.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 07.06.2021

hem şehri hem de sanatçıyı tanıtmayı, aralarındaki ilişkileri çok yönlü bir şekilde görünür kılmayı bakımından dikkate değer ve yararlıdır. Son yıllarda yayımlanan *Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları* kitabı da Akif'in Edirne ile olan münasebetini gösteren bu kabil çalışmalardan biridir.

Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları'nın; "Sunuş" (5-6), "Özgeçmiş" (7-8), "Önsöz" (9-11), "Giriş" (12-16), "Sonuç ve Öneriler" (167-169), "Kaynaklar" (170-172), "Dizin" (266-270) gibi rutin başlıklar bir tarafta bırakılacak olursa esas itibarıyla üç kısımdan oluştuğu söylenebilir. Bunlardan birincisi Akif'in Edirne'ye gelişini ve burada geçirdiği yılları anlatan altı alt başlıklı kısım (17-55); ikincisi "Edirne'de Yazdığı Şiirler" ile "Edirne ve Çevresinden Bahseden Şiirler" in yer aldığı "Edirne Şiirleri" (57-167) kısmı, üçüncüsü ise ilgisi dolayısıyla ilave edilen "Ekler" (173-265) kısmıdır.

Büyük vatan ve millet şairi Mehmet Akif Ersoy, bilindiği gibi daha hem hayatta iken hem de ölümünden sonra son derece ciddi çalışmalara konu olan, çok yönlü bir şekilde ele alınan, incelenen ve incelenmeye de devam edilen önemli bir şahsiyettir. Ancak böyle olmakla birlikte Akif, hâlen bütün yönleriyle incelenebilmiş, dikkatlere sunulabilmiş, tüketilebilmiş değildir. Bunu, *Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları'nın* yazarı Recep Duymaz, ön sözde çalışmasını temellendirirken şöyle ortaya koyar:

"Bununla beraber bütün bu çalışmalarda onun Edirne yılları, kanaatimize göre, ihmal edilmiştir. Mehmet Akif çalışma hayatının başlarında yaklaşık iki yıl (1894-1896) Edirne Vilayet Baytarlığı'nda görev yapmıştır. Bu yıllarda bir yandan hayvan hastalıklarının tedavisi maksadıyla Edirne'nin köylerinde dolaşmış, bir yandan da şehir merkezinde çarşı, cami, tren istasyonu, kahvehane, meyhane ve mesirelerinde gözlemlerde bulunmuştur. Bütün bunlar, onun ileride çok verimli geçecek sanat ve düşünce hayatının köklerini gösteren hayat parçalarıdır. Nitekim onu, edebiyat akımlarından realizme/gerçekçiliğe yaklaştıranlar, bunun sebebini daha gençliğinden itibaren, hem köylümüzü, şehirlimizi gözlem yoluyla yakından tanımış olmasına dayandırır. Biz bu çalışmamızda Mehmet Akif'in ihmal edilmiş Edirne yıllarını ele aldık." (2019: 9-10)

Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları kitabının ilk kısmında okuru karşılayan birinci alt başlık "Mehmet Akif'in Edirne'ye Gelişi"dir. Adlandırmadan da anlaşılacağı gibi bu başlıkta yazar, Akif'in Edirne'ye hangi tarihte geldiği, burada ne kadar kaldığı gibi konuları dikkate almakta ve muhtelif belgelere dayalı olarak bunları tespit etmektedir. Buna göre Mehmet Akif'in, kesin olarak tespit edilememekle birlikte Edirne'ye ilk kez "1894 yılının ilk günleri"nde gelmiş olması "kuvvetle muhtemeldir." Bu tarihte Edirne'ye gelen Akif, burada Ahmet Badi Efendi, Sahhaf Süleyman Efendi, Ömer Seyri, Şeref Bey gibi pek çok şahsiyetle tanışmış, arkadaş ve dost olmuştur. Bunlarla birlikte Akif, Edirne'de bulunduğu zaman zarfında "Paşa Kapısının (Hükûmet Konağı bahçesine giriş kapısı) tarih taşı" görünen mevkideki bir evde ikamet etmiştir. Kaldığı "hücrenin tek penceresinden" görünen Paşa Kapısının kitabesinde yazan "Şer' ü kanun ile burada kurulur hep dîvân" dizesini o, "hücrelerinde" ağırladıklarına "Şer' ü kanun ile burada soyulur hep insan" şeklinde okur ve bu ironi ile bir hakikati dile getirerek arkadaşlarını "acı acı" güldürürmüş. *Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları* kitabından öğrendiğimize göre Akif, pek çok köşesini gördüğü, sevdiği ve baytarlık görevi dolayısıyla köylerini adım adım arşınladığı Edirne'den iki yıl sonra, 1896 yılında ayrılmıştır. Ancak bu ayrılıştan sonra Akif, şehirle bağlarını bütünüyle koparmış değildir. Bilakis o, iki yılını geçirdiği bu şehirle bir şekilde ilişkisini sürdürmüştür. Bunu, ilk kısmın önemli ve dikkate değer başlıklarından biri olan "Edirne Mektupları"ndan anlıyoruz. Akif, Edirne'den ayrıldıktan kısa bir süre sonra burada tanıdığı, sevdiği ve dost olduğu Sahhaf Süleyman Efendi'ye "biri İstanbul, diğeri İzmir'den olmak üzere imzalı ve tarihli iki mektup yazmıştır." Bununla birlikte yine aynı kişiye yazılmış, ancak tarih ve imza yerlerinin tahrip olması nedeniyle sadece bir kısmı ele geçebilen bir mektubu daha vardır. Edirne'den ayrıldıktan sonra yazdığı bu mektuplarında Akif, ilginç ama hemen bütünüyle şahsi ve gündelik işlerinin peşindedir. Zira bu mektuplarında ne şehrin tabii güzelliklerini ne de tarihî ve bilhassa Mimar Sinan'ın abide eserlerini görür. Sadece üçüncü mektupta şehrin hakiki kıymetinin

idrakinde olduğunu gösteren tek bir niteleme vardır. Bu mektupta Edirne için “mübarek memleket” ifadesini kullanır. Akif’in, üç mektupta şehri bu kadar az ‘görmüş’ olmasının sebebi, kuşkusuz bu sıralardaki “toyluğu” ve “gençliği” ile açıklanabilir.

Akif’in Edirne ile olan münasebetinin ölünceye kadar devam ettiğini, bu kısmın diğer önemli bir başlığı olan “Mısır’dan Gönderdiği Mektupları”ndan anlıyoruz. Bilindiği gibi Akif, 1920’li yılların ortalarından itibaren Mısır’a gitmiş ve bazı geliş gidişler hariç yaklaşık on yılını Mısır’da geçirmiştir. O, burada kaldığı zaman zarfında tabii olarak çocukları, dostları ve arkadaşları ile mektuplaşmıştır. Onun Mısır’dan gönderdiği bu mektuplarından üç tanesinde belli seviyelerde Edirne’den bahisler vardır. Bunlardan özellikle Prenses Emine Abbas Hanımefendi’ye yazdığı mektuplarından ilki dikkate değerdir. Zira bu mektubunda Edirne’nin tabii güzelliğinden, tarihî dokusundan, Sinan’ın muazzam eserlerinden bahseder. Ancak aynı zamanda şehrin bu tabii güzellikleri ile tarihî büyük sanat eserlerini zamanında fark edemeyişinden ötürü de kendine esef eder. Kim bilir belki de bu esefin icbarıyla mektubunda Emine Abbas Hanımefendi’ye Edirne’yi ziyaret etmesini salık verir:

*“Edirne’ye seyahat, cidden arz ediyorum. O şairane mevkiin sizlere ilhamı!
(...). Sinan’ın orada meşhur Selimiye’si ile birçok köprüleri, hamamları var.
Cami, mescit, çeşme, sebil, köprü, han, hamam, üç yüz parça eser bırakan
dâhinin şaheserleri Süleymaniye ile Selimiye olsa gerek. Evvelkinin o loş
mehabeti, ruhu huzur içinde, huşu içinde bırakır. İkincisinin ruhaniyeti ise
kalbi zevkyâb-ı ibadet eder. (...). Edirne’de yirmi ay kaldım. Ancak pek toy, pek
gençtim. Tecrübesiz kafamı, şiir ile güreşten başka bir şey alakadar etmezdi.
(...). Onun için Edirne’nin gerek tabii menazırından, gerek o menazıra ayrı
bir hayat ifaza eden (feyiz veren) şaheserlerinden maalesef ne bir çizgi, ne de
bir gölge tespit etmeyi akıl etmiş değilim.” (2019: 41-42)*

Öyle anlaşılıyor ki Akif’in, Mısır’dan göndermiş olduğu mektup, Emine Abbas Hanımefendi üzerinde oldukça müessir olmuş ve o, tavsiyeye uyarak Edirne’yi ziyaret etmiş, üstelik Akif’in o yaşlarda yaklaşık iki yılda fark edemediklerini birkaç günlük ziyarette fark etmiştir: “O çağlarda Garplı

bir edibin dediği gibi 'Gözler parıl parıl yanar; lakin hiçbir şey göremez!' Onun için sizlerin geçerken üç günde görebildiklerinizi, bendeniz iki yıla yakın ikametimle beraber görmüş değildim." (s. 42)

Mektupların verildiği ve değerlendirildiği bu kısım, kuşkusuz önemli ve dikkate değerdir. Ancak daha ilginç olanı, bu kısmı müteakip gelen kısımdır. Zira bu kısımda biz Akif'in en temel vasfı, yani sanat adamlığı ile karşılaşırız: "Edirne Şiirleri". Araştırmacı, Edirne Şiirlerini, iki alt başlık altında değerlendiriyor. Bunlardan ilki "Edirne'de Yazdığı Şiirler" dir (s. 59-120). *Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları* kitabının yazarından öğrendiğimize göre Akif, Edirne'de kaldığı yaklaşık iki yıl boyunca yedi şiir yazmıştır. Bunlar "Asrın", "Beni", "Etme", "Benzer" redifli ve "-âhi" kafiyeli gazelleri ile "Terkib-i Bend" ve "Kur'ana Hitap"tır. Duymaz, bu şiirlerin her birini müstakil başlıklarda ayrı ayrı ele alıyor; önce şiirlerin tam metnini, ardından günümüz Türkçesi ile kurallı nesir cümlesine çevirisini veriyor ve en nihayet öne çıkan tema ve yönleri ile şiirleri çözümlüyor. Bu ameliye, kuşkusuz metinlerin çok yönlü şekilde görünür olmasını sağlamakta, yanı sıra okurun metne nüfuz etmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu kısmın ikinci alt başlığı ise "Edirne ve Çevresinden Bahseden Şiirler" dir (2019: 120-157). Bu başlıkta Duymaz, Akif'in *Safahat'*ında Balkan Savaşlarının ardından yaşanan felaketleri bütün acılığı ve çıplaklığıyla sahneler hâlinde (Edirne Kalesi; Meriç, Tunca ve Sarayı; Arda, Gümülçine; Kosova, Vardar Nehri) dikkatlere sunduğu şiirlerini alır. Bu şiirleri de ilkinde olduğu gibi aynı yöntemle çözümler. Bunlar, Akif'in o en felaketli günlerimizde nasıl feryat ettiğini, beraberinde 'mübarek toprakları' ve insanları nasıl kavradığını göstermesi bakımından önemlidir.

Büyük ölçüde kronolojiye uygun olarak tanzim edilen kitabın "Sonuç"tan önceki son başlığı ise "Mehmet Akif'in Edirne'yi Son Ziyareti" dir (2019: 158-166). Büyük ölçüde oğlu Emin'in anılarına dayandırılarak oluşturulan bu başlıktan anladığımıza göre Akif, bir süre kaldığı ama gönülden bağlandığı Edirne'sini, son kez şehrin düşman işgalinden kurtarıldığı 25 Kasım 1922'den kısa bir süre sonra bu sefer

milletvekili olarak ziyaret etmiş, oğlu Emin ile burada on beş gün kalmış ve bu süre zarfında hem eski dostları ile görüşerek hasret gidermiş hem de 'gözler parıl parıl yandığı lakin gençliğinden dolayı hiçbir şey göremediği' Edirne'sini hakiki veçhesiyle görmüştür.

"Sonuç" ile nihayetlenen *Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları* kitabının sonunda ayrıca bir "Ekler" kısmı yer almaktadır. Doğrudan konu ile "ilgili olmamakla beraber" bu kısımda yazar, daha önce yazdığı ve muhtelif dergilerde yayımladığı Edirne ile alakalı beş yazısını okurun dikkatine sunar.

Bazı yönleriyle tanıtmaya çalıştığımız *Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları* çalışması, hem Edirne gibi tarihsel, kültürel bakımdan son derece dikkate değer bir mekânı hem de Türk düşünce, kültür ve edebiyat hayatına damga vurmuş Akif gibi bir şahsiyeti merkeze alması ve bu iki büyük kıymet veya şehirle insan/şair arasındaki ilişkiyi çok yönlü bir şekilde incelemesi, dikkatlere sunması bakımından kayda değer bir çalışmadır. Bu itibarla yazarı özellikle kutlamak gerekir.

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Hakkında

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde yayın hayatına başlayan *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, dil ve edebiyat alanlarında akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayımlandığı, uluslararası hakemli, açık erişimli elektronik dergidir. Derginin dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda beş makaleyi geçmemek kaydıyla diğer Türk lehçeleri ile Balkan dilleri ve İngilizce makalelere de yer verilebilir. Yılda iki kez (Haziran-Aralık) elektronik ortamda yayımlanır.

Amaç

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, Balkan dilleri ve edebiyatlarıyla alakalı bilimsel konu ve sorunları irdeleyen ve bu konularda çözüm önerileri getiren özgün araştırma makalelerini, Türk ve dünya literatürüne ve bilim dünyasına kazandırmayı hedefler. Tanımlanan nitelikte çalışmaları olan bilim insanlarının, çalışmalarını mümkün olan en hızlı şekilde bilim dünyasına sunmaları için adil bir zemin oluşturmayı amaçlar.

Kapsam

*Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'*nde, Balkan dilleri ve edebiyatlarını bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu iki temel alandaki sorunlara çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir. İçerik ve biçim bakımından yayın ilkelerine uygun, özgün kuramsal yazılar, araştırma yazıları, belgeler ve yorumlar, uygulamalar veya uygulamaya dönük yazılar, değerlendirme yazıları ve kitap eleştirileri dergimizde yayınlanmak üzere sunulabilir.

Yayın İlkeleri

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, teknolojik gelişmelere bağılı olarak sınırların ortadan kalktığı günümüz dünyasında araştırmacıların ve okuryazarların birbirini daha yakından tanınması konusunda en önemli iki ögeyi, dili ve edebiyatı bir araya getirerek milletler, kültürler ve bireyler arasında bir köprü kurmak ve bu amaç doğrultusunda hazırlanmış uluslararası düzeydeki bilimsel çalışmalarını kamuoyuna duyurmak ilkesiyle yayımlanmaktadır.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen çalışmalarda alana yapılacak katkı, özgünlük, yeni ve dikkate değer görüşlerin ortaya konması gibi temel şartlar aranmaktadır. Balkan dilleri ve edebiyatlarıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara yer verilir.

Makalelerin *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'nde yayımlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayına kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek koşuluyla kabul edilebilir.

Araştırmalar etik kurallara uygun olarak hazırlanmalı ve metin içinde yapılan atıflar mutlaka belirtilmelidir. Yazarlar yardımcı programlardan (Ithenticate, Turnitin vb.) faydalanarak benzerlik (intihal) raporu alır. Kabul edilebilir benzerlik oranı üst sınırı % 20'dir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak derginin Balkan coğrafyasına yönelik olması nedeniyle özellikle Balkan dillerinde yazılmış makalelere de yer verilmektedir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen yazılar, öncelikle dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yazım kurallarına uyulmadığı takdirde yazarla iletişime geçilip gerekli düzenlemeleri yapması istenir.

Yayın Kurulu, gönderilen yazıları doğrudan reddetme hakkına sahiptir. Değerlendirme için uygun bulunan çalışmalar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verir.

Makale(ler) ile ilgili tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir. Yazar, telif hakkını Trakya Üniversitesine devrettiğine dair Telif Hakkı Devir Formu'nu doldurarak sisteme yüklemelidir. Yazar, makalesini *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'ne gönderdiği ve Telif Hakkı Devir Formu'nu sistem yüklediği andan itibaren telif haklarını dergimize devrettiğini taahhüt etmiş olur.

Etik İlkeler / Kurallar

Dergiye gönderilen bilimsel yazılarda, COPE (Committee on Publication Ethics)'un ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors)'nin Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmaktadır.

Yazarların Etik Sorumlulukları

Yazar(lar) gönderdikleri yazının daha önce herhangi bir yerde, herhangi bir dilde yayımlanmadığı ya da yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınmış olmadığını, yanı sıra etik ilkelere uygun ve özgün olduğunu beyan etmelidirler.

Geçerli telif hakkı sözleşme ve yasalarına uymalıdır. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

Dergimizde tablo, ölçek, şekil ya da diğer her türlü alıntılar gibi telifli materyal ancak geçerli izin ve telif onayı ile yayımlanır ve bu sorumluluk

yazar(lar)a aittir. Yazar(lar); başka yazarlara, katkı sağlayıcılara ya da kaynaklara uygun bir biçimde atıf yapmalı ve ilgili kaynakları belirtmelidir.

Araştırma türü yazıların (kısa raporlar dâhil) yazar(lar)ı; "çalışmayı tasarlama", "verileri toplama", "verileri inceleme", "yazıyı yazma" ve "verilerin ve analizlerin doğruluğunu onaylama" aşamalarından en az 3 tanesine katılmış olmak ve bu durumu beyan etmek zorundadır.

Yazarlar, çalışma ile ilgili bilinmesi gereken ve çalışmanın bulgularını ya da bilimsel sonucunu potansiyel olarak etkileyebilecek bir mali ilişkiyi ya da çıkar çakışması veya rekabet alanlarını açıklamakla yükümlüdür. Çalışmaya yapılan tüm mali katkıları, sponsorlukları ya da proje desteklerini açıklıkla bildirmelidirler.

Sosyal bilimler dâhil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

Yazar yayımlanmış yazısında bilimsel hata ya da uygunsuzluk saptadığında, yazıyı geri çekme ya da hatayı düzeltme amacıyla olabildiğince hızlı bir şekilde Editör ile temasa geçme yükümlülüğünü taşır.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

Hakemler, yalnız uzmanlık alanları ile ilgili makaleleri değerlendirmeyi kabul etmeli ve işlemi tarafsız bir şekilde ve gizlilik içinde yapmalıdırlar. Hakemler gelen yazıları, yazarlarının etnik köken, cinsiyet, tabiyet, dinî inanış ya da politik felsefelerini dikkate almaksızın bilimsel içerik açısından değerlendirmelidir. Hakemler yazar tarafından atf yapılmamış ilintili yayınları belirtmelidir. Değerlendirmek üzere atandıkları yazıda herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakemlerin değerlendirmeleri gereken yazıyla ilgili süresi içerisinde geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa ya da gönderilen yazının içeriğinin kendi bilimsel alanı ya da birikimi ile uyumsuz olduğunu düşünüyorsa editöre bu durumu bildirmeli ve editörden hakem sürecine kendisini dâhil etmemesini istemelidir. Hakemler, çıkar çatışması çıkar birliği olduğunu anladıklarında, makaleyi değerlendirmeyi reddederek, editörlere bilgi vermelidir.

Editörlerin Etik Sorumlulukları

Editörler gelen yazıları, yazarlarının etnik köken, cinsiyet, cinsiyet tercihi, tabiyet, dinî inanış ya da politik felsefelerini dikkate almaksızın bilimsel açıdan değerlendirir.

Editörler, makaleleri alan editörleri ve hakemlerin uzmanlık alanlarını dikkate alarak iki hakeme gönderir, değerlendirilen makalelerdeki kişisel verilerin korunmasını sağlarlar; yazar, hakem ve okuyucuların bireysel verilerini korurlar. Değerlendirmelerin yansız ve bağımsız yapılmasını desteklerler.

Editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında olabilecek herhangi bir çıkar veya rekabet çakışmasına olanak vermemelidir.

BALKANİSTİK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. Başlık: Makale başlığı, sayfaya ortalanmış, Palatino Linotype yazı karakteri ile 12 punto, kalın, büyük harflerle yazılmalıdır.

Başlığın uzunluğu 15 kelimeyi aşmamalıdır. Başlıklar makalenin içeriğini ve konu alanını yansıtmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ilk harfi büyük müteakip harfler küçük ve soyad(lar)ı büyük harflerle olmak üzere başlığın altında sağa yaslı şekilde, koyu harflerle, Palatino Linotype yazı karakteri ile 10 punto yazılmalıdır. Önce ve sonrasında 12 nk boşluk bırakılmalıdır. Yazar(lar)ın unvan(lar)ı, görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ile ORCID numaraları dipnot (*) şeklinde sayfa altında belirtilmelidir.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa biçimde ifade eden ve en az 125 en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe öz bulunmalı; Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto, kalın, büyük harflerle **ÖZ** şeklinde yazılmalıdır.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında en az 3 en fazla 7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

5. İngilizce Başlık: Makalenin İngilizce başlığı Türkçe anahtar kelimelerden sonra 12 nk boşluk bırakılıp koyu ve büyük harflerle, Palatino Linotype yazı karakteri ile 11 punto yazılmalıdır.

6. Abstract: İngilizce başlıktan sonra özün İngilizcesi koyu ve büyük harflerle **ABSTRACT** şeklinde verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

7. **Keywords:** İngilizce özün altında anahtar kelimelerin İngilizcesi verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

8. **Ana Metin:** A4 boyutunda kâğıtlara, MS Word programında, Palatino Linotype yazı karakteri ile 11 punto, 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraflar 1 cm içeriden başlamalıdır.

Sayfa üst kenarı 5 cm, sağ ve sol kenarlar 4 cm, alt kenar 3 cm olacak şekilde boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır.

Dergiye gönderilen makalelerde Türk Dil Kurumu *Yazım Kılavuzu*'na (kısaltmalar dâhil) uyulmalıdır.

Çalışma 30 sayfayı geçmeyecek biçimde olmalıdır.

Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır. Kelime aralarında, nokta ve virgül işaretlerinden sonra bir karakter boşluk bırakılmalıdır.

9. **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Her düzey başlıkta sözcüklerin ilk harfi büyük yazılmalı, kalın ve düz olmalıdır.

10. **Dipnot:** Göndermeler, metin içinde gösterilmelidir. Dipnot, sadece açıklamalara ihtiyaç duyulduğu takdirde kullanılmalıdır. Açıklama maksadıyla verilen dipnotlar Palatino Linotype yazı karakteri ile 8 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.

11. **Alıntı ve Göndermeler:** Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Metin içinde göndermeler, parantez içinde APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak yazılmalıdır.

Metin içi göndermeler için örnek: (Tanpınar, 2003: 154).

İki yazarlı esere gönderme yapılırken: (Enginün ve Kerman, 2011: 203).

Metin içinde gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın yalnızca yayın tarihi yazılmalıdır:

Ahmet Hamdi Tanpınar (2003: 456), Ahmet Mithat Efendi'nin üslubunun meddah hikâyelerinin...

Üç veya daha fazla yazarlı esere örnekteki gibi atıf yapılır: (Kaplan vd. 1974: 35).

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarın soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin adı yazılmalıdır.

12. Kaynakça: Kaynakça APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça başlığı metnin sonunda ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve düz olarak, Palatino Linotype yazı karakteri ile 10 punto büyüklüğünde iki yana yaslanarak yazılmalıdır. Künyeler yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmeli, 1 cm paragraf girintisi verilerek iki yana yaslanmalıdır.

Eğer yazar adı yoksa eser adı esas alınmalıdır.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılmışsa eser adları alfabetik sırasına göre "2008a", "2008b" şeklinde sıralanır.

Tek yazarlı kitap:

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

ACAROĞLU, M. Türker (2016), *Türkçeden Bulgarcaya Geçen Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa adına yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir:

MCCARTHY, Justin, (1995), *Ölüm ve Sürgün*, Bilge Umar (Çev.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

İki yazarlı kitap: İki yazarlı kaynaklarda adı önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır:

ENGİNÜN, İnci, KERMAN, Zeynep (2011), *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaynağın üçten fazla yazarı varsa ilkinin büyük harfle soyadı ve küçük harfle adı, sonra vd. ya da ve diğerleri kısaltması kullanılmalıdır:

KAPLAN, Mehmet vd. (1974), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kitap bölümü: Kitap ve dergi adları italik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir:

SOYADI, Adı (Yıl), "Bölümün başlığı", *Kitabın Adı (İtalik)*, Şehir: Yayınevi, sayfa aralığı.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2017), "Dîvânû Lugâti't-Türk Hakkında", *Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Ali İhsan Öbek vd. (Ed.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 149-156.

Ansiklopedi Maddeleri:

KARPAT, Kemal (1992), "Balkanlar", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 25-32.

Dergi makalesi:

SOYADI, Adı (Yıl), "Makalenin başlığı", *Derginin adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), sayfa aralığı.

MORAN, Berna (1978), "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü", *Birikim*, 37, 44-54.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1983), "Gönüllerde Yaşayan Âkif", *Türk Edebiyatı*, 113, 13.

Tezler: SOYADI, (Adı) (Yıl), Tezin Tam Başlığı (italik), Tezin Hazırlandığı Kurum, Tezin Türü, Şehir.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1963), *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

İnternet alıntısı: SOYADI, Adı (Yıl), "Başlık", internet adresi, (Erişim Tarihi).

MİLLAS, Herkül (2005), "Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele-Benzerlikler ve Farklar", <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/186-tuerk-ve-yunan-edebiyatnda-mueba-dele-benzerlikler-ve-farklar-.html>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020).